

Politička filozofija u djelima Dante Alighierija. Misao koja živi već 700 godina

Belić, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Philosophy and Religious Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet filozofije i religijskih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:260:932700>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-10**

Repozitorij Fakulteta filozofije i religijskih znanosti

Repozitorij diplomskih i doktorskih radova

Repository / Repozitorij:

[REPOSITORY OF FACULTY OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS STUDIES - Repository of master's thesis and phd](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET FILOZOFIJE I RELIGIJSKIH ZNANOSTI

Ante Belić

**Politička filozofija u djelima
Dante Alighierija**

Misao koja živi već 700 godina

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET FILOZOFIJE I RELIGIJSKIH ZNANOSTI

Diplomski studij filozofije

Ante Belić

**Politička filozofija u djelima
Dante Alighierija**

Misao koja živi već 700 godina

DIPLOMSKI RAD

dr. sc. Anto Gavrić, izv. prof.

Zagreb, 2021.

SAŽETAK

Dante Alighieri jedan je od najvećih pisaca u povijesti čovječanstva. Odabir teme ovog diplomskoga rada potaknut je velikom 700. obljetnicom njegove smrti. Svrha rada je predstaviti Pjesnika i njegovu političku filozofiju. Naime, Dante je bio aktivan političar koji je obnašao najviše službe u Firenci, ali istovremeno je bio i izniman poznavatelj filozofije. S obzirom na to da je najčešće predstavljan kao pjesnik s crvenim plaštem, a rjeđe kao političar i filozof, ovaj rad predstavlja ga upravo kao takvog. Kako bi bilo moguće razumjeti njegovo političko djelovanje i političku filozofiju, potrebno je dobro upoznati tadašnje društvene prilike u Firenci. Turbulentno povijesno razdoblje bilo je jedan od glavnih čimbenika oblikovanja Dantea kao osobe, ali i njegove misli i djela. Tako se Dante prikazuje kao monarhist koji se zalaže za utemeljenje jedinstvene svjetske Monarhije kojoj bi na čelu bio jedan Monarh, a temeljna su literatura za to različita Danteova djela i pisma. Osim toga, njegova djela izazvala su mnoštvo reakcija, komentara i kritika, nadahnula mnoge pisce i umjetnike, a i dan-danas izvor su nadahnuća mnogima. Rad nudi i kratak pregled tih glavnih komentara, odjeka i utjecaja Dantea Alighierija na kasnije pisce i umjetnike. Konačno, Danteovo bavljenje politikom nudi i nekoliko pozitivnih stvari koje bi se mogle primijeniti i u današnjoj svakodnevnici, a Autor ih nastoji pronaći i ponuditi čitatelju. Ovim diplomskim radom želi se doprinijeti poznavanju velikog Dantea Alighierija, ali i obilježavanju velike 700. obljetnice njegove smrti.

Ključne riječi: Dante Alighieri, Firenca, filozofija, politika, monarhija

RIASSUNTO

Dante Alighieri è uno dei più famosi scrittori nella storia dell'umanità. Questa tesi di laurea è stata ispirata dal grande 700° anniversario della sua morte. Lo scopo della tesi è presentare il Sommo Poeta e la sua filosofia politica. Fu un politico che ricoprì le più alte cariche a Firenze, ma allo stesso tempo fu un eccezionale conoscitore della filosofia. Dato che è presentato più spesso come un poeta con un mantello rosso, e meno spesso come un politico e un filosofo, quest'opera lo presenta proprio come tale. Per comprendere la sua attività politica e la sua filosofia politica, è necessario conoscere bene la situazione sociale di Firenze. Il turbolento periodo storico è stato uno dei principali fattori che hanno plasmato Dante come persona, ma anche i suoi pensieri e le sue opere. Così Dante è ritratto come un monarchico che sostiene l'istituzione di un'unica Monarchia mondiale guidata da un unico Monarca che avrebbe governato il mondo intero. La letteratura di base sono le varie opere di Dante e le lettere da lui scritte. Inoltre, le sue opere hanno suscitato una moltitudine di reazioni, commenti e critiche. Hanno ispirato molti scrittori e artisti e ancora oggi molti si ispirano alla vita e alle ricche opere di Dante. La tesi offre anche una breve panoramica di questi principali commenti, echi e influenze di Dante Alighieri su scrittori e artisti successivi. Infine, l'impegno di Dante in politica ci offre anche alcune cose positive che potremmo applicare oggi, nella vita quotidiana. L'autore cerca di trovare queste cose e di offrirle al lettore. Questa tesi di laurea si propone di contribuire alla conoscenza del grande Dante Alighieri, ma anche alla celebrazione del grande 700° anniversario della sua morte.

Parole chiave: Dante Alighieri, Firenze, filosofia, politica, monarchia

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Dante Alighieri.....	3
2.1. Život i djelo.....	3
2.1.1. Obitelj Alighieri	4
2.1.2. Danteovo djetinjstvo, mladost i Beatrice	5
2.2. Političke i društvene prilike u Firenci	7
2.2.1. Gvelfi i gibelini	7
2.2.2. Magnati i popolani	9
2.3. Dante kao političar	10
2.3.1. Dante i javne službe	12
2.3.2. Dante vojnik.....	15
2.4. Dante kao filozof.....	17
2.4.1. Pučki jezik.....	19
2.4.2. Dante i laici	21
3. Danteova politička teorija	23
3.1. Filozofske pretpostavke Danteove političke teorije.....	23
3.1.1. Istinito, dobro i lijepo.....	24
3.1.2. Pravda.....	25
3.2. Svjetska Monarhija i Monarh.....	26
3.2.1. Monarh kao garancija pravde.....	28
3.2.2. Biće, jedno, dobro	30
3.3. Rimsko Carstvo kao ideal	32
3.3.1. Rimsko Carstvo utemeljeno na pravu	32
3.3.2. Narod po naravi određen za vladanje.....	34
3.4. Odvajanje duhovne i svjetovne vlasti – teorija „dvaju svjetlila”	37
3.4.1. Dva svjetlila	39

3.4.2. Argumenti temeljeni na razumu.....	42
3.5. Komentar i kritika Guida Vernanija.....	44
3.5.1. Kritike na drugo poglavlje Monarhije.....	45
3.5.2. Kritike na treće poglavlje Monarhije	47
4. Odjeci i kritike Danteove misli	50
4.1. Danteov utjecaj na svijet.....	51
4.2. <i>Candor lucis aeternae</i>	52
4.3. Odjek Danteove misli u Hrvatskoj.....	54
4.3.1. Dante i hrvatska književnost	55
4.3.2. Dante i hrvatska likovna umjetnost.....	57
4.4. Aktualnost Danteove političke filozofije	59
5. Zaključak.....	62
Literatura	63

1. Uvod

U godini u kojoj se obilježava 700. obljetnica smrti Dantea Alighierija prigodno je to obilježiti mnogim događanjima, interventima, knjigama pa i diplomskim radovima koji su na određen način kruna jednog uspješno završenog akademskog ciklusa. Ovaj diplomski rad ima upravo taj zadatak: predstaviti Dantea Alighierija kao ne samo jednog od najvećih pisaca, već kao jednog od velikana u povijesti čovječanstva. Zaista ga se često doživljava isključivo kao pjesnika ogrnuta crvenim plaštem i okrunjena lovorovom krunom. S druge strane, Dante je češće nosio ratni oklop nego crveni plašt, ako ga je uopće ikada nosio. Premalo se govori o firentinskome pjesniku kao ljubitelju filozofije, ali i kao aktivnome političaru koji je obnašao mnoge javne dužnosti u Firenci. Ovaj rad predstaviti će ga baš tako, kao aktivna političara te odlična poznavatelja i ljubitelja filozofije. U središtu rada bit će spoj ovih dviju stvarnosti, odnosno govor o njegovoj političkoj filozofiji.

Rad je podijeljen u tri poglavlja, a svako od njih podijeljeno je u četiri potpoglavlja. U prvome poglavlju bit će predstavljen sam Dante Alighieri i njegov život. Pokušat će se predstaviti povijesna i politička situacija Firence u Pjesnikovo doba, sukobi između gvelfa i ghibelina te jaz između plemenitaša i “običnog”, radnog puka. Konačno, bit će predstavljen Dante kao političar i Dante kao filozof. U drugom, središnjem poglavlju analizirat će se Danteova politička filozofija, pozivajući se ponajviše na njegovo latinsko djelo *Monarhija*. Na početku poglavlja iznositi će se određene filozofske pretpostavke koje će omogućiti bolje razumijevanje Pjesnikove političke filozofije izgrađene na trima temeljima o kojima će se pisati u nastavku ovog poglavlja, a to su: potreba svjetske Monarhije i Monarha, primjer takvoga ideala u rimskom narodu te temeljna odvojenost svjetovne i duhovne vlasti. Sam kraj ovoga poglavlja donosi kritiku *Monarhije* Danteova suvremenika Guida Vernanija. Treće poglavlje donosi analizu temeljnih odjeka i utjecaja Danteova lika i djela u Hrvatskoj, Europi i čitavome svijetu, a na samome će kraju poglavlja, a time i čitavoga rada, autor ponuditi nekoliko Danteovih misli, ali i njegov osobni primjer, koje su i danas aktualne te od kojih možemo ponešto naučiti.

Mnoštvo literature koja će se za ovaj rad koristiti i koja će biti citirana jest na talijanskom jeziku. Za citiranje talijanskih i engleskih djela autor će koristiti vlastiti prijevod. Kada je riječ o Danteovim djelima u hrvatskom prijevodu, sva su korištena iz zbirke njegovih djela pod nazivom *Dante – djela* u dva sveska. Prilikom citiranja tih djela u zagradama se navodi prezime *Alighieri*, zatim se rimskim brojem naznačava traženo djelo prema redosljedu navedenome u popisu literature. Sljedeći rimski broj označuje poglavlje djela, a posljednji, arapski broj označava citirani redak. U ova dva sveska koja je 1976. godine izdala Sveučilišna naklada Liber, u svakom su djelu poglavlja i redci numerirani na ovakav način pa će to olakšati i samo citiranje i praćenje citata.

Svjesni vlastitih ograničenja, ali i ograničenja koja donosi ovakva vrsta rada, nikako se ne namjerava stvoriti detaljan, konačan i završen pregled Danteove političke filozofije. Cilj je ponuditi jedan širi okvir za bolje razumijevanje, ali i čvrst poticaj za daljnje istraživanje Pjesnikova života, političkoga djelovanja, njegovih djela i njegove političke filozofije. Kao što i sam Dante na početku svojih djela nerijetko zaziva pomoć muza, neka one i ovdje budu na pomoći kako bi ovaj rad bio što plodonosniji.

2. Dante Alighieri

Govoriti o misli Dantea Alighierija, a pogotovo o njegovoj političkoj misli, ne bi bilo moguće bez prethodnog upoznavanja njegova života i djelovanja. Često ga zamišljamo kao pjesnika ogrnuta crvenim plaštem i okrunjena lovorovom krunom, no to je vjerojatno daleko od istine. Njegov je život bio iznimno buran i nemiran: više puta morao je odjenuti ratničko odijelo i zaputiti se na bojno polje, obnašao je mnoge javne dužnosti u uzburkanim vodama firentinske politike, i konačno su ga te uzburkane vode i osudile na prognanstvo iz voljenoga grada u koji se više nije mogao vratiti. Pokušat će se predstaviti Danteov život osvrćući se posebno na njegovo političko djelovanje, kako bi se kasnije u potpunosti mogla razumjeti i njegova politička filozofija.

2.1. Život i djelo

S područja današnje Italije povijest je iznjedrila mnoštvo velikih ličnosti koje se nalaze u samim temeljima europske kulture i civilizacije. Bez njih bi današnja europska kultura zasigurno bila mnogo siromašnija. Jedan od tih velikana, koji se po važnosti nalazi na samom vrhu ovog impresivnog popisa jest Dante Alighieri, kojeg i danas talijanski narod časti kao *oca talijanskog jezika* (Baldelli, 1996, 28). Još jedan od tih velikana, Giovanni Boccaccio¹, o Danteovu rođenju piše ovako: “Rodi se ova jedinstvena talijanska dika u našem gradu, dok je stolica Rimskoga Carstva bila upražnjena zbog smrti rečenoga Fridrika, godine MCCLXV...” (Boccaccio, 2013, 16). Boccaccio nije mogao sa sigurnošću tvrditi da je Dante² rođen upravo 1265. godine, no za to je imao čvrste dokaze. Jedan od najbližih Danteovih prijatelja, Piero iz Ravenne, prenio je Boccacciu Danteovo svjedočenje koje mu je on sam iznio prikovan na bolesničku postelju. Dante je kazao Pieru kako je “navršio 56 godina u svibnju” (Boccaccio, 1918, 24). S obzirom na to da je poprilično sigurno kako je Dante umro u noći s 13. na 14. rujna 1321. godine, moglo bi se zaključiti kako je Dante rođen u svibnju 1265. godine. Nadalje, Dante sam napominje kako je rođen kada je sunce bilo “u blizancima” (Alighieri I, *Raj*, XXII). Prema aktualnom kalendaru razdoblje “blizanaca” određeno je između 21.

¹ Giovanni Boccaccio (Firenca, 1313 – Certaldo, 21. 12. 1375) bio je talijanski pjesnik i od mladosti je štovao Dantea Alighierija. Napisao je i knjižicu *Život Danteov* (tal. *Trattatello in laude di Dante*), kao i komentare na pjevanja *Božanstvene komedije*, pod nazivom *Tumačenja komedije* (tal. *Esposizioni della Commedia*). Sam je bio iznimno utjecajan pjesnik, a svoj pjesnički ugled sačuvao je sve do danas (Boccaccio, Giovanni. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslava Krlež, 2021. Pristupljeno 7. 6. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8291>);

² Ime Dante jest umanjena uobičajenog firentinskog imena „Durante“ i čini se kako je Dante Alighieri zaista kršten kao „Durante degli Alighieri“. No, sam pjesnik nije nikada koristio tu inačicu imena niti se ikada potpisao kao „Durante“, već isključivo kao „Dante“ (Barbero, 2020);

svibnja i 20. lipnja. Tako se, s određenom vjerojatnošću, može zaključiti kako je Dante rođen u drugoj polovici svibnja 1265. godine. Tomu u prilog idu i prve riječi prvoga pjevanja Danteove *Božanstvene komedije*: “Na pola našeg životnoga puta/ u mračnoj mi se šumi noga stvori” (Alighieri I, *Pakao*, 1-2). Iako je ovo djelo napisao nekoliko godina kasnije, Pjesnik je početak svog putovanja smjestio u jubilarnu 1300. godinu. Psalam 90. kaže da je “zbroy naše dobi sedamdeset godina” (Ps 90, 10), pa bismo mogli reći kako se Dante nalazio u svojoj 35. godini života kada je započeo svoje “putovanje” opisano u *Božanstvenoj komediji*. To nas opet dovodi do zaključka kako je Dante rođen 1265. godine. Mnogo je analiza napravljeno i mnogi su povjesničari iznijeli svoje teorije, ali još uvijek se ne može sa sigurnošću tvrditi točan datum, pa ni točna godina Danteova rođenja. Ipak, ono što je izneseno čini se kao dovoljan razlog vjerovanja kako se radi upravo o toj godini Danteova rođenja.

2.1.1. Obitelj Alighieri

U Firenci onoga doba, ali i u cijeloj Europi, podrijetlo je bilo od iznimne važnosti. Danteova obitelj nije bila među najbogatijim firentinskim obiteljima, ali nisu bili ni siromašni. Njegovoj obitelji očito nije bilo izravno pripisivano plemstvo što mu je omogućilo da vrši određene javne službe koje su svojevremeno bile onemogućene plemstvu, a o čemu će se više govoriti u potpoglavlju koje opisuje Dantea kao političara. Ipak, njegova se obitelj “mogla pozivati na legendarno podrijetlo od prvih rimskih kolona u gradu i na pripadništvo onim obiteljima koje su živjele unutar najstarijeg kruga firentinskih zidina” (Alighieri 1976, 1, 11). Boccaccio navodi kako su Firencu izgradili Rimljani, no razrušio ju je Atila “nemilosrdni kralj Vandala” (Boccaccio, 2013, 11). Tako je grad ostao u ruševinama više od tristo godina, no dao ga je obnoviti Karlo Veliki. On je i okupio nešto potomaka onih koji su prethodno bili protjerani, ali u gradu koji se obnavljao našlo se i novih stanovnika. Među svima njima iz Rima je došao i mladić Elisej plemenitog roda iz loze Frangiapani, koji je vjerojatno bio uključen u obnovu samog grada. On je odlučio ostati u Firenci te je iza sebe ostavio mnoštvo potomaka koji su se nazivali Eliseji, prema svome pretku. Nakon mnogo godina, iz te loze proizišao je i hrabri Cacciaguida koji je dobio i viteški naslov za vrijeme druge križarske vojne. On je oženio djevojku iz Ferrare koja je dolazila iz obitelji Aldighieri. Jasno je da su to bili Danteovi preci, a naziv obitelji Aldighieri ustalio se među njihovim potomcima te je jezičnim promjenama nastao naziv Alighieri³ (Boccaccio, 2013, 13). Upravo se to ime najjasnije pripisuje upravo Danteovu ocu. I sam Dante iznimno se ponosi svojim bogatim podrijetlom, a posebno svojim pradjedom Cacciaguidom o kojemu pjeva u *Raju* svoje *Božanstvene komedije*. U XV. pjevanju sam Cacciaguida obraća se Danteu

³ U iščitavanju raznih dokumenata, zapisa i povijesnih spisa naići će se na više verzija ovog imena, odnosno prezimena: Alighieri, Aldighieri, Alaghieri itd.;

riječima: “*O sanguis meus, o super infusa / gratia Dei, sicut tibi cui/ bis unquam coeli ianua reclusa*”⁴ (Alighieri I, *Raj*, XV, 28 – 30). Vidi se kako sam Dante navodi Cacciaguidu kao “svoju krv” i na taj način potvrđuje svoje bogato i cijenjeno porijeklo.

Kada se govori o Danteovim roditeljima, ne može se mnogo toga reći sa sigurnošću. Njegov je otac bio pripadnik ceha mjenjača valuta. Danteov djed, otac i stričevi davali su ljudima pozajmice koje su ovi vraćali s visokom kamatom:

Dakle, Danteov otac, djed i stričevi bili su kamatarari? Strogo tehnički gledano jesu, bez ikakve sumnje i to ne samo zbog visokih kamatnih stopa. Teolozi i pravnici slagali su se oko zaključka kako je svako davanje pozajmica shvaćenih kao kredit i danih uz plaćanje kamata zapravo kamatarstvo. U ugovorima sklopljenim od Bellincionea i njegovih sinova jasno je istaknuto da su novci dani kao kredit i da je predviđena kamata “*nomine lucri*” (Barbero, 2020, 34-35).

Ipak, teško je govoriti o njima kao kamatarima u današnjem smislu te riječi. Oni nisu iskorištavali siromahe i koristili “mračne” metode u naplaćivanju dugova. Treba ih više shvatiti kao poduzetne ljude koji su se bavili poslom koji je u to doba cvao i razvijao se prije svega i pogotovo u Firenci. Konačno, Danteovi roditelji nisu se prekomjerno obogatili na račun ovih pozajmica, niti su im one bile jedini izvor zarade. Oni su bili i ostali cijenjenim dijelom društva koji se nazivao *populus*. Čini se kako je Dante ostao bez oba roditelja poprilično rano. Najizglednije je da je njegova majka Bella, o kojoj se zna vrlo malo ili gotovo ništa, umrla nedugo nakon Danteova rođenja ili čak pri porodu. Njegov otac se ponovno oženio, no Dante vjerojatno nije bio stariji od četrnaest godina kada je i on preminuo. Sigurno je i to utjecalo na Danteovu mladost i njegovo sazrijevanje.

2.1.2. Danteovo djetinjstvo, mladost i Beatrice

O Danteovu djetinjstvu ne znamo mnogo, a i o njegovu školovanju može se s određenom sigurnošću potvrditi tek nekoliko činjenica. U doba njegova djetinjstva gotovo su sva djeca koja su pripadala Danteovu društvenom sloju pohađala neku vrstu škole. U kronikama se može naći podatak o osam do deset tisuća djevojčica i dječaka koji su učili čitati i pisati, oko tisuću mladića koji su učili osnove matematičkog računa, te oko šesto mladića koji su učili latinski i logiku (Barbero, 2020). Dante je vjerojatno niže škole i kasnije filozofiju završio u franjevačkom samostanu Santa Croce te je slušao filozofiju i u dominikanskoj školi Santa Maria Novella u Firenci (vidi str. 17). To i sam navodi u *Gozbi*: “I, zbog toga zamišljanja, počeh odlaziti onamo gdje se ona (filozofija) uistina ukazivala, to jest u svećeničke škole.” (Alighieri III, 12). Odlično je upoznao i latinski jezik preko

⁴ „O krvi moja, o preobilna milosti Božja u tebe udahnuta, kome su kao tebi dva puta otvorena nebeska vrata“;

kojeg je zavolio i klasične pjesnike, posebno Virgilija. Latinski jezik omogućio mu je proučavanje i detaljno poznavanje Svetog pisma, što se očituje u gotovo svim Danteovim djelima. Valja spomenuti i velikog učitelja Brunetta Latini⁵ od kojeg je Dante najvjerojatnije učio retoriku. Njega Dante iznimno cijeni i poštuje, a susreće ga i u XV. pjevanju *Pakla*: “Zar vi tu, gosparu Brunetto?” (Alighieri I, *Pakao*, XV, 30). Ostaje nejasno zbog čega je poštovanog učitelja *Sommo poeta* smjestio u pakao.

Dante je još od mladosti gajio veliku ljubav prema poeziji te je vrlo rano i sam počeo pisati prve stihove. Već s osamnaest godina počinje s glasovitim firentinskim pjesnicima razmjenjivati ljubavne stihove. Možda bi to moglo zvučati čudno iz današnje perspektive, no u Danteovo je doba bilo sasvim normalno i uobičajeno da pjesnici izmjenjuju ljubavne stihove koje su napisali nadahnuti osobama koje su voljeli. Posebno se u tom “pjesničkom prijateljstvu” istaknuo Guido Cavalcanti kojeg je sam Dante nazivao “prvim od svojih prijatelja” (Alighieri 1976, 1, 12). Možemo reći kako su njih dvojica istomišljenici kada se govori o poeziji i stilu.

U samom središtu svoje ljubavne poezije Dante je imao nepresušan izvor inspiracije. Priča o Beatrice i Danteu već je mnogo puta ispričana, opjevana i analizirana. Kako taj odnos nije središte ovoga rada, neće se detaljnije na njemu zadržavati. Njihov je prvi susret obilježio čitav Pjesnikov život iako je on u tom trenu imao devet, a Beatrice tek osam godina. Dante je za cijeloga života taj prizor ljubljene djevojke poistovjećivao sa savršenom ljepotom o kojoj će mnogo puta pisati i pjevati. Još su se nekoliko puta sreli, a Beatrice je umrla u dvadesetim godinama svoga života što je označilo i prekretnicu u Danteovu životu i pisanju. Pjesnik se nešto kasnije oženio Gemmom Donati s kojom je imao i više djece: Antoniu, koja je postala časna sestra pod imenom Beatrice, Pietra, Jaccopa i Giovannija. Ipak, o Gemmi nije pisao na način na koji je nastavio gotovo cijeloga života pisati o Beatrice. Zanimljiva je činjenica i da Gemma Donati nije pratila svog supruga u progonstvu. Njihov odnos mogao bi biti predmet jednog iscrpnijeg znanstvenog rada, ali se ovdje to neće detaljnije analizirati. Moglo bi se još mnogo toga reći o i Danteovim prijateljstvima, o pjesništvu ili njegovu shvaćanju ljubavi, ali zadaća je ovoga rada iznijeti nešto više o Danteovu javnom djelovanju i političkom životu. To bi bilo iznimno teško shvatljivo kada se prethodno ne bi razumjele političke i društvene prilike u Firenci onoga vremena.

⁵ Brunetto Latini (Firenca, oko 1220 – Firenca, 1293/94) bio je talijanski pisac, bilježnik i enciklopedist. Napisao je opsežni prozni traktat *Riznica* u kojem je sabrao čitav niz znanstvenih, filozofskih, političkih, retoričkih i drugih tema (Latini, Brunetto. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslava Krlež, 2021. Pristupljeno 9. 6. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35565>);

2.2. Političke i društvene prilike u Firenci

Firenca je grad iznimno duge i bogate povijesti. Malo je gradova koji su se poput Firence u jednom povijesnom trenutku isticali na društvenom, kulturnom, političkom, znanstvenom i svakom drugom planu:

Teško je pronaći jedan povijesni period ili jedan umjetnički stil za koji bi se moglo reći da je rođen na jednom mjestu. Za renesansu se može reći da je nastala u Firenci, u točno određenom trenutku povijesti. Prvih tisuću godina nove ere, Firenca je bila tek mali i nebitan rimski gradić. Samo nekoliko stoljeća nakon toga Firenca postaje ekonomsko, kulturno i socijalno središte (Belić, 2019).

Zasigurno je Firenca najpoznatija po razdoblju renesanse, po velikim umjetničkim djelima, po velikim slikarima, pjesnicima i misliocima. Poznata je i po svojem usavršavanju bankarstva, ali i po opjevanoj obitelji Medici čija je vladavina i bogata povijest više puta popularizirana romanima, dokumentarnim i igranim filmovima te uzbudljivim igranim serijalima. Ipak, ovdje će se pozornost usmjeriti na napredan politički sustav izgrađen u Firenci, ali i na politička previranja i sukobe koji su se događali u vrijeme života Dantea Alighierija. Prije svega važno je iznijeti i razumjeti kako je funkcionirao politički život u Firenci.

2.2.1. *Gvelfi i gibelini*

Pravog kroničara firentinske povijesti nalazimo u još jednom velikanu ovoga grada, a to je Niccolò Machiavelli⁶. On govori o dugogodišnjem sukobu dviju firentinskih obitelji: Buondelmonte i Uberti. Taj sukob tinjao je do vremena Fridrika II. koji je postao kralj Napulja te je bio uvjeren u nužnost jačanja svojih snaga nasuprot Crkvi. Tako je odlučio ojačati i svoje pozicije u Firenci te je pomogao obitelji Uberti da 1248. godine iz Firence progna obitelj Buondelmonte: „I tako se i naš grad, kao što sva Italija bješe podijeljena, podijeli na gvelfe i gibeline.“ (Machiavelli, 1985, 79). Možemo reći kako je sukob gvelfa i gibelina zapravo plod sukoba njemačkih careva i papa:

Gvelfi su bili uglavnom prijateljski okrenuti prema Crkvi, odnosno strana koja je u Carstvu podržavala papinstvo, a gibelini su bili pristaše njemačkih careva. Na kraju su oba naziva postali oznake za dvije osnovne stranačke struje u talijanskim gradovima-državama. Prema

⁶ Niccolò Machiavelli (1469 – 1527) bio je talijanski politički teoretičar, političar i književnik. Bio je firentinski diplomat i obnašatelj mnogih političkih dužnosti u Firenci. Njegovo djelo *Vladar* (tal. *Il Principe*) jedno je od najvažnijih i najutjecajnijih djela političke teorije u povijesti (Sunajko, 2012, 709 – 710);

uvriježenom mišljenju, ta dva naziva potječu od povika za vrijeme bitaka od slogana koje su borci uzvikivali u trenutku napada ili sukoba, u cilju međusobnog ohrabivanja, tražeći pomoć ili se sastajali u svrhu nove akcije. Naziv Welfen (prevedeno na latinski u guelfo) odnosilo se na bavarsku vojvodsku kuću, a naziv Waiblingen (prevedeno na latinski u gwaibelinga) odnosilo se na dvorac Hohenstaufen dvorac švapskih vojvoda (Tomić, 2019, 5).

Ipak, očito je da u talijanskim gradovima-državama borba između gvelfa i gibelina nije bila primarno ideološki obojena. Moglo bi se reći kako su i gvelfe i gibeline puno više zanimale neke druge stvari od pitanja pape i cara. Naravno, ni ta ideološka pozadina nije bila nebitna i posebno je koristila u promidžbi vlastite strane i pridobivanju novih pristalica. Pitanje gvelfizma i gibelinizma u Firenci bilo je strogo vezano uz velike plemićke obitelji. Već je navedeno Machiavellijevo spominjanje dviju velikih obitelji, Buondemonte (gvelfi) i Uberti (gibelini), ali on donosi i čitav popis firentinskih obitelji koje su se priklonile jednoj ili drugoj stranci. Tako su se firentinske obitelji već tradicionalno držale svojih stranaka. Sukobi između gvelfa i gibelina nisu jenjavali, a kako bi jedni prevladali u gradu, tako bi suprotnu stranu protjerali iz grada. Protjerani su se onda skrasili u okolnim gradovima u kojima su vladali pripadnici njihove stranke i planirali ponovno osvajanje grada. Može se reći kako je to gotovo postala rutina u firentinskom životu. Već je spomenuto kako su gvelfi prognani iz Firence 1248. godine, ali su se brzo ondje vratili. Primirje nije dugo trajalo jer su već 1260. godine gvelfi izgubili bitku kod dvorca Montaperti te su ponovno živjeli u prognanstvu do 1266. godine (Machiavelli, 1985, 82). Na Uskrs, 14. travnja 1267. godine, u Firencu je ušlo osamsto francuskih konjanika, što nizom okolnosti dovodi do ponovnog jačanja gvelfa i „odlaska“ gibelina. Polako će prisutnost i moć gibelina slabjeti u Firenci te će upravo razdoblje Danteova života biti obilježeno vladavinom gvelfa u Firenci. S obzirom na to da u Firenci gibelina više nema, ili im je moć poprilično slaba, činilo se kako bi gvelfske obitelji mogle u miru podijeliti vlast i vladati. No, kako to uvijek biva kada se radi o podjeli vlasti, ni ova nije prošla bez problema.

U Firenci gvelfi su se podijelili na *bijele* (tal. *bianchi*) i *crne* (tal. *neri*). Na čelu *bijelih* bila je obitelj Cerchi, dok je na čelu *crnih* bila obitelj Donati. I jedna i druga obitelj dolazile su iz firentinske četvrti Porta San Pietro u kojoj je stanovala i obitelj Alighieri. Obitelj Donati bila je cijenjena plemićka obitelj, dobro poznata firentinskoj javnosti kao vrlo stara, prava firentinska obitelj. Pisano je prethodno i o Gemmi Donati, Danteovoj supruzi. Njezin je otac bio daljnji rođak Corsa Donatija koji je bio na čelu obitelji Donati, dok je Corsov brat bio Danteov prijatelj iz mladosti (Barbero, 2020, 136-137). Sve ovo moglo bi navesti na zaključak kako je Dante bio bliži stranci *crnih*, no čini se kako je on ipak bio bliži *bijelima*. Na čelu *bijelih* bila je obitelj Cerchi koja se uspješno bavila prodajom i trgovačkim poslovima. Njihova „tvrтка“ bila je među najvećima na svijetu, a njihova obitelj bila je

gotovo sigurno najbogatija u Firenci. Problem je bio u tome što oni nisu bili plemići: „(...)nisu još naučili živjeti u svijetu: nisu naučili biti neprijatelji s nekima, ali nisu bili sposobni ni biti prijatelji kao što se to prakticira u politici, poštivajući pravila recipročnih interesa.“ (Barbero, 2020, 136). Iako se radi o objektivnom nedostatku u politici, kako u Danteovo tako i u naše vrijeme, Cerchi su svejedno uspijevali biti vrlo utjecajni u Firenci. Već bi se sada moglo reći kako je politička i društvena situacija u Firenci za vrijeme Danteova života bila i više nego turbulentna, komplicirana, ali i opasna za svoje sudionike. No, situacija je bila i dodatno zakomplicirana odnosom između plemića i „naroda“.

2.2.2. Magnati i popolani

Za vrijeme Danteova života i bavljenja politikom, u Firenci je postojala određena nesnošljivost između plemića (tal. *magnati*) i “običnog” puka, naroda (tal. *popolani*). Na vlasti je tada bio režim *popolana* te nije bilo moguće da političke i društvene funkcije obavljaju građani iz plemićkih obitelji. Tako je sva vlast bila u rukama građana koji su pripadali radničkoj, produktivnoj klasi. Vlast je bila ustrojena tako da su na čelu bila šestorica priora, s nazivom *priori delle arti*, i *gonfaloniere*, koji je bio zadužen za pravdu i za održavanje propisa koji su štitili *popolane* od mogućih nasilnih udara *magnata*. Priori i gonfalonjer bili su nazivani “Gospodom” (*Signori*) i obnašali su svoje dužnosti svega dva mjeseca kako bi se izbjegla uvijek goruća napast da vlast bude predugo u “jednim” rukama. Ispod “Gospode” bio je ustrojen čitav niz vijeća i raznih službi: Vijeće stotine (tal. *Consiglio dei cento*), Specijalno vijeće narodnog Kapetana (tal. *Consiglio speciale del Capitano del Popolo*), Generalno vijeće narodnog Kapetana (tal. *Consiglio generale del Capitano del popolo*), Specijalno općinsko vijeće (tal. *Consiglio speciale del Comune*), Generalno općinsko vijeće (tal. *Consiglio generale del Comune*). U svim ovim vijećima, kroz koja je morala proći svaka važnija odluka prije njezina donošenja, sjedilo je 676 građana koji su se izmjenjivali svakih šest mjeseci (Barbero, 2020, 116). U donošenju odluka sudjelovali su i odbori dvadeset i jednog udruženja vezanih uz razne zanate koji su se obavljali u Firenci. Iako je zaključiti da je politika u Firenci bila mnogo drugačija od današnje i da nešto poput političke karijere nije bilo moguće u onom smislu u kojemu takvu karijeru shvaćamo danas. Gotovo svaki građanin Firence koji je imao i najmanji poticaj vlastite volje, mogao je sudjelovati u političkom životu. Ipak, u razdoblju Danteova života važan je čimbenik, osim volje, bila i pripadnost plemićkoj obitelji. Ako je netko pripadao plemićkoj obitelji, ako je bio vitez ili viteškoga roda, onda nije mogao obnašati gore navedene dužnosti.

Situacija se blago promijenila nakon događaja koji su se zbili 5. srpnja 1295. godine kada je Firenca bila na rubu građanskoga rata. Bogate plemićke, viteške obitelji izišle su na ulicu kako bi iskazale nezadovoljstvo i iznudile promjenu odredaba i zakona koji su im priječili sudjelovanje u vlasti. Navodi se kako je riječ o oko sedamdeset obitelji, ali treba imati na umu da su onda obitelji

bile mnogobrojne, a te bogatije obitelji imale su i velik broj podanika i ljudi koji su za njih radili. S druge strane, reagirali su i trgovci, zanatlije i ostali *popolani* te su i oni izišli na ulice. Obje strane našle su se na naoružane na firentinskim ulicama licem u lice. Atmosfera je ključala, no *magnati* su se odlučili povući nakon što im je obećano da će se već drugog dana raspravljati o ublažavanju mjera koje im priječe obnašanje dužnosti. To se zaista i dogodilo. Do tog trenutka dužnosti su mogli obnašati samo oni koji su se zaista bavili nekim zanatom, a novom odredbom je to ublaženo tako da je ostala obveza pristupanja jednom od udruženja zanatlija, ali je ukinuta obveza da se taj zanat stvarno i prakticira. Također, do tog trenutka svi oni koji su bili viteškoga roda te svi oni koji su bili povezani s takvim obiteljima nisu smjeli obnašati dužnosti. Novom uredbom ostavljena su ograničenja samo za one koji u vlastitim obiteljima imaju više od dvaju vitezova (tal. *cavalieri*), dok su ograničenja ukinuta za one koji u obiteljima imaju do dva viteza te za one koji su s viteškim obiteljima neizravno povezani. Tako se pronašao kompromis koji je donekle zadovoljio obje strane iako su ublaženi diskriminatorski elementi i dalje ostali kao konstitutivni dijelovi uredbi (Barbero, 2020, 120-121). U okvirima sukoba gvelfa i gibelina, kasnije sukoba *bijelih* i *crnih* gibelina, u okvirima zaoštrenih odnosa između radne, proizvodne i plemićke, viteške klase, našao se i sam Dante Alighieri. Štoviše, aktivno se uključio u politički život, a posljedice toga osjećao je sve do kraja života.

2.3. Dante kao političar

Već smo spomenuli kako Dante Alighieri nije izravno pripadao plemićkoj, viteškoj obitelji iako je ona bila poznata i poštovana, a u svojoj je prošlosti imala i cijjenjenih vitezova poput pradjeda Cacciaguide koji je također spomenut. Nadalje, Dante je prijateljevao s pripadnicima plemićkih obitelji i s cijjenjenim firentinskim vitezovima. Za primjer možemo uzeti njegov prijateljski, ali i tragični (vidi str. 14), odnos s Guidom Cavalcantijem⁷. S druge pak strane, Dante pripada obitelji koja se bavila određenim poslovima poput trgovine, ali i mijenjanja valuta i davanja pozajmica, a što je bio vrlo cijjenjeni “zanat” onoga doba. Dante i njegov brat Francesco jednako su tako davali pozajmice, ali i iznajmljivali svoje posjede: “Dante i Francesco, zapravo, ugodno su živjeli od iznajmljivanja baš poput mnogih cijjenjenih i poštovanih građana njihovog grada...” (Barbero, 2020, 115). Dante, prema tome, nije bio pravi bogataš svoga vremena, ali nije živio ni u neimaštini, već je vodio financijski ugodan i stabilan život. Istini za volju, Dante se nikada nije “pretrgao” od posla,

⁷ Guido Cavalcanti (Firenca, između 1255. i 1258 – Firenca, 29. 8. 1300) bio je talijanski pjesnik. Potekao iz visokog plemstva i bio jedan od važnijih predstavnika bijelih gvelfa (Cavalcanti, Guido. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslava Krlež, 2021. Pristupljeno 13. 7. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11050>);

nikada nije vršio neki konkretni zanat te se nije previše upuštao u “poslovni svijet” Firence. Više su ga zanimala poezija, filozofija, znanost, politički život i kupovina knjiga koje su u to doba bile iznimno skupe, a svemu tome se i mogao posvetiti zbog stabilne financijske situacije. Prema svim relevantnim mjerilima firentinskoga društva, Dante je bio očita poveznica između *magnata* i *popolana* iako je službeno bez sumnje pripadao *popolanima*. To mu je otvaralo put za obnašanje gradskih, političkih dužnosti. Upravo zbog toga Dante se pridružio i udruženju “liječnika i apotekara”. To je u povijesti tumačeno na razne načine te se pokušavalo povezati Dantea s tim zanatima. Očito je da on nije bio ni liječnik ni apotekar iako bi građani Zagreba mogli u to povjerovati s obzirom na to da je u prvoj ljekarni u Zagrebu, na Gornjem gradu, radio upravo Danteov unuk Nicollò Alighieri (Fatović-Ferenčić, 2004, 140). Ipak, očito je da Dante nema nikakve veze s tim zanatima i poprilično je jasno kako se pridružio ovome udruženju kako bi mogao vršiti javne dužnosti i baviti se politikom u svojem gradu. On je u svemu bio čovjek svojega vremena te pripadao svijetu u kojemu je živio. U takvu turbulentnu svijetu, posebno političkom, čovjek se nužno mijenja i mora donositi odluke koje nisu popularne, a ponekad nisu ni u skladu s vlastitim idealima i vlastitim moralnim načelima. Štoviše, treba donositi i odluke s kojima se ponekad onaj koji ih donosi neće u potpunosti ni slagati i koje će bitno utjecati na njegov vlastiti život u fizičkom, materijalnom, intelektualnom i duhovnom smislu. Ni sam Dante nije bio lišen svega toga, pa ni zakučastih političkih igara ni donošenja “dvojbениh” odluka. To je utjecalo na njegov duhovni život, a vjeruje se kako je i sam to istaknuo u *Božanstvenoj komediji*. Na početku ovoga rada već je spomenuto kako *Božanstvena komedija* počinje riječima: “Na pola našeg životnoga puta/ u mračnoj mi se šumi noga stvori,/ jer s ravne staze skrenuvši zaluta.” (Alighieri I, *Pakao* I, 1 – 3). Legitimno se pitati kada se to dogodilo i što se to dogodilo Danteu da može sam za sebe reći da je skrenuo s pravoga puta i da se najednom izgubio. Iščitavajući pažljivo *Božanstvenu komediju* može se doći do zaključka kada se to dogodilo. U XXI. pjevanju *Pakla* Dante navodi: “Jučer, pet sati iza ove ure,/ tisuću dvjesta šeset i šest ljeta/ bješe što taj se skrha put sred bure.” (Alighieri I, *Pakao* XXI, 112 – 114). Blagdan utjelovljenja Isusa Krista slavi se 25. ožujka, a vjerovalo se da je na isti datum Isus i umro na križu i to 34 godina nakon utjelovljenja. Dante navodi da se to dogodilo prije 1266 godina što bi značilo da Dante navedene stihove piše oko 25. ožujka 1300. godine. Također, u II. pjevanju *Čistilišta* Dante piše: “i zaista od tri mjeseca stade/ da mirno prima tko se ući nada” (Alighieri I, *Čistilište* II, 98 – 99). U nekoliko prethodnih redaka Dante naglašava kako su mnogi odbijeni pri “prijevozu” u čistilište, no u ovim redcima naglašava kako se već tri mjeseca mirno primaju svi koji se nadaju ući. To se lako može povezati s velikom obljetnicom što ju je 1300. godine proglasio papa Bonifacije VIII. te koji je uredbom naložio da se ona slavi svakih sto godina. Prilikom čitave “svete godine” svi hodočasnici koji bi došli u Rim mogli bi dobiti potpuni oprost grijeha. Jasno je da se ovdje Dante osvrće upravo

na taj ogromni događaj koji je potaknuo cijelu kršćansku Europu na dolazak u Rim. Opet je jednostavno zaključiti da Dante piše o kraju ožujka (ili eventualno o početku travnja) 1300. godine. Ako se sada vrati na Danteov život, vidjet će se da je to razdoblje svojevrsan vrhunac njegove političke uloge u Firenci. U tom razdoblju on se nalazi na najvažnijim funkcijama u gradu, i to u razdoblju koje je iznimno turbulentno, komplicirano i na rubu sukoba. Za nekoliko mjeseci postat će *prior* grada i donijeti neke odluke koje će u svakom pogledu odrediti njegov daljnji život.

Spomenuvši sve ovo, mogli bi se zaključiti, iako ne posve sigurno, da nam Dante želi reći kako je, u trenutcima intenzivnog političkog života i usred donošenja političkih odluka, bio izgubljen te je zamalo izgubio “život”, misleći pritom na svoju dušu. Možda je ovaj zaključak malo pretenciozan, ali nije nešto što bi moglo iznenaditi s obzirom na to da se čini kako aktivno bavljenje politikom i danas često dovodi to takvih posljedica.

2.3.1. Dante i javne službe

Da je Dante bio posve uključen u stranačke i unutarstranačke borbe, svjedoči nam i Boccaccio koji nije previše oduševljen Danteovim bavljenjem politikom. Odaje dojam kako smatra da je Danteu bilo bolje i pametnije da ne ulazi u političku “arenu”, pogotovo nakon što je primijetio da sav njegov napor i trud ne donose mnogo ploda. Boccaccio piše sljedeće:

Ali kad uvidje da mu je trud uzaludan i upozna tvrdokorne duhove slušatelja, vjerujući da je takva volja Božja, prvo nakani posve napustiti svaku javnu službu i živjeti povučeno sam za sebe; poslije, vučen slašću slave i isprazne narodne naklonosti, i još nagovaranjem starijih, vjerujući osim toga da će pruži li mu se prilika mnogo bolje raditi za svoj grad bude li velik u javnim stvarima nego bude li povučen za sebe i od njih posve udaljen (o luda divoto ljudskoga sjaja, koliko su veće tvoje sile nego što može pojmiti tko ih nije kušao!), čovjek zreo i u svetom krilu filozofije odgojen, othranjen i podučen, kojemu pred očima bijahu propasti drevnih i današnjih kraljeva, pustošenja kraljevstava, pokrajina i gradova, i mahniti hirovi Fortune koji ne ištu ništa drugo do uzvišenih stvari, ne znade ili ne mogaše se tvoje slasti čuvati (Boccaccio, 2013, 37 – 38).

Boccaccio prepoznaje Dantea kao zrela čovjeka velikog znanja i mudrosti, ali i procjenjuje kako se ni takav nije mogao ili nije znao oduprijeti čarima politike. Dante je, ipak, u svemu tome bio vođen plemenitim nakanama želeći učiniti od Firence i cijeloga svijeta bolje i ugodnije mjesto za život. To je pokušavao raznim interventima, vršeći u više navrata javne dužnosti. Firenca je bila ozbiljan i uređen grad s jasnom strukturom vlasti. Naveden je čitav niz vijeća i udruženja koja su postojala u gradu, a svako njihovo zasjedanje bilo je zabilježeno u zapisnicima. Nažalost, nisu svi

zapisnici sačuvani te ih je mnogo uništeno i izgubljeno tijekom stoljeća. Nije stoga ni posve sigurno kojim je sve vijećima pripadao Dante i koje je službe u gradu vršio. Ipak, ostao je dovoljan broj zapisnika, kao i zapisa povjesničara, kako bi se moglo progovoriti o Danteovoj političkoj aktivnosti.

Vrlo je izvjesno kako je Dante izravno sudjelovao u tijelima gradske uprave od 1295. do 1300. godine. U prethodnome dijelu rada opisani su prosvjedi *magnata* na ulicama Firence 5. srpnja 1295. godine, kada im je obećano da će već idućeg dana vijeća raspravljati o ublažavanju mjera koje su im branile sudjelovanje u vlasti. To se zaista i dogodilo te je o tom prijedlogu već idućeg dana raspravljano u svim firentinskim vijećima. Prema zapisima se čini da je u svakom vijeću odabran po jedan član koji je govorio u korist prijedloga, potom se pristupalo glasanju te je prijedlog u svim vijećima prihvaćen gotovo jednoglasno. Također se čini kako je unutar Generalnog općinskog vijeća za tu dužnost bio izabran Dante Alighieri. S obzirom na sve rečeno o Danteovu porijeklu, prijateljstvu i životu između *magnata* i *popolana*, uopće ne čudi što je baš Dante izabran za govor u prilog odredbi koja će ublažiti sankcije prema *magnatima*. Zaključuje se prema tome da je Dante 1295. godine bio jedan od tristo članova toga vijeća iako je to nemoguće sa sigurnošću tvrditi s obzirom na to da je taj zapisnik poprilično izbljedio te, unatoč velikoj vjerojatnosti u ispravnost tog podatka, povjesničari ne mogu potpuno potvrditi da se radi baš o Danteu (Barbero, 2020, 122). Ovaj njegov intervent potvrđuje i to da je Dante podržavao trenutnu gradsku vlast koja ga je izabrala, kao čovjeka od povjerenja, da govori u vijeću. Može se samo zamisliti kako su na to gledali i što su o tome mislili njegovi prijatelji, redom pripadnici plemićkih obitelji poput Guida Cavalcantija, kojima ta vlast i dalje nije bila sklona. Prije toga, mogli su upoznati Dantea koji se rado druži s prijateljima plemićkog roda, koji iskače iz priproste mase “običnog” puka i koji ju nadilazi svojim preuzvišenim stihovima. Ovo je za njih očito bila velika promjena, no i danas se narod često pita zašto se toliko promijene osobe koje nose teret političke odgovornosti ili koje jednostavno uživaju u blagodatima političke moći. No, čini se kako je ovo bio samo početak te promjene čije će posljedice na svojoj koži za nekoliko godina osjetiti najviše Guido Cavalcanti.

Već u listopadu iste godine Dante je imenovan jednim od 36 članova Specijalnog vijeća narodnog Kapetana. Tu je dužnost obnašao od 1. listopada 1295. do 30. travnja 1296. godine. Iz tog razdoblja imamo zabilježen i jedan njegov intervent 14. prosinca 1295. godine u kojem raspravlja o provođenju izbora novih priora i slaganju izbornih lista. Izbori su se imali održati sljedećeg dana, a Dante je predlagao provođenje izbora i slaganje lista tako da se osigura veća stabilnost i kontinuitet vlasti. Njegov prijedlog na toj sjednici nije prihvaćen. Sljedeći njegov intervent zabilježen je 6. lipnja 1296. godine i to u Vijeću stotine. Članove tog vijeća birali su priori grada, i to na šest mjeseci. Primarna svrha tog vijeća bila je odobravanje dodatnih i izvanrednih troškova, ali ondje gdje se govori o troškovima i novcu teško je zaobići i politička pitanja. Tako su se toga dana na dnevnom redu

pronašle mnoge teme: premještaj neke bolnice s jednog mjesta na drugo, zabrana prihvaćanja prognanika iz Pistoije koja je bila firentinski saveznik, promjene određenih gradskih odredbi i pravilnika itd. Dante se izjasnio u korist svih predloženih odluka, kao i većina drugih vijećnika, što nam govori o određenoj unutarstranačkoj disciplini, poštivanju i priklanjanju odlukama vrha vlastite stranke (Barbero, 2020, 132-134). U tih jedanaest mjeseci nailazi se na mnogo zapisa i informacija o Danteovu političkom djelovanju, no sljedeće tri godine, sve do 1300., o tome nema više nikakva spomena. Ne smije se nikako zaključiti kako Dante u tom razdoblju nije bio aktivan u firentinskoj politici, već se jednostavno radi o manjku sačuvanih zapisa iz tog perioda. A radi se zaista o turbulentnu razdoblju u kojem se firentinski gvelfi dijele na *crne* i *bijele* te se situacija u gradu sve više komplicira.

Sukoba između *crnih* i *bijelih* u Firenci sve je više te postaju sve žešći. To se nikako nije svidjelo papi Bonifaciju VIII. te on šalje svog poslanika kardinala Mattea Acquaspartu koji dolazi u Firencu krajem svibnja 1300. godine, kako bi izmirio zavađene strane (Machiavelli, 1985, 85). Nedugo nakon njegova dolaska, 15. lipnja 1300. godine, za jednog od šest priora Firence izabran je Dante Alighieri i tu je dužnost obnašao do 14. kolovoza 1300. godine. Dva mjeseca se čini kao kratko razdoblje, ali upravo su ta dva ljetna mjeseca u Firenci bila izrazito turbulentna. Kardinal Acquasparta nije uspio primiriti firentinske duhove. Nije se tu radilo samo o svađama *crnih* i *bijelih*, već su i *magnati* vrebali priliku da naprave državni udar i sruše s vlasti režim *popolana*. Već desetak dana nakon preuzimanja službe priora, Dante se nalazi pred velikom odlukom. Prilikom procesije za blagdan sv. Ivana Krstitelja, zaštitnika Firence, predstavnici određenih vijeća i same vlasti napadnuti su od nekih *magnata* koji su ih izvrijeđali i izudarali izvikujući parole kojima traže dokidanje zabrana sudjelovanja u vlasti. Priori, među kojima i Dante, odlučili su odgovoriti na ovaj događaj protjerivanjem određenih magnata iz grada, i to podjednako pripadnika *crnih* i *bijelih*. Među onima koji su protjerani iz grada nalazio se i Danteov najbolji prijatelj Guido Cavalcanti, koji je nedugo nakon progonstva i preminuo. Tako je Dante morao donijeti odluku da progna svog najboljeg prijatelja iz grada što je svakako vrhunac “promjene” u njihovom odnosu o kojem je već govoreno. No, *bijeli* su uskoro bili pušteni natrag u grad, dok su *crni* ostali u progonstvu. Za to vrijeme, kardinal Acquasparta nastojao je pokazati da pokušava stvoriti mir u Firenci, no narod se polako uvjeravao da on zapravo radi na korist *crnih* te se prema njemu stvarao određeni animozitet. Jednom prilikom netko je pucnjem iz samostrela pogodio kardinalov prozor. Dante i ostali priori nastojali su izgladiti tu situaciju te su poslali kardinalu dvije tisuće tek kovanih fiorina, “približno jednom milijunu eura” (Barbero, 2020, 142). Kardinal je srdačno zahvalio na daru, malo promislio i konačno ga odbio. S obzirom na to da nije uspio uspostaviti mir “otputova srdit iz Firence i zabrani u njoj bogoslužje, i tako ona ostade u većoj pomutnji nego što je bila prije njegova dolaska” (Machiavelli, 1985, 89).

Tako je završila i Danteova služba kao priora Firence. U samo dva mjeseca događalo se toliko stresnih i kompliciranih situacija, ali stanje u gradu se nije popravilo. Alighieri je nastavio obnašati druge javne dužnosti te se u lipnju 1301. godine ozbiljno istaknuo, ali i izložio mogućim neprilikama. Naime, papa Bonifacije VIII. zatražio je stotinu konjanika kako bi poduprli njegovu vojsku u jednoj bitci. Dante je u Vijeću stotine govorio protiv slanja konjanika i time pozvao na odbijanje papinske molbe. Teško je vjerovati da glas o njegovu istupu nije došao do samog rimskog prvosvećenika.

Zanimljivo je kako je nakon toga Dante imenovan svojevrsnim ambasadorom, firentinskim izaslanikom u Rimu. Dok je on bio u Rimu, u listopadu 1300. godine, Karlo Valois, na molbu samog pape koji je opet bio zamoljen od obitelji Donati i firentinskih *crnih*, ulazi u Firencu u kojoj vladaju *bijeli*. Ipak, odlučili su ga pustiti u grad jer bijaše poglavar gvelfa i poslan od pape; ali da ga pridobiju, dadoše mu vlast da može po volji raspolagati gradom“ (Machiavelli, 1985, 90). To je dovelo do teških posljedica: *bijeli* su zarobljeni, neki mučeni i ubijeni, a imovina im je uništavana i pokradena. Početkom 1302. godine bilo je već gotovo šesto prognanika, među kojima i Dante Alighieri, koji je u Rimu dočekao vijest o osudi i progonstvu iz voljenog grada u koji se više nikada nije vratio. Bio je optužen za iskorištavanje političkog položaja za privatne interese, korupciju, razne pronevjere itd. Ipak, postavlja se pitanje je li Dante stvarno bio kriv. Očito je da se radi o političkoj presudi, ali ne treba bježati od mogućnosti da je Dante možda i donio koju pogrešnu odluku što je često u političkom životu. Možda upravo o tim trenucima govori na početku *Božanstvene komedije*.

Tako je počelo dugogodišnje progonstvo pa je Dante boravio u Forliju, Bologni, Padovi, Veroni, i još nekim talijanskim gradovima, te konačno u Ravenni u kojoj je umro (Barbero, 2020). Dante je mnogo patio cijelo vrijeme progonstva, svim srcem se htio vratiti u Firencu, ali je želio i dokazati da je potpuno nevin. Šalje pisma na različite adrese, gotovo se opravdavajući i objašnjavajući kako on zapravo pripada gvelfima iako su njegove odluke, neke njegove ideje i neke suradnje bile puno bliže gibelinskoj stranci. Pa i sami *bijeli* su u mnogočemu bili sličniji gibelinima, a Dante se sam priklanjao *bijelima* iako je u progonstvu to negirao i uvjeravao čitatelje svojih pisama da on, kao i cijela njegova obitelj, apsolutno pripada *gvelfima*. Konačno, pokušavao se u Firencu vratiti i vojnim putem, pogotovo u prvim godinama svog progonstva, ali je to bilo poprilično neuspješno.

2.3.2 Dante vojnik

Dantea se najčešće doživljava kao velikoga pjesnika odjevena u crveni plašt, s lovorovim vijencem na glavi. Međutim, čini se kako je Dante puno češće odijevao vojni oklop nego taj crveni plašt. Više je puta sudjelovao u ratovima i bitkama, baš kao što je to bilo uobičajeno među ondašnjim gradovima državama u Italiji, ali i u čitavoj Europi. Radilo se o razdoblju u kojem je ratno stanje zapravo bilo uvijek na pomolu, vojska je gotovo uvijek bila u pripravnosti, a prave bitke vodile su se

učestalo, gotovo kontinuirano. I u rat su išli gotovo svi građani koji su mogli ratovati, a oni bogatiji su imali i konja, bolju opremu itd. Machiavelli govori o i *condottierima* - “vojnim poduzetnicima”, plaćenicima koji su vodili vojske kao svojevrсни generali, iznoseći pritom podrugljivu optužbu “kako su kondotijeri vodili bitke bez prolijevanja krvi” (Howard, 2002, 33). Njemu su te bitke više ličile na partije šaha, no povijesno to nije sasvim ispravno te je itekako bilo i prolijevanja krvi i smrti na bojnopolju.

Dante sam spominje svoje sudjelovanje u bitci kod mjesta Campaldino koja se dogodila 11. lipnja 1289. godine. U toj su bitci Firenca i njezini saveznici Lucca i Pistoia, odnosno gvelfski gradovi, porazili gibelinsku vojsku (Machiavelli. 1985, 77). Radi se o iznimno važnoj bitci s obzirom na to da se gibelini nikada nisu potpuno oporavili od tog poraza, a i Firenca je uspjela pokazati prvenstvo među toskanskim gradovima. To je bila i Danteova prva bitka u njegovoj 24. godini života. Sjeća se sam te bitke u desetom pjevanju *Pakla*: “Već vidjeh kako konjica se sprema,/ na juriš ide i na smotri jaše,/ il’ bježi kada drugog spasa nema;” (Alighieri I, *Pakao* XXII, 1-4). No nije to bio jedini put da je Dante odjenuo borbeno odijelo.

Već je spomenuto kako se Dante, dok je bio u progonstvu, silno želio vratiti u Firencu te je to pokušao napraviti i vojnim putem. Zajedno s drugim sugrađanima koji su bili protjerani, a uglavnom se radilo o *bijelim* gvelfima, udružuje se sa starim neprijateljima koji već godinama žive u progonstvu, gibelinima. I začudo, Dante je ratovao protiv svog rodnog i ljubljenog grada, zajedno sa svojim dojučerašnjim neprijateljima, protiv svoje stranke i svojih suradnika. Možda stvari ne bi trebalo idealizirati. Moglo bi se prije zaključiti kako u trenucima kada je čovjek prognan, kada je bez svoje kuće i svojega grada, tada ideologija i stranačka pripadnost igraju potpuno sporednu i nebitnu ulogu. Taj rat, pokušaj ponovnoga ulaska u Firencu i preuzimanja vlasti, trajao je dugo. Konačno, papa Benedikt XI. odlučio je stati tome na kraj i šalje u Firencu kardinala Niccolò Prata da smiri situaciju. On je pokušavao učiniti sve i vratiti prognanike u grad. Očito je bio u komunikaciji s prognanicima kada mu sam Dante odgovara pismom u kojem potvrđuje kako se događao upravo spomenuti “građanski rat”, objašnjava razloge tog rata i obećava mu poslušnost:

Stoga poput sinova koji nisu nezahvalni ušćitasmo, o pobožni oče, Vašu poslanicu, koja – u cijelosti u skladu s našim vlastitim željama – odmah tolikom radošću ispuni naše duše kakvu nitko ne može izmjeriti ni riječju ni mišlju. Jer smo – od želje gotovo sanjajući o njoj – žudjeli spas domovine, koji nam je više nego jednom obećavala Vaša poslanica uz očinsku opomenu. A radi čega se drugog i bacismo građanski rat? A što su drugo i tražili naši bijeli stjegovi? A radi čega drugog okrvavismo svoje mačeve i koplja, nego da one koji su kršili građanske zakone

lakoumnom svojevóljno prisilimo da svijú šiju pod jaram svetog zakona i da se podvrgnu miru domovine? (Alighieri II, I, 1-2).

Vidi se da je Dante uvjeren kako zapravo gradske vlasti i oni koji su ostali u Firenci krše zakon. On traži pravdu i spreman ju je uzeti u svoje ruke. To je uostalom bilo potpuno normalno, uobičajeno, pa čak i poželjno u Danteovo vrijeme. Prognati političke suparnike iz grada i iz vlastite kuće bilo je sasvim normalno. Tražiti osvetu za ubijenoga člana obitelji ili prijatelja bilo je normalno, pa i poželjno. Naoružati se te oružjem tražiti ostvarenje pravde za koju se smatra da je uskraćena, sasvim je legitimno i posve normalno. Dante nije iskakao iz okvira “normalnog” svojega vremena, nego mu je potpuno pripadao.

Moglo bi se napisati još mnogo radova analizirajući Danteovo bavljenje politikom, njegovo obavljanje javnih službi i sudjelovanje u ratovima. Ipak, svrha ovoga rada je predstaviti političku filozofiju Dantea Alighierija te se ovdje izneseno čini sasvim dovoljno. Ipak, treba naglasiti kako se ovime spomenute teme nisu ni izbliza iscrpile. Važno je shvatiti vrijeme i okolnosti u kojima je Dante živio i politički djelovao kako bismo shvatili srž njegove političke filozofije. Za tu je zadaću, nakon što je analiziran politički segment Danteova života, preostalo sagledati Dantea kao filozofa.

2.4. Dante kao filozof

Dante Alighieri najčešće je doživljavan isključivo kao pjesnik, najpoznatiji po svojoj *Božanstvenoj komediji* u kojoj je opisao svoje putovanje kroz pakao, čistilište i raj. Prosječno znanje o Danteu ovdje staje. Još se možda ponešto zna i o njegovu političkom djelovanju i progonstvu, ali o njegovu odnosu prema filozofiji zna se vrlo malo. Svaki onaj koji je čitao Danteova djela ne može ne primijetiti kako se Dante stalno poziva na određene filozofe i filozofske nauke. U njegovim proznim djelima to je poprilično jasno i izričito, dok se u njegovoj poeziji, recimo u *Božanstvenoj komediji*, to iznosi slikovito. Kroz pakao, čistilište i raj susreće mnoštvo filozofa i velikih mislioca: Sokrata, Platona, Epikura, Aristotela, Cicerona, Seneku itd. Bilo bi dobro ovdje zastati nad pismom koje Dante piše prijatelju Cangrandeu della Scali i u kojem pokušava detaljno objasniti što je zapravo htio reći preko svoje *Božanstvene komedije*. U svojoj analizi vlastitoga djela kaže:

A postoji šest stvari koje valja ispitati u početku bilo kojeg znanstvenog djela, to jest: predmet, činitelj, oblik, svrha, naslov knjige i rod filozofije. Od tih su tri koji, u kojima se sad dio – koji sam vama nakanio posvetiti – razlikuje od cjeline, to jest: predmet, oblik i naslov; a u drugima se ne razlikuje, kao što je bjelodano onomu tko promatra; i stoga, što se tiče razmatranja cjeline, te tri stvari treba posebično istražiti: pošto se to obavi, otkrit će se dovoljno za uvod o dijelu. Zatim

ćemo istražiti tri preostale, ne samo u odnosu na cjelinu nego i u odnosu na sam ponuđeni dio (Alighieri II, XIII, 5-7).

Vidi se kako je Dante iznimno precizan, sustavan i detaljan u svojim analizama. To nije ništa neobično za promišljanja jednog skolastika, posebno za čovjeka koji je veći dio svog filozofskog studija proveo kod dominikanaca u samostanu Santa Maria Novella u Firenci. Navodno su mu ondje učitelji bili Remigio de' Girolami i Nicolla Brunacci, poznati učenici sv. Tome Akvinskog (Vereš, 1982, 329). No, vrativši se na Danteovu analizu svojega djela, sam ističe kako je mogućnost shvaćanja *Božanstvene komedije* dvojaka, odnosno smisao se može naći i u doslovnome i u alegorijskome čitanju. Tako se doslovnim čitanjem kao predmet ovoga djela može uzeti stanje određenih duša nakon smrti, dok se alegorijskim čitanjem kao predmet može uzeti čovjek podložan nagradi ili kazni. Nadalje, Dante analizira oblik i podjelu djela na tri spjeva koji se dijele na pjevanja, a pjevanja na stihove. Objašnjava i sam naslov *komedija* i razlikuje ga od *tragedije* koja završava užasno i nesretno. Kada govori o rodu filozofije u koje se ubraja ovo djelo, Dante kaže da se radi o etici, odnosno čudorednom djelovanju. Njegova filozofija više je usmjerena na praksu nego na spekulaciju iako ne bježi ni od same spekulacije, ali ona mora biti u službi djelovanja.

U svojoj *Gozbi* Dante jednako tako govori o dvostrukom shvaćanju svojih djela, odnosno o doslovnom i alegorijskom smislu. U *Drugoj raspravi* ovog djela Dante piše jednu „kanconu“ i nakon toga ju analizira, provlačeći kroz njezine stihove cijeli svoj život. Prvo govori o doslovnom smislu teksta te opisuje svoju ljubav prema Beatrice, način na koji je ta ljubav nastala i uzdrmanost koju je uzrokovala smrt opjevane osobe. Zanimljivo je uočiti kako Dante objašnjava ljubav kao plod intelektualne djelatnosti. On vidi uzrok ljubavi u samoj *misli*: „A treba znati da ovdje za ono što je ulazilo da vidi onu blaženu gospu velim misao a ne duša, jer upravo misao bješe podobna za takav čin. A pod dušom se, kao što je rečeno u prethodnoj glavi, podrazumijeva misao uopće i moj pristanak.“ (Alighieri III, II, 7). Za njega je misao ta koja motri, privlači i uvjerava dušu da je „pogled očiju te žene spas“ (Alighieri III, II, 7). Nakon Beatricine smrti, Dante se nalazi u egzistencijalnoj krizi, ali uspijeva pronaći „novu“ ljubav. Zapravo ta ljubav nije posve nova, već je preobražena. Na svojevrsan način Beatrice je preobražena, transformirana u novu ljubav, u novu „gospu“. I ovdje dolazimo do alegorijskog značenja Danteovih tekstova i njegovih misli.

Nakon Beatricine smrti, Dante je pokušavao naći utjehu te je čitao Boetijevu *Utjehu filozofije*, ali i Ciceronovu knjigu *O prijateljstvu*. Dante sam kaže da je u tim knjigama tražio utjehu, ali ni sam se nije nadao što će pronaći: tražio je srebro, našao je zlato i napisao nekoliko predivnih redaka:

I, kao što se događa da čovjek traži srebro, pa, i mimo svoje namjere, nađe zlato, što odaje tajni uzrok koji možda nije bez Božje volje, ja, koji sam tražio utjehu, našoh ne samo lijeka svojim

suzama, nego i spomen o autorima, znanostima i knjigama; a razmatrajući to, prosudih da je filozofija, koja bijaše gospoja tih autora, tih nauka i tih knjiga, nešto uzvišeno. I zamišljah je kao plemenitu gospu, i ne mogah je sebi predočiti pri drugačijem do pri samilosnome činu, zbog čega ju je moj pogled doista tako rado motrio, da jedva mogah odvratiti oči od nje. I, zbog toga zamišljanja, počeh odlaziti onamo gdje se ona uistinu ukazivala, to jest u svećeničke škole i na rasprave filozofa. I tako za kratko vrijeme, možda za tridesetak mjeseci, stadoh toli jako osjećati njezinu sladost, da je ljubav prema njoj izgonila i razbijala u mojoj svijesti svaku drugu misao (Alighieri III, II, 12).

U nastavku citiranog djela Dante će spomenuti kako je filozofija prava i savršena samo onda kada traži istinu, kada nastaje iz ispravne žudnje i opravdanog razloga. On doživljava filozofiju kao „plemenitu gospu“ (tal. *donna gentile*) koja je veličanstvena, predivna, privlačna i pruža mu utjehu. Sve ono što je vidio u Beatrice, čini se kako se sada očituje u još većem stupnju savršenstva. Od toga trenutka upoznavanja s tom „plemenitom gospom“, Dante će i dalje pisati o Beatrice, ali oni čitatelji koji će moći proniknuti u analogni smisao njegova teksta, shvatit će da je prava „Beatrice“ zapravo filozofija. Ovaj odlomak teksta dovoljno govori o Danteu kao filozofu. On nije samo filozofirao, nije se samo bavio filozofijom i nije ju promatrao kao zanat, zanimanje. On je filozofiju živio, volio ju i doživljavao ju kao nešto što potpuno mijenja sam život, smisao života i smisao ljudskog djelovanja. Konačno, u tom ljudskom djelovanju je i vidio pravo ostvarenje filozofije. Gledajući pod tim vidom, sva Danteova djela duboko su prožeta filozofijom, posebno onom praktičnom. On možda nije osmislio originalnu filozofsku misao ili filozofski sustav, ali čini se kao da je filozofija prožimala svaki stih i svaki redak koje je napisao. I htio ju je podijeliti i pokloniti drugima bez obzira na stalež, klasu ili poznavanje književnog jezika.

2.4.1. Pučki jezik

Na više mjesta u svojim djelima Dante spominje mnoštvo filozofa, ponajviše Aristotela te se često poziva na njegova djela. Također, često spominje i mnoštvo filozofskih tema poput odnosa uzroka i učinka ili govora o besmrtnosti duše. Ipak, u ovom radu cilj je detaljnije se zadržati isključivo na njegovoj političkoj filozofiji, stoga će se tek napomenuti temeljne odrednice njegove filozofije. To je prije svega pučki jezik koji je Dante koristio i koji koristi za pisanje svojih djela. On je i jedan od prvih Europljana koji je u to doba napisao djela na pučkom jeziku, s obzirom na to da su djela bila pisana isključivo na latinskom kao jeziku znanosti, obrazovanja, umjetnosti i profinjenosti. Odlučuje se pisati na pučkom jeziku iz više razloga te u svojim djelima sam nudi različita objašnjenja zašto je odabrao pučki ispred latinskog jezika i time započeo trend pisanja na pučkom jeziku koji se nakon njega nastavio i sve više uzimao maha.

Nije potrebno mnogo promišljati i analizirati Danteove tekstove i misli kako bi se shvatilo zašto je Dante odlučio pisati na pučkom jeziku. Dante je sam progovorio o tim razlozima u više svojih djela, a ponajviše u svom djelu *O umijeću govorenja na pučkom jeziku*. Na samom početku ovoga djela Dante navodi kako nitko prije njega nije izložio bilo kakav nauk o govorenju na pučkom jeziku, a za to postoji jasna potreba. On razlikuje dva jezika: onaj koji djeca uče bez ikakvih pravila od svojih odgojitelja, to jest pučki jezik, te onaj jezik koji su Rimljani i Grci nazivali gramatičkim jezikom, a koji poznaje manji broj ljudi koji su spremni revnim nastojanjem naučiti njegova pravila. “Od ta dva pak plemenitiji je i podobniji jezik pučki, i ne samo zato što se rod ljudski najprije njime služio i što njime i sada svi govore, iako je podijeljen na najrazličitije riječi i oblike, nego ponajprije zato što nam od prirode dohodi, dok je onaj drugi djelo umjetno načinjeno” (Alighieri IV, I, 1).

Dante pokušava i na antropološki način objasniti razloge korištenja pučkog jezika, ističe to kao čovjekovu specifičnost:

Ovo je dakle naš prvi jezik. Ne kažem »naš« zato što bih mnio da može postojati i drugi jezik pored jezika ljudskoga. Među svim bićima samo je čovjeku dano da govori, jer je samo njemu riječ potrebna. Ni anđelima ni nižim životinjama nije potrebno govoriti. Uostalom, da im je dar govora bio i udijeljen, bilo bi to bez ikakva razloga, a bezrazložno priroda nikad ništa ne čini (Alighieri IV, I, 2).

Čovjekova namjera prilikom govora jest izražavanje sadržaja vlastite misli. Niže životinje nemaju potrebe za tim jer pomoću svojih nagona i strasti mogu jasno prepoznati nagone i strasti drugih. Viši stupanj savršenstva razumne moći anđela omogućuje im da iskažu i rašire pojmove vlastite misli bez jezika i jezičnog znaka. Jedino je za čovjeka nužno da ima nekakav znak za priopćavanje vlastitih misli. Taj znak ujedno je i znak razuma i znak osjetila. Znak razuma je zbog toga što proizlazi iz razuma i konačno vodi k razumu. No, kada bi bio samo znak razuma onda se ne bi mogao prenositi, već radi prenošenja mora biti i znak osjetila. Stoga, Dante navodi kako se od razuma razumu ništa ne može prenositi bez osjetila. Tu je očito prihvaćanje onog poznatog aksioma koji su iznosili i Aristotel i Toma, ali kasnije i John Locke, koji kaže: *Nihil est in intellectu quod non sit prius in sensu*. Tako je jasno da ljudski jezik mora biti *znak razuma i znak osjetila*.

Dante nastoji i analizirati nastanak ljudskog jezika pa se tako vraća do biblijske *Knjige postanka*. Prvi jezik on nalazi kod Adama i Eve. Uvjeren je kako je prva riječ prvog govornika bila riječ *El*, “što će reći Bog i to bilo kao pitanje bilo kao odgovor. Čini nam se besmislenim i po razumu strašnim da bi čovjek bilo što imenovao prije Boga... (Alighieri IV, I, 4). S obzirom na to da se Adam prvi koristio nekakvim oblikom jezika, a sam nije imao majku ili kakvog odgojitelja od kojeg bi taj

jezik učio, očito je da je jedan određeni oblik jezika stvoren istovremeno kad i prva duša. Tim je jezikom govorio Adam i od toga su jezika potekli i svi drugi jezici. Tu je riječ o hebrejskom jeziku koji je za Dantea *jezik milosti*, a kojim je kasnije govorio i sam Isus Krist. Nastavlja analizu širenja i nastanka novih jezika preko priča o “babilonskoj kuli”, ali određeno vrijeme posvećuje i analizi različitih pučkih jezika, danas bi ih se nazvalo dijalektima, na području Italije. Razlikuje četrnaest različitih oblika talijanskog pučkog jezika i objašnjava njihove promjene tijekom vremena. Ne valja misliti kako se Dante u potpunosti zalaže za korištenje pučkog jezika i odbacivanje latinskog, odnosno gramatičkog jezika. On je sam izvrsno poznao latinski jezik te je neka djela i napisao na latinskom jeziku. Bogatstvo i ulogu tog *gramatičkog jezika* objašnjava velikim promjenama i nestabilnošću pučkoga jezika:

Evo, u tome nađoše poticaj izumitelji gramatičke umjetnosti, jer ta gramatika nije ništa drugo doli neka jednakost jezika nepromjenljiva u vremenu i na različitim mjestima. Budući da je ona uređena zajedničkom suglasnošću mnogih naroda, ne podliježe volji i s tog istog razloga ne može biti promjenljiva. Pronađoše je, dakle, kako se ne bismo, zbog mijenjanja jezika, koji se lako pokorava volji pojedinca, našli pred nemogućnošću da se nikako, pa čak ni djelomično i nesavršeno, ne možemo približiti misli uglednih pisaca i povijesti dalekih predšasnika ili svih onih koje različitost mjesta gdje življahu čini od nas različitima (Alighieri IV, I, 9).

Dante vrlo mudro prepoznaje ulogu klasičnih jezika, a koja je zaista takva i danas. Kada bi se samo bolje poznavali grčki ili latinski jezik, koliko bi se lakše i dublje moglo proniknuti u smisao tekstova najvećih mislioca ljudske povijesti te koliko bi se vjerodostojnije okusio duh u kojem su zapisana najveća djela ljudske povijesti. Dante je prepoznao ovo bogatstvo i važnu ulogu *gramatičkih jezika*. Ipak, odlučio se odreći tog “bogatstva”, riskirati određene nejasnoće i pogrešna razumijevanja u budućnosti, samo kako bi mogao doprijeti do svakoga čovjeka svoga vremena, što je bilo moguće koristeći se isključivo pučkim jezikom.

2.4.2. Dante i laici

Povijesna je činjenica da je u Danteovo vrijeme mali postotak ljudi uopće bio pismen, a još manji postotak ljudi je poznao latinski jezik. Uglavnom su to bili pripadnici klera te poneki znanstvenici i umjetnici koje Dante jednom riječju naziva *literatima*. Kada Dante piše svoju *Gozbu*, on zaista želi da to bude prava “gozba”, pravi dar, i to za sve i svakoga. Čini se kako osjeća i posebnu potrebu da taj dar pokloni upravo onima koji do sada nisu imali pristup znanju i umjetnosti: “Nego, neka amo priđe svatko tko je zbog obiteljskih ili javnih poslova trpio ljudsku glad, i neka za trpezu sjedne zajedno s drugima prikraćenima; a do njihovih nogu neka se smjeste oni koji su bili lijeni, jer

više mjesto nisu dostojni: i jedni i drugi neka moju hranu jedu s kruhom koji će im pomoći da u njoj uživaju i da je probave” (Alighieri III, I, 1). Dante se izražava slikovito pa kaže kako će hrana biti četrnaest kancona prožetih ljubavlju i vrlinom, a kruh će biti njegova izlaganja, odnosno komentari kojima će objasniti i rastumačiti svoje kancone. Taj “kruh” bi ljudima trebao omogućiti shvaćanje poruke i pouke Danteovih kancona. On želi da to bude svima dostupno pa tako spominje i žene koje su u ono doba bile zapostavljene u svijetu znanosti i umjetnosti. Kako bi to bilo moguće, nužno je odabrati pučki jezik ispred latinskog.

Dante je uvjeren kako latinski komentar ne bi ispunio svoju svrhu, ne bi bio podređen kanconama, već bi im bio nadređen. Bio bi im nadređen po plemenitosti, po vrlini i po ljepoti. Po plemenitosti jer je stalan i nepromjenjiv za razliku od pučkog jezika. Po vrlini je nadređen pučkom jeziku jer može bolje i preciznije izraziti ljudsku misao, a po ljepoti jer njegove riječi skladnije odgovaraju jedna drugoj. Prema svemu, latinski komentar kanconama ne bi bio podređen nego nadređen. No, to nije jedini razlog. Latinskim se jezikom koristi manji broj ljudi: “...latinski ne razgovara s toliko osoba s koliko razgovara narodni jezik, kojemu su svi prijatelji” (Alighieri III, I, 6). Konačno, Dante navodi i tri osobine po kojima je vidljiva darežljivost pri odabiru pučkog jezika. Prva osobina je davanje mnogima, druga je da se daje korisna stvar i treća je davanje dara iako on nije prethodno zatražen. Te osobine bile bi mnogo slabije izražene ako bi se pisalo na latinskom jeziku.

Mogli bismo i dublje ulaziti u analizu Danteova nauka o pučkom jeziku, kao i ostalih elemenata Danteove filozofije. On ju je shvaćao vrlo osobno, intimno i želio ju je svim srcem podijeliti s drugima. Ipak, u određenim stvarima traži se veća preciznost i sustavnost. U tim trenucima Dante piše na latinskom jeziku. To je slučaj i s njegovom političkom filozofijom.

3. Danteova politička teorija

Vidjeli smo kako je Dante bio duboko uronjen u firentinsku politiku koja je prožimala cijeli njegov život. Jednako tako, Dante je bio čovjek umjetnosti, znanosti i filozofije. Bio je sklon promišljanju, refleksiji i zapisivanju vlastitih ideja. Potpuno je logično da je, u skladu s time, promišljao o političkoj teoriji i o njoj pisao. Vlastitu političku teoriju ponajprije je razvio u svojem latinskom djelu *De monarchia*. Kao što samo ime djela kaže, Pjesnik je kao ideal vidio Monarhiju čiju je izgradnju i jačanje zagovarao veći dio svoga života, a pogotovo u progonstvu. To bi bila jedinstvena svjetska Monarhija na čelu koje bi bio jedan Monarh, vladar cijeloga svijeta. Primjer takve vladavine Dante vidi u Rimskom Carstvu te iznosi cijeli niz argumenata kako bi dokazao da je upravo takva vrsta vladavine najbolja za čovječanstvo. Pri tome zagovora potpunu odvojenost crkvene i svjetske vlasti razvijajući svoju teoriju o „dvama svjetlima“. Kako bi se o tim temama moglo detaljnije progovoriti, valja prije istaknuti filozofske pretpostavke Danteove političke teorije, posebno vezane uz antropologiju i moralnu filozofiju.

3.1. Filozofske pretpostavke Danteove političke teorije

Kako bi se bolje i potpunije razumjela Danteova politička teorija, morale bi se naznačiti bitne filozofske pretpostavke koje će tu teoriju bitno odrediti. Sam Dante na početku svoje *Monarhije* tvrdi kako je neizbježno utvrditi svrhu postojanja čovjeka kao pojedinca, ali i ljudskog roda kao cjeline: “Sada pak valja vidjeti koja je svrha svekolike ljudske uljudbe: vidjevši to, više od pola posla je obavljeno, prema Filozofu u *Nikomahovoj etici*.” (Alighieri V, I, 2). Kako nas sam Dante upućuje na to da je prije svega potrebno utvrditi antropološke pretpostavke i piše kako je to “pola posla”, ne preostaje nam drugo nego se zaputiti tim putem. U *Gozbi* govori o rajskim užiticima među kojima je najplemenitije zadovoljenje, odnosno blaženstvo. To je očito priklanjanje jednoj filozofskoj tradiciji koja polazi od Aristotela, a usavršio ju je Toma Akvinski:

Poput svih kršćanskih mislioca i Akvinac će zastupati stav da se savršena čovjekova sreća, odnosno blaženstvo, sastoji u duhovnom zajedništvu s Bogom, u *visio beatifica*, u kojem se, za razliku od raznih monističkih i dualističkih sustava, ne gubi čovjekova individualnost, nego naprotiv dostiže svoje potpuno samoozbiljenje (Šestak, 2018, 31).

Pjesnik prihvaća ovakvo tumačenje čovjekove svrhe postojanja i konačnog cilja prema kojemu teži, a to je savršena sreća, blaženstvo. Takvo se blaženstvo ostvaruje u kontemplaciji Božjeg lika, u duhovnom zajedništvu s Bogom. Dante, kao čovjek svojega vremena, prihvaća ovakvo mišljenje, ali ga i proširuje. Dio tog užitka čovjek nalazi promatrajući „plemenitu gospu“ o kojoj smo ranije govorili. Promatranjem te *gospa* čovjek dolazi do zadovoljstva, do užitka. To blaženstvo gotovo

je istoznačno onom rajskom blaženstvu, ali je privremeno: „Jer gledajući nju, ljudi bivaju zadovoljni, tako slatko hrani njezina ljepota oči gledalaca; ali to je drugačije nego zadovoljenje u Raju, jer je tamo ono trajno, što opet ovo ne može nikako biti.“ (Alighieri III, III, 8). U prethodnom dijelu pojašnjena je pojava *plemenite gosse* u Danteovu životu. Divna pojava ljubljene Beatrice koja se preobražava u lik filozofije, mudrosti koja plijeni i oduševljava. Upravo je filozofija, kao ljubiteljica mudrosti, plod božanske mudrosti te svoj uzrok nalazi upravo u Bogu. Možemo stoga zaključiti kako je filozofija, u Danteovoj misli, predokus duhovnog jedinstva s Bogom i one *visio beatifica* koja je konačna svrha i cilj svakog čovjeka. Čovjek u božanskoj mudrosti nema samo svoju svrhu, već i svoje počelo. On je najdivnije djelo te Mudrosti koja je ujedinila tri prirode u jednoj formi.

Navodi se važno načelo prema kojemu će se razvijati i sama politička teorija: „(...)ponajprije treba znati da Bog i narav ništa suviše ne čine, nego, čemu god daju bivstvovati, namjenjuju i nekakvo djelovanje.“ (Alighieri V, I, 3). Za Dantea nijedno stvorenje nije samo sebi svrha, već svako stvorenje biva i postoji radi djelovanja. Pri tome valja ispitati i vlastite moći pojedinih stvorenja. Čovjekova je jedinstvena i vlastita moć ona razumska moć koju Dante naziva krepost. Kako bi mogao usavršiti svoju razumsku moć, mudrost i znanje, potrebno je to činiti sjedeći i mirujući. Čovjekovo blaženstvo nedostižno je bez mira. Tako Pjesnik uvodi pojam mira kao jedan od temelja svoje političke teorije, vodeći se pri tome evanđeoskom porukom: „Slava Bogu na visini i na zemlji mir ljudima koje ljubi“ (Lk 2, 14). Ljudima nisu naviješteni bogatstvo, užitci, zdravlje ili ljepota, već mir. I kao što je za svakog pojedinog čovjeka mir neophodan kako bi postigao blaženstvo, tako je neophodno i za ljudski rod u cjelini da se u miru i tišini usavršava i kroči prema blaženstvu.

3.1.1. *Istinito, dobro i lijepo*

U kasnom srednjem vijeku govor o transcendentalima doživio je svojevrstan vrhunac, pogotovo u djelima Tome Akvinskog (Gavrić, 2012). Nije čudno da je i sam Dante mnogo pisao o transcendentalima. Ne radi se o sustavnoj analizi ili jednom djelu koje bi ih na cjelovit način tumačilo, već su gotovo sva njegova djela prožeta govorom o lijepom, dobrom i istinitom. Čak se i iz *Božanstvene komedije*, koja je najpoetičnije djelo, može iščitati govor o transcendentalima u gotovo svakom pjevanju. Za Dantea bi se mogli kazati kako je “pjesnik ljepote”. Svojim stihovima učestalo opisuje ljepotu *gosse* čiji je fizički ideal pronašao u liku ljubljene Beatrice, ali čije je savršenstvo pronašao u duhovnoj ljepoti filozofije. Lijepim naziva onu stvar čiji dijelovi skladno odgovaraju jedan drugome i tako svojim skladom stvaraju ugodu. Mnogo je toga rečeno o ljepoti u njegovim djelima pa se neće detaljnije zadržavati na ovoj temi. Ipak, vrijedi istaknuti povezanost ljepote i dobrote koju Pjesnik naglašava ovim riječima: “Tu se podrazumijeva da je ona načinjena ne samo zato da uveća dobro, nego i zato da od zle stvari načini dobru.” (Alighieri III, III,8). Vidimo kako je ljepota ne samo

neodvojiva od dobra, već mora k dobru voditi i dobro usavršavati. Ljepota ima snagu od zla činiti dobro, a čini se kako je to i prava namjera Danteovih poetskih djela: preko ljepote poučiti dobru i k njemu dovesti čitatelja. Prije nego što se progovori nešto više o samoj dobroti, treba spomenuti kako je za Dantea ljepota usko povezana i s istinitim, odnosno istinom. Istinito može biti iskazano i onim formama koje se ne ističu ljepotom, dok se nešto što se čini lijepim može temeljiti na onome što u potpunosti ne odgovara istinitom. Ipak, u ovim se slučajevima ne govori o potpuno lijepim ili potpuno istinitim stvarima. Lijepo i istinito se međusobno nadopunjuju i jačaju. Jedno dovodi do drugoga. I nakon što je Dante dokazao kako je lijepo primamljivo i oduševljavajuće te kako mu svaki čovjek teži, isto tako naglašava kako svaki čovjek teži za znanjem, odnosno za istinom. Svoju *Gozbu* započinje upravo parafrazirajući poznati početak Aristotelove *Metafizike*: “*Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει*” (Aristotel, *Metafizika A*, 980). Sva znanost i sve znanje čovjeka vodi prema savršenom uvidu u istinu u kojoj Dante pronalazi potpuni smiraj duše. Gledajući prema metafizici, Pjesnik smješta istinu u okvire samog bitka: “U drugoj knjizi *Metafizike* Filozof kaže ovako: »U kakvu je odnosu stvar prema bitku, u takvu je i prema istini«; a razlog je tomu sljedeći: istina o stvari, koja je sadržana u istini kao svojem predmetu, predstavlja savršenu sličnost stvari kakva jest.” (Alighieri II, XIII, 5). Nadalje, Dante navodi kako neke stvari sadrže bitak apsolutno u sebi, dok druge imaju bitak ovisno o nečemu drugom. Ovdje se može spomenuti i pojam *dobra* koje se također nalazi u bitku. Dante je posve čovjek svojega vremena u kojemu je Sveto pismo i dalje vrhovni autoritet. Tako je jasno da čovjek svoj bitak duguje Bogu i iz njegova Bitka proizlazi. S obzirom na svoj uzrok, on ne može biti drugačiji pa valja zaključiti da je čovjek po svojoj naravi *dobar*. Ipak, valja biti oprezan i priznati čovjekovu grešnost kao posljedicu neposluha te “istočnog grijeha” koji je oskrvnuo ljudsku narav. Tako čovjek, koji je po naravi dobar, često čini pogrešne stvari, teži moći i bogatstvu, ugnjetava druge itd. Kako bi sve više isticao svoju naravnu dobrotu, on mora prisvajati vrline i učiniti od njih vlastiti *habitus*. Dante često govori o vrlinama, inspiriran Aristotelovim naukom o njima, a često posebno ističe *pravdu* u okvirima političke teorije i političkog djelovanja.

3.1.2. Pravda

Pjesnik često govori o pravdi, a može se reći i kako se cijela *Božanstvena komedija* temelji na principu pravde. Jasno je da je njegovo poimanje pravde duboko ukorijenjeno u kršćanskom nauku pa tako pravdu ponajprije shvaća kao onu božansku. Jasno je također i da je takvo poimanje mnogo drugačije od definicija pravde koje ćemo pronaći u današnjim leksikonima i priručnicima, ali je ono potpuno u skladu s duhom vremena kasnoga srednjeg vijeka. Pravda ima ključnu ulogu i u njegovoj političkoj teoriji pa tako piše: “Pored toga, svijet je savršeno uređen kada je pravda u njemu najmoćnija.” (Alighieri V, I, 11). U *Gozbi* navodi jedanaest vrlina, sugerirajući kako ih je preuzeo od

Aristotela. Kao posljednju vrlinu navodi *pravdu* kao onu “koja nas usmjerava da ljubimo ispravne stvari i da ih činimo.” (Alighieri III, IV, 17). Dante Često koristi pravdu (tal. *giustizia*) i ispravnost (tal. *drittura*) kao sinonime. Tako i u *Monarhiji* navodi kako je pravda “po sebi i po vlastitoj naravi shvaćena ispravnost, odnosno pravilo što odbacuje sve ono što zastranjuje: i tako ne dopušta više i manje, kao neku bjelinu, shvaćenu u svojoj općenitosti.” (Alighieri V, I, 11). *Ispravnost* bi i intuitivno mogla navesti na zaključak kako se radi o bliskoj povezanosti s djelovanjem. Ali, u Danteovoj definicije pravde nalazi se sintagma “shvaćena ispravnost” pa je tako jasno povezivanje čovjekova razuma i razumskog djelovanja s praktičnim ljudskim djelovanjem. Navodi i uzroke nepravde, odnosno neprijatelje pravde, ističući pritom htijenje i moć. Što se tiče htijenja, ako volja nije posve čista od bilo kakve požude, onda se ni pravda ne pokazuje u najsvjetlijem izdanju. S druge strane, Dante shvaća pravdu i kao svojevrsnu moć nad drugima koja iziskuje da se svakome da ono što je njegovo, što mu pripada. Tako će izvesti zaključak da što je pravednik moćniji, to će učinak njegove pravde biti širi. On će moći provoditi pravdu nad većim brojem “drugih” pa će tako većem broju moći dati ono što im pripada.

Ovaj zaključak, kao i sve spomenute filozofske pretpostavke, bit će od iznimne važnosti za razvijanje Danteove političke teorije. Tu je teoriju na strukturiran način iznio u svom djelu *Monarhija*. Ona se ne bavi širokom lepezom tema političke filozofije, već je usredotočena na ono najvažnije: oblik vlasti i vladara, njihove primjere te odnos duhovne i svjetovne vlasti. Imajući na umu prethodni zaključak o učinkovitosti moćnog pravednika, pokušat će se analizirati ove teme polazeći od idealnog oblika vlasti i idealnog vladara.

3.2. Svjetska Monarhija i Monarh

Dante je prije svega monarhist. Prvo od tri glavna pitanja njegove političke teorije iznesene u *Monarhiji* odnosi se na pitanje svjetovne i svjetske Monarhije, odnosno Pjesnik se pita je li ona neophodna za dobrobit i probitak svijeta. Pri tome misli zaista na svjetsku Monarhiju i svjetskog Monarha, jednog koji će upravljati čitavim ljudskim rodnom. U prethodnom je poglavlju naglašeno kako je konačna moć samog čovječanstva upravo razumska moć ili krepost, a nju je moguće dostići samo u okvirima spokojnosti mira. Kako bi cijelo čovječanstvo, a time i svaki čovjek, postiglo blaženstvo kao krajnji cilj života i postojanja, neophodan je sveopći mir. Ovdje se naglašava čovjek kao društvena životinja, odnosno čovječanstvo kao skup pojedinaca koji teže istom cilju. Dante se ovdje poziva na Aristotela:

To se pak bez ikakva suprotstavljanja razuma ili uzora može pokazati veoma moćnim i pristupačnim razlozima, od kojih se prvi preuzimlje od Filozofova ugleda iz njegove *Politike*. Tu, naime, njegov prepoštovan ugled tvrdi da, kada mnoge stvari vode jednomu, jedna od njih treba da ravna i upravlja; druge da budu ravnane ili upravljane; a to čini vjerojatnimne samo slavno

piščevo ime nego i induktivni razum. Ako, naime, razmotrimo jednog čovjeka, vidjet ćemo da je to u njemu, jer, dok se sve njegove snage vode sreći, samo je misaona moć ravnateljica i upraviteljica svih drugih: drugačije k sreći ne može stići (Alighieri V, I, 5).

Istu analogiju Pjesnik upotrebljava i na primjeru obitelji u kojoj je upravitelj otac, odnosno najstariji član. Ovdje se može navesti i jedna tipična srednjovjekovna kletva kojom se svojem neprijatelju želi da u svome domu ima sebi jednakoga. Time se jasno želi istaknuti kako u svakoj zajednici mora postojati određena hijerarhija i mora se znati tko zajednicom upravlja. Istom analogijom nastavlja se i analiza jednog sela i jednog grada. Svrha je grada dobar život, a on je ostvariv samo ako grad ima jednog upravitelja. Danteu je jasno da kada se mnogi žele dočepati vlasti i u njoj sudjelovati, onda dolazi do nesklada, nesuglasja i nemogućnosti ostvarivanja svrhe same zajednice. Isto se onda može zaključiti i za kraljevstvo koje u sebi mora biti složno ili će se raspasti. To je potkrijepljeno i evanđeoskom porukom: “Ako je u sebi nesložno, svako će kraljevstvo propasti.” (Mt 12, 25). Ako sav ljudski rod ide prema jednom cilju, njemu na čelu mora biti jedan upravitelj. Jasno je, dakle, da je onda za dobrobit cijelog svijeta neophodan jedan Monarh, odnosno njegovo carstvo ili Monarhija.

Zanimljivo je i korisno Danteovo prihvaćanje aristotelskog učenja o odnosu dijela prema cjelini. Dio stoji prema cjelini kao prema svrsi i savršenosti, a isto tako i djelomični red stoji prema sveukupnom redu. Pri tome, vrsnost djelomičnog reda nikako ne nadvisuje vrsnost sveukupnog reda, već je obratno. Djelomični se red treba ravnati prema sveukupnom redu, pa je jasno da se svi dijelovi niži od kraljevstva (obitelj, zaselak, grad) trebaju ravnati prema jednom vladaru – Monarhu, odnosno Monarhiji. No, i cijela je ljudska zajednica cjelina prema nekim dijelovima, ali i dio prema cjelini koja je cijeli svemir. Prema istom odnosu djelomičnog i sveukupnog reda, ljudska zajednica kao dio se isto tako treba ravnati prema jednom vladaru, a to je Bog. On kao *prvi pokretač* stvorio je sve s nakanom da ono predstavlja sličnost Njemu, prema sposobnosti vlastite naravi. Jedino je čovjeka stvorio “na svoju sliku, sebi slična” (Post 1, 26) i to se ne može reći za stvari nižega stupnja od čovjeka. Bog je jedan, u najvišoj mjeri jedinstven, moglo bi se reći kako je *Jedno* te su u njemu sve sjedinjuje. S obzirom na to da je ljudski rod stvoren kao Njemu sličan, i on mora težiti prema jedinstvu i sjedinjenju u jednomu. To je za Dantea moguće jedino ako se u potpunosti podvrgne jednom vladaru: “Dakle, ljudski je rod, podvrgnut jednom vladaru ponajviše Bogu nalik, i shodno tomu ponajviše je po božanskoj nakani: što je dobro i savršeno, kako je na početku ovog poglavlja dokazano.” (Alighieri V, I, 8).

3.2.1. Monarh kao garancija pravde

U postavljanju filozofskih pretpostavki napomenuta je pravda kao jedna od temeljnih točaka Danteove političke filozofije. Savršen oblik pravde za cijeli svijet moguć je isključivo ako postoji jedan vladar, Monarh. Naime, kada postoje dva vladara ili više njih koji su ravnopravni, među njima će se pojaviti različiti sporovi i sukobi. Kako bi se oni razriješili, potreban je sud, ali taj sud mora predstavljati netko treći sa širim opsegom vlasti i moći vlastitog prava, kako bi mogao obojici zapovijedati. U suprotnome, neće postojati nikakva vrsta suda kojemu bi se dva sukobljena suda mogla i morala pokoriti. Već je govoreno i o neprijateljima pravde, odnosno o htijenju (volji) i moći, te je zaključeno da što je pravednik moćniji, to će učinak njegove pravde biti širi i moćniji. Jasno je da će u Danteovoj političkoj teoriji to biti Monarh, ali zanimljiv je i način na koji Pjesnik nastoji argumentirati i objasniti ovu tezu. Piše ovako:

(...) dakle, samo u Monarha pravda je postojana na svijetu i najmoćnija. Taj prosilogizam teče po drugoj figuri s unutrašnjim nijekanjem, i nalik je ovomu: svako B je A; samo C je A: dakle, samo C je B. To jest: svako B je A; ništa osim C je A: dakle, ništa osim C je B. Za bjelodanost prvoga valja zabilježiti da je požuda najprotivnija pravdi, kako naznačuje Aristotel u petom poglavlju *Nikomahove etike* (Alighieri V, I, 11).

Valja dovesti argument do kraja i navesti kako je nužno odstraniti bilo kakvu vrstu požude kako ništa ne bi bilo protivno pravdi te kako bi se ona usavršila. Požuda je nemoguća ondje gdje se nema što priželjkivati, a svjetski Monarh zaista nema što priželjkivati jer njegova Monarhija i njegov sud nemaju granica na kugli zemaljskoj. Tako se opet vidi da je za probitak svijeta najbolji i najnužniji jedan vladar. Ipak, osim važnosti samog zaključka, gore navedeni citat pokazuje i Danteovo poznavanje logike, logičkih silogizama i figura. Hvalevrijedan je i njegov pokušaj da pomoću silogizama i simbola potkrijepi te osnaži svoje argumente. Pokušavao je to učiniti u više navrata, a isticanjem toga, pokušava se ponovno pokazati njegovo poznavanje filozofije i ljubav prema njoj.

Osim ove negativne selekcije i isključivanja požude kao prepreke pravdi, slijedi i pozitivna selekcija. Kao što požuda zamagljuje pravdu, tako je ljubav oplemenjuje i pročišćuje. Postavlja se pitanje je li kod svjetskog Monarha ljubav veća nego kod manjih vladara. Dante polazi od principa koji kaže da je određena stvar toliko draža i ljubljenija, koliko je bliža onomu koji je ljubi. A ljudi su mnogo bliži Monarhu nego manjim vladarima i upraviteljima, kojima su opet bliski samo posredstvom Monarha. Njemu pripada najizravnija i najšira vrhovna skrb, samim time i ta će ljubav biti najveća. Nadalje, Dante to potkrepljuje i govorom o uzrocima: "Pored toga, što je uzrok više uzrok, to više ljubi posljedak, budući da takva ljubav slijedi uzrok po sebi. Jer je, dakle, Monarh

najopćenitiji uzrok među smrtnicima da bi ljudi dobro živjeli, i jer su drugi glavari, kako je rečeno, samo njegovim posredništvom, slijedi da on ponajvećma voli dobrobit ljudi.” (Alighieri V, I, 11). Tako je svjetski Monarh rasterećen tereta požude i oplemenjen najvećom ljubavlju prema svim ljudima. Sve to ne bi bilo moguće vladarima nižeg stupnja, pa se ponovno nameće zaključak da je za dobrobit svijeta nužan jedan svjetski Monarh.

Osim navedenog, ljudski rod najbliži je svome cilju kada je najslobodniji, a kada se govori o slobodi, onda je prvo načelo ljudske slobode upravo sloboda prosudbe. Zanimljivo je vidjeti kako Pjesnik smješta temelj slobode u sam ljudski razum, odnosno u središte ljudskog razumskog djelovanja, a to je *sud*: prosudba je slobodna kad je sud slobodan od volje. On smješta sud između percepcije (primanja) i žudnje, objašnjavajući kako određenu stvar najprije primimo, onda prosudimo o dobroti te stvari te ju konačno prihvaćamo ili odbijamo: “Ako, dakle, sud u potpunosti pokreće žudnju, a nipošto ona ne prethodi, slobodan je, ako se pak sud pokreće na bilo koji način, a žudnja ga potiče, ne može biti slobodan, jer se ne pokreće po sebi nego je od drugoga pokrenut poput zarobljenika.” (Alighieri V, I, 12). Životinje nemaju mogućnost slobodnog suda jer samom sudu uvijek prethodi žudnja, dok je kod misaonih bića volja nepokretna te je kod njih sloboda suda savršena. Dante u ovome prepoznaje slobodu kao najveći božanski dar ljudskoj naravi: “Najviše čim nas blagi Bog obdari,/ na što sav sjaj dobrote njegove pade/ i što on cijeni iznad sviju stvari,” (Alighieri I, *Raj* V, 19-21). Čitavom ljudskom rodu najbolje je kada se može najbolje koristiti svojom slobodom, a za Pjesnika je to ostvarivo samo kada ljudski rod opstoji pod Monarhom. Jedino je u tom slučaju ljudski rod sam sebi svrha, a ne drugome, kao što je to slučaj kod drugih oblika vlasti. Ovdje se navode demokracija, oligarhija i tiranija kao režimi koji ljudski rod vode u ropstvo i u kojima ljudski rod postaje svrha drugome, a ne samome sebi. Monarh je u svojoj ljubavi postavljen zbog naroda i za narod, a ne narod zbog njega i za njega kao u drugim oblicima vlasti. Opet se dolazi do zaključka kako je za dobrobit svijeta nužan jedan Monarh i jedna Monarhija.

Što se tiče samog upravljanja i usmjeravanja, valja reći da se svako djelovanje ponajprije upravlja po djelatniku, pa tako najbolje može usmjeravati onaj koji je najbolje usmjeren na upravljanje. Ono što u sebi ima najmanje protivnosti čistoći suda i slobodne prosudbe, savršeno će biti usmjereno na stanje i djelovanje. Već je dokazano kako je to slučaj upravo kod svjetskog Monarha, pa se zaključak da upravo on može biti najbolje usmjeren na vladanje sam nameće. Nadalje, za onoga koji daje ili izvršava zakone, najnužnije su dvije stvari: sud i pravda. A one su najčišće upravo kod Monarha. Iznesen je i niz Danteovih argumenata u korist nužnosti postojanja svjetske Monarhije i svjetskog Monarha. Preostalo je još iznijeti argument povezan s nekim od temeljnih filozofskih pojmova, a koji su već spomenuti u prethodnom poglavlju.

3.2.2. *Biće, jedno, dobro*

Ovdje valja iznijeti još jedan pokušaj filozofsko-logičkog argumentiranja kojim se Dante koristi. Poznata maksima kaže da ono što može učiniti jedan, bolje je da učini jedan nego mnogi. Pjesnik će to argumentirati ovako: "... neka je jedan po kojemu se nešto može učiniti A, i neka su mnogi preko kojih se nešto slično može učiniti A i B; ako dakle ono isto što čine A i B može učiniti sami A, uzalud tu pribrajamo B, jer iz samog pribrajanja ništa ne slijedi, budući da je ono isto već prije učinio sam A." (Alighieri V, I, 14). Svako takvo pribrajanje bilo bi posve suvišno, a za Dantea bi bilo i protivno samoj naravi i nešto što se ne mili Bogu. Tako je jasno da ono što može učiniti jedan, nije samo bolje da učini on sam, već bi bilo i loše da to isto učine mnogi. Stvar je tim bolja što je bliža najboljem, a svrsi se pripisuje razlog ponajboljeg. Tako ako jedan učini kakvu stvar, ona je bliža svrsi, a time je i bolja. Dante nastavlja svoju argumentaciju ovako: "A da je bliže, jasno je po ovomu: neka svrha bude C; što je učinio jedan A; što su učinili mnogi, A i B: očevidno je duži put od A preko B do C negoli od samoga A do C. A ljudski se rod može upravljati po jednomu vrhovnom vladaru, koji je Monarh." (Alighieri V, I, 14). Koristeći se logičkim zaključivanjem, jasno je kako je onda bolje da svijetom upravlja jedan nego mnogi.

Može se reći kako je Danteova politička teorija zaista teorija te se ne bavi posve praktičnim pitanjima. Ipak, ovdje Pjesnik iznosi jedan praktičan problem i pitanje koje se nameće ako se pretpostavi jedan Monarh. Nedoumica se nalazi u vlastitim svojstvima, kulturi i tradiciji određenih gradova, kraljevstava i naroda. Treba razumjeti kako Dante ne zagovora potpuno dokidanje onoga što bi se danas moglo nazvati lokalnom vlasti. Njegova teorija podrazumijeva opstanak "manjih" vladara i upravitelja, ali i njihovu apsolutnu podređenost Monarhu. On ne može donositi posve partikularne zakone koji bi vrijedili za pojedina kraljevstva i gradove, a bilo bi poprilično nerazumno očekivati da će se svi krajevi svijeta moći prilagoditi i prikloniti općim zakonima koje bi Monarh donio. Ovdje Dante spominje Skite koji podnose veliku nejednakost dana i noći te koji su opterećeni jakim zimama. Navodi i Garamante koji obitavaju na ravnodnevcima i pate zbog viška vrućeg zraka, pa imaju problema i sa samim odijevanjem. Naravno da bi velika razlika između ovih naroda zahtijevala i prilagodbu zakona. Uloga je Monarha, dakle, da ravna narodom i upravlja njime prema miru, koristeći se zajedničkim pravilom. To zajedničko pravilo služilo bi kao temelj pojedinim vladarima kako bi iz njega izveli partikularna pravila. Tako će Monarh ostati garancija mira i pravde, donoseći zajedničko pravilo koje će iznjedruti i ona posebna pravila. Tako Dante koristi i ovu nedoumicu kako bi potvrdio da je svijetu potreban jedan Monarh.

Ponuđen je i još jedan argument u kojem se naglašava kako prema svojoj naravi biće prethodi jednomu, a jedno prethodi dobromu. Savršeno biće je ujedno i savršeno jedno, a savršeno jedno je i savršeno dobro. Što se više nešto udaljuje od tog savršenog bića, to je udaljenije i od bitka jednog i

od bitka dobrog. Spominje se i Pitagora koji je jednom pripisivao dobro, a množini zlo. Isto tako, Dante u bitku jednoga vidi “korijen onoga što je bitak dobrog, a bitak mnogoga što je bitak zlog” (Alighieri V, I, 15). Ovdje kao primjer uzima slogu koju karakterizira kao jedinstveno gibanje mnogih volja te piše kako takva sloga ima korijen u bitku jednoga, odnosno u bitku dobrog. Svaka sloga ovisit će o jedinstvu koje se nalazi u voljama, a čitavom ljudskom rodu bit će najbolje onda kada živi u takvoj slozi. Kao što je i pojedincu najbolje kada živi u slozi tijela i duše (*mens sana in corpore sano*), tako je i za obitelj, selo, grad ili kraljevstvo. Isto vrijedi i za cjelinu ljudskog roda. No, takve sloge ne može biti ako ne postoji jedna volja koja “orkestrira”, upravlja svime. To je posebno potrebno mladima čije volje zahtijevaju upravljanje zbog raznih uгода mladosti. Ta upravljačka volja ne može pripadati nikome osim jednom Monarhu. Tako Dante zaključuje niz argumenata u korist postojanja svjetske Monarhije i svjetskog Monarha.

U temelju Danteove ideje o svjetskoj Monarhiji stoje mir i pravda. To nije ni čudo s obzirom na turbulentan život koji je vodio, ali vrlo je znakovito i razdoblje u kojemu je Dante iznio svoju teoriju u djelu *Monarhija*. Vjeruje se kako je djelo napisano između 1310. i 1312. godine (Alighieri I, 33). Upravo je u tom razdoblju u pohod na Italiju krenuo Henrik VII.⁸ Dante u tom pohodu vidi početak “zlatnog doba” i nastanak univerzalne, svjetske Monarhije. Dana 17. travnja 1311. godine, piše pismo caru Henriku i naziva ga najslavnijim, najsretnijim pobjednikom i jedinstvenim gospodarom, kraljem Rimljana i znakovitim nazivom *August* (Alighieri II, VII, 1). U tom pismu Dante izražava svoje poštovanje prema Henriku kao prema caru, prema onome koji je predodređen da ostvari san o univerzalnoj Monarhiji koja neće imati granica na zemlji. Ipak, izražava određeno nezadovoljstvo jer primjećuje određenu neodlučnost kod Henrika koji se već neko vrijeme zadržao na istom mjestu: “Sramota je stoga da se na tako skučenu području svijeta toliko dugo zadržava onaj kojeg očekuje cijeli svijet; i nek Augustu bude na umu da od njegova oklijevanja raste pouzdanje vladavini toskanskih silnika, i sokoleći svakodnevno oholost zločinaca, ona prikuplja nove snage, pridavši jednoj drskosti drugu.” (Alighieri II, VII, 4). U nastavku pisma Pjesnik karakterizira upravo Firencu kao glavnog neprijatelja Henrikovim nastojanjima te kao onu koja čak i samog Papu nastoji odgovoriti od naklonosti prema caru koji dolazi. Na određen način, Dante ga poziva da krene u pohod na Firencu, a konačno i na ostatak Italije te cijeloga svijeta. Sve kako bi se ostvarila Monarhija,

⁸ „Henrik VII., njemačko-rimski car (? , 1274. ili 1275 – Buonconvento kraj Siene, 24. VIII. 1313). Od 1288. grof od Luksemburga, a od 1308. njemački kralj. Vođen idejom stvaranja velike europske monarhije, pošao je 1310. na pohod u Italiju, gdje su ga gibelini i Dante oduševljeno pozdravili (Henrik VII.. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslava Krlež, 2021. Pristupljeno 23. 7. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25023>);

univerzalno carstvo. Dante je takav primjer već vidio u Rimskom Carstvu, posebno za vladavine Augusta kada je vladao mir. Zato u Henriku vidi novog Augusta.

3.3. Rimsko Carstvo kao ideal

Možda se naizgled govor o Rimskome Carstvu kao idealu čini kao tema za historiografe, a ne za filozofe, no Dante ne iznosi puki povijesni pregled, već nastoji razumno argumentirati razloge zbog kojih smatra da je to carstvo zaista ideal. Kako bi se dokazao taj ideal, prvo treba razriješiti nedoumicu koju Pjesnik postavlja pred čitatelja. Valja se pitati je li rimski narod sebi s pravom stekao dostojanstvo carstva. On je uvjeren kako će dokazivanje da je Rimsko Carstvo bilo utemeljeno na pravu, otvoriti oči kraljevima i vladarima te će svi ljudi spoznati tu istinu. Tu će Dante progovoriti o plemenitosti i uzvišenosti Rimljana, o mnogim aspektima života u kojima su prednjačili pred drugim narodima, o umijeću ratovanja kojim su pokorili ostale narode, ali i o svojevrsnoj božanskoj predodređenosti za postajanjem vladarima svijeta. Pri tome će se tek skrenuti pozornost i na Danteovo iznimno poznavanje rimske povijesti. U svojim argumentima spominje mnoštvo rimskih ličnosti kao i važnih događaja. On je zaista bio čovjek znanosti i nauke te to pokazuje u svim svojim djelima.

3.3.1. Rimsko Carstvo utemeljeno na pravu

O naravi se može govoriti u tri stupnja: “Naime, narav je u duhu prvog pokretača, a to je Bog; zatim na nebu kao u sredstvu preko kojeg se obznanjuje sličnost vječne dobrote u pokretljivoj tvari.” (Alighieri V, II, 2). Treći je stupanj ono što je podložno, podložna tvar. Bog je vrhunac savršenstva, a nebo kao sredstvo ne trpi nikakav nedostatak u neophodnim stvarima. Sve ono što je loše i grešno u nižim bićima, pogrešno je zbog podložne tvari i suprotno nakani prvog pokretača. S druge strane, sve ono što je u tim bićima dobro, ponajprije biva po Bogu, a posredstvom *neba* koje je sredstvo božanskog umijeća (to općenito zovemo “narav”). Samo je pravo, ako uzmemo da je dobro, najprije u Božjem umu. Sve ono što je u Božjem umu jest Bog:

... slijedi da je pravo po Bogu, kako je u njemu, tako on to hoće. A budući da je volja i ono što hoće u Bogu isto, dalje slijedi da je božanska volja samo pravo. I drugo iz toga slijedi da pravo u stvarima nije ništa drugo do sličnost s božanskom voljom; stoga proishodi da ne može biti pravo što god se ne slaže s božanskom voljom, a ono je pravo što se s božanskom voljom slaže (Alighieri V, II, 2).

Prema navedenom, pitati se je li nešto po pravu, isto je što i pitati se je li to učinjeno prema onomu što Bog hoće. Božju volju kao takvu nije moguće vidjeti, no može se opažati prema njezinim

djelima. Tako ju treba tražiti preko određenih znakova, koji su za Dantea jasni, i jasno je kako je rimski narod prisvojio zadaću Monarhije (koja se naziva “carstvom”) potpuno s pravom.

Jedan je od tih znakova i sama plemenitost rimskog naroda. Čast se ovdje postavlja kao nagrada vrline, a pri tome je svaka prednost čast. Iz toga se zaključuje kako je i svaka prednost nagrada vrline. Zaslugama vlastite vrline ili vrline predaka ljudi se oplemenjuju. Pjesnik zaključuje kako nagrada prednosti s razlogom pripada plemenitima, a kako svaku nagradu treba dodijeliti prema zaslugi, stoga najplemenitijima treba pripisati i najveću nagradu. Kako bi dokazao da je rimski narod zaista najplemenitiji, Dante ovdje govori o najplemenitijim predcima tog naroda. Tako navodi nepobjedivog Eneju kao oca rimskog naroda. Njemu se pripisuje posjedovanje najplemenitijih vrline, a Pjesnik to potkrepljuje redcima iz Vergilijeve *Eneide*: “Kralj nam je bio Eneja, poštenjak čovjek bez premca,/ niti je hrabriji tko ni bolji na maču od njega.” (Alighieri V, II, 3). U ovom kratkom povijesno-mitološkom pregledu, Dante nastoji pokazati kako se u liku Eneje spaja “krv” svih krajeva svijeta te želi uvjeriti čitatelja kako se Eneji s pravom pripisuje očinstvo nad rimskim narodom. Tako u vezu s Enejom dovodi Dardana koji je imao podrijetlo iz Europe, Atlasa koji potječe iz Afrike, prvu ženu Kreuzu koja je iz Azije, drugu ženu Didonu iz Afrike te konačno treću ženu Laviniju “mati Albana i Rimljana, isto tako kći i nasljednica kralja Lacija(...) ta posljednja supruga bi iz Italije, najplemenitijeg kraja Europe.” (Alighieri V, II, 3). Još jednom valja naglasiti kako Dante ovdje ne želi pokazati svoje poznavanje povijesti, već se služi raznim argumentima, među njima i povijesnim, kako bi dokazao plemenitost rimskoga naroda. Već je navedeno kako se ljudi oplemenjuju zaslugama vlastite vrline ili vrline predaka. Upravo tu vrlinu predaka želio je dokazati ovim argumentom. U usavršavanju Rimskog Carstva vidi i ključnu ulogu čudesa, a čudo je ono što se događa suprotno od ustanovljenog božanskog reda. Ono se događa isključivo jer Bog to hoće, a samim time je po pravu. Ovdje ponovno donosi niz događaja koji bi dokazali događanje čudesa u izgradnji Rimskog Carstva. Navodi kako se za vrijeme Nume Pompilija na grad (Rim) spustio štit s neba. Nadalje, kada su se noću Gali prikrali Kapitolu, guska koja do tog trenutka nije bila viđena, otkrila je njihovu prisutnost. Za vrijeme Hanibalove opsade iznenadne tuče zaustavile su protivnika. Sve to dokazuje božanski utjecaj u procesu izgradnje, opstojnosti i usavršavanja Rimskog Carstva.

Svrha prava svakako je *zajedničko dobro* i pravo ne može postojati ako ga ne podrazumijeva. To se može dobro procijeniti prema zakonima koji moraju biti na dobrobit svih. Za Dantea je na tom području Rimsko Carstvo prednjačilo nad svim drugim kraljevstvima i carstvima u povijesti. Izrazito hvali rimski narod navodeći sljedeće:

A da je pak rimski narod smjerao gore rečenoj dobrobiti podvrgavajući sebi cio svijet, to njegova djela pokazuju, u kojima, odbacivši svaku pohlepu što je vazda suprotna državi, i njegujući

sveopći mir sa slobodom, taj svet, pobožan i slavan narod kao da je zanemarivao vlastitu ugodu, da bi priskrbio javnu, za spas ljudskog roda (Alighieri V, II, 5).

Kako bi potkrijepio svoje navode, Pjesnik citira Ciceronovo djelo *O zadaćama* u kojem rimski govornik i filozof navodi kako se carstvo održavalo dobrim djelima, kako su se ratovi vodili samo iz nužnosti i s blagim ishodima te kako su se saveznici branili. Želeći još više potvrditi svoje navode, Dante donosi i primjere ovakvog djelovanja navodeći konkretne povijesne ličnosti i događaje. Tako spominje Bruta koji je, poslavši svoje sinove u smrt radi urote s neprijateljima, pokazao kako se sve treba podčiniti slobodi domovine. Tu je i Publije Decije koji je žrtvovao svoj život za domovinu, kao i Mucije i mnogi drugi. Svi ti primjeri dokazuju kako je rimski narod smjerao javnom dobru. S obzirom na to, taj je narod s pravom sebi pokorio cijeli svijet na dobrobit svih te je potpuno s pravom stekao dostojanstvo Monarhije, koja se nazivala Carstvom.

3.3.2. *Narod po naravi određen za vladanje*

Svrha čovjeka i čovječanstva u cjelini već je više puta objašnjena u ovom radu, a usko je povezana s božanskom mudročću koja je sve stvorila i prema kojoj sve teži. Sama narav svega postojećeg teži prema toj konačnoj svrsi. Slijedom rečenog, narav je plod i rezultat božanske mudrosti te kao takva teži prema punini savršenstva. Ne samo da teži prema krajnjem savršenstvu, već ne zapostavlja niti “srednje” čimbenike i međuoblike preko kojih čovjek dolazi do konačnog savršenstva.

Budući da je, dakle, svrha ljudskog roda međuoblik neophodan općem cilju naravi, treba da ga narav shvati. Zbog čega Filozof u drugoj knjizi *Fizike* dobro dokazuje da narav djeluje uvijek prema nekoj svrsi. I budući da tu svrhu narav ne može postići preko jednog čovjeka, jer su za to neophodne mnoge radnje, koje zahtijevaju mnogo djelatnika, neophodno je da narav stvori mnoštvo ljudi za različite radnje: čemu mnogo pogoduju, osim utjecaja zvijezda, svojstva i značajke krajeva. Zbog čega držimo da su ne samo pojedini ljudi nego i narodi rođeni podobni za upravljanje, a drugi pak za potčinjavanje i služenje... (Alighieri V, II, 6).

S obzirom na to da Dante vjeruje kako postoje ljudi i narodi stvoreni i predodređeni za različite službe, što ne odskaka od Platonove i Aristotelove teorije, jasno je da moraju postojati ljudi ili narod koji su predodređeni za vladanje. Kako je u prethodnom poglavlju dokazano da je za probitak ljudskog roda nužna svjetska Monarhija, onda se zaključuje i kako je očito da postoji jedan narod predodređen da vlada nad svim drugima. Valja naglasiti kako ovakva teorija nipošto ne želi istaknuti jedan narod kao posve nadmoćan nad svim drugima narodima kao što su to činile određene osobe, knjige i ideologije 20. stoljeća. Ovdje jedan narod koji vlada nema apsolutnu vlast i zadanu moć da

radi što god želi s podređenim narodima te da ih ugnjetava i odlučuje o životu i smrti pojedinca i naroda. U ovakvoj teoriji, narod koji vlada je predodređen da upravlja, vodi i stvara uvjete za apsolutan napredak ljudskog roda u cjelini. Čak i njegova predodređenost za vladanje podrazumijeva plemenitost i brigu za opće dobro, dok svi drugi narodi imaju vlastite uloge u probitku čovječanstva: proizvodnju, rad, zaštitu itd. Dante vjeruje kako baš rimskom narodu pripada vladanje i upravljanje te to potkrepljuje stihovima Virgilijeve *Eneide* u kojima se navodi kako drugi narodi imaju prvenstvo u kovanju, u klesanju mramora ili kojoj drugoj umjetnosti, “ali će Rimljanin imat za umjetnost drukčiju dara,/ znat će da zemljama vlada i države poredak stvara,/ smjernima vraćat će milom a ohole krotiti silom (Alighieri V, II, 6). U tome je narav rimskog naroda i tako je on po pravu stekao Monarhiju, koju su nazivali Carstvom.

U duhu svojega vremena, Dante posvećuje mnogo vremena, energije i tinte kako bi dokazao da je i njegova zamisao da postoji jedna Monarhija i jedan Monarh upravo Božja volja. Jednako tako nastoji pokazati kako je zamisao božanske mudrosti bila da rimski narod upravlja svim drugim narodima. Božanska promisao može biti očevidna razumom ili vjerom. Ipak, postoje posebni trenutci milosti kada čovjek, zahvaljujući Božjoj volji, spoznaje određene stvari do kojih ne bi mogao doći ni po zakonu naravi (razumom) ni po zakonu Pisma (vjerom). Primjer toga Pjesnik nalazi u odabiru Matije koji je na mjestu apostola zamijenio Judu Iškariotskoga tako da su apostoli bacili kocke. Tako zaključuje kako se božanska volja može očitovati i u utrci trkača i u “nadmetanju šakača” (Alighieri V, II, 7). U borbi za vlast i prevlast Rimsko Carstvo je nadvladalo sve druge narode koji su se borili za istu stvar. Mnogi su vladari u povijesti sanjali o tome da će vladati nad cijelim svijetom, a vjerojatno i danas neki sanjaju o tome. Neće se ulaziti u razloge i namjere tih snova kako u prošlosti tako i danas, no čini se kako nitko nije dostigao taj san. Pjesnik navodi neke od pokušaja osvajanja vlasti nad cijelim svijetom kao što je bila vladavina asirskog kralja Nina, egipatskog kralja Vezoga, perzijskog kralja Kserksa te vladavina velikog Aleksandra Makedonskog. Svi su oni pokušavali, ali samo je rimski narod uspio u tome. Dokaz tezi da je rimski narod zavladao cijelim svijetom Dante pronalazi u najvećem autoritetu svoga vremena, u Svetom pismu: “U ono vrijeme iziđe zapovijed cara Augusta da se provede popis pučanstva u svoj zemlji” (Lk 2, 1). U ovom se citatu vidi, kako to tumači Alighieri, da je sva zemlja bila pod vlašću Rimskog Carstva.

On ne zagovara rat i sukob kao nešto pozitivno i poželjno radi pronalaska Božje volje. Govori o sukobu između pojedinaca nazivajući ga dvobojem. Ponajprije se zalaže da se sve razriješi raspravljanjem i razgovorom, no ako to nije moguće onda treba pribjeći boju samo kako bi se dostigla pravda: “Dva su, dakle, pravila za dvoboje; jedno je ono što je sada izrečeno, a drugo je ono malo prije dodirnutu, to jest da se ne iz mržnje, ne iz ljubavi, već samo iz žara pravde ulazi u borilište zajedničkim pristankom boraca, odnosno sudionika.” (Alighieri V, II, 9). U dvoboj, bitku ili rat

trebalo bi se ulaziti isključivo radi traženja pravde. Ako obje strane ulaze s takvim raspoloženjem u borbu, onda će i Bog biti nazočan i sukobljeni će pravdu tražiti u Njegovo ime. Tako će se u tim dvobojima pokazati Božja promisao čak i u slučajevima kada ona podrazumijeva pobjedu onoga koji je slabiji ili malobrojniji. Tu Dante navodi primjer Davida i Golijata te pobjedu Herkula nad Antejem. Isto je tako i rimski narod zadobio carstvo u dvoboju. Ne treba detaljnije poznavati povijest da bi se prisjetilo velikih ratova i još većih rimskih pobjeda. Može se zaključiti kako je, iz niza razloga, bila upravo božanska mudrost ta koja je predodredila rimski narod za vladanje nad cijelim svijetom i upravljanje njime.

Sam Dante naglašava kako su svi argumenti koje je do sada iznio oslonjeni na razum i razumska načela, no on sada želi donijeti i dva argumenta za koja kaže da se temelje na kršćanskim načelima. Prije svega, Krist se utjelovio za vrijeme cara Augusta i uvrstio se na popis koji je on naredio. Na taj način on je potvrdio “ispravan ukaz Augusta, predstavnika rimske nadležnosti.” (Alighieri V, II, 10). Moglo bi se nadodati kako Sveto pismo zaista govori o svojevrsnoj punini vremena (usp. Gal 4, 4-5) u trenucima Isusova utjelovljenja, pa bi se moglo raspravljati o tome znači li to da je Bog na neki način potvrdio Rimsko Carstvo kao najbolji oblik vladavine. Isto tako, Dante navodi kako Isus ne bi mogao podnijeti valjanu žrtvu da ga nije osudio netko tko bi imao pravo suđenja:

Što se tiče zaključka, valja znati da »kazna« nije jednostavno »patnja onoga koji je nanio nepravdu«, nego »patnja koju je nanio počinitelju nepravde onaj koji ima pravo kažnjavanja«; stoga, ako patnju ne propisuje pravovaljani sudac, ona nije »kazna«, nego bi se radije moglo reći da je nepravda. ... A pravovaljani sudac ne bi mogao biti da nije imao pravo suđenja nad cijelim ljudskim rodом, budući da je cio ljudski rod bio kažnjen u tijelu Krista koji je, kako kaže Prorokm uzeo naše boli. A Tiberije Cezar, čiji namjesnik bijaše Pilat, ne bi imao pravo suđenja nad cijelim ljudskim rodом, da rimsko Carstvo ne bijaše po pravu (Alighieri V, II, 11).

Ovako Dante nalazi u Svetom pismu i Kristovu životu očitovanje Božje volje koja je postavila Rimsko Carstvo kao valjanog vladara i suca nad svim narodima. Tom narodu pripadala je sva svjetovna vlast po pravu i Božjem naumu. Ipak, nije mu pripadala duhovna vlast koja konačno pripada samom Bogu, a kasnije ju je on povjerio svojem zemaljskom namjesniku sv. Petru. U Danteovo vrijeme vladalo je uvjerenje kako bi ove dvije vlasti, svjetovna i duhovna, trebale biti objedinjene upravo u osobi nasljednika sv. Petra, rimskog prvosvećenika – pape. Dante nije dijelio takvo mišljenje te je iznio svoj stav o diobi vlasti na svjetovnu i duhovnu. Upravo je taj dio njegove političke teorije bio iznimno važan i ponajviše kontroverzan za vrijeme njegova života, kao i u određenom razdoblju nakon njegove smrti.

3.4. Odvajanje duhovne i svjetovne vlasti – teorija “dvaju svjetlila”

Rasprava o duhovnoj i svjetovnoj vlasti, odnosno o njihovu prvenstvu, duga je i bogata. Već je papa Gelazije krajem petog stoljeća u jednom pismu bizantskom vladaru iznio teoriju o dvama mačevima. Prema toj teoriji, Bog je povjerio sv. Petru i njegovim nasljednicima „dva mača“, odnosno duhovnu i svjetovnu vlast. I dok su Petrovi nasljednici nastavili upotrebljavati „mač“ duhovne vlasti, „mač“ svjetovne vlasti predali su na korištenje vladarima. Oni imaju pravo na svjetovnu vlast samo zbog toga što im ju je povjerio rimski prvosvećenik. Prema tome, duhovna vlast ima očito prvenstvo, a svjetovna o njoj neodvojivo ovisi. U jednom pismu iz 1198. godine, papa Inocent III. prvi put, umjesto o dvama mačevima, govori o „dvama svjetlilima“: „U ovom pismu Inocent potvrđuje da mjesec, koji predstavlja kraljevsku vlast, pripada i prebiva pod širokim okriljem Crkve; Mjesec (vladar) je osjetno inferioran u sjaju, kvaliteti, veličini i snazi suncu čiju snagu, također, u potpunosti drži i posjeduje okrilje Crkve...“ (Cassel 2001, 2). To je ujedno i suština teorije o „dvama svjetlilima“. Ova rasprava o prvenstvu i diobi vlasti vrhunac je doživjela u prvim godinama 14. stoljeća. Egidije Rimski objavio je 1302. godine djelo *De ecclesiastica potestate*. Glavna teza ovog djela jest tvrdnja da rimskom prvosvećeniku pripada apsolutna vlast i na duhovnom i na svjetovnom području. Pri tome, „mač“ svjetovne vlasti on predaje na korištenje vladaru samo kako bi se mogao što bolje posvetiti svojim vjerskim dužnostima. No, bilo kakav neposluh i svojevolsnost vladara nije ništa drugo nego pogrešna uzurpacija dodijeljene vlasti, dakle, nema nikakvog prostora za bilo kakvu autonomiju svjetovne vlasti (Lambertini, 2019). Njegovo djelo bilo je svojevrsna obrana pape Bonifacija VIII., ali i izravan povod za pisanje papinske bule *Unam sanctam*⁹ koju je Bonifacije napisao iste godine. Ova bula na određen način predstavlja krunu jednog povijesnog odnosa između svjetovnih vladara i rimskih prvosvećenika. Još od Pipinova pomazanja ili krunidbe Karla Velikog, taj je odnos bio vrlo snažan, a sama figura kralja (vladara) poprimila je i čvrsto sakralno značenje. Ipak, pojavljuje se sve više „reformatora“, a i sve više vladara ne prihvaća potpunu podčinjenost rimskom prvosvećeniku. Pojavljuju se i grupe radikalnih franjevaca koji zagovaraju apsolutno siromaštvo, a to sigurno utječe i na odnos prema vlasti. Vrijedno je ovdje spomenuti Petra Ivana Olivija (Petrus Iohannis Olivi), franjevca koji je predavao u Firenzi između 1287. i 1289. godine. Vrlo vjerojatno je i sam Dante bio u kontaktu s njime ili je čak slušao njegova predavanja. Upravo je on snažno zagovarao radikalno siromaštvo i imao potpuno drugačiji pogled na vlast koja pripada Crkvi: „... razvija alternativni kontekst papinske vlasti (*potestas*) nadajući kako se ona neće temeljiti na vremenitoj moći koja je nužno ograničena, već na univerzalnoj vrijednosti preuzvišenog

⁹ Usp.: Bonifacije VIII. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslava Krležje, 2021. Pristupljeno 2. 8. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8662;>

siromaštva.“ (Lodone, 2017, 210). Neke njegove stavove i njegova djela Crkva će kasnije strogo osuditi. U takvom povijesnom kontekstu nastaje bula *Unam sanctam*. Ona predstavlja teokratske ideale koje su zagovarali i neki Bonifacijevi prethodnici poput Grgura VII., Inocenta III. ili spomenutog pape Galezija. Bula je predstavljala višestoljetnu povijest, a istovremeno je bila i konkretan znak vremena u kojemu je nastala jer je „bila izravno upućena kraljevskoj vlasti francuskog kralja Filipa Lijepog“ (Cassell, 2001, 5). Njihov odnos nije bio ni dobar ni prijateljski. Bonifacije je izopćio Filipa, dok ga je ovaj zarobio na nekoliko dana. Bula potvrđuje papinsko prvenstvo nad svjetovnim vladarom koji je iskazan teorijom o „dvama mačevia“ i teorijom o „dvama svjetlilima“. Osim toga, papa zaključuje univerzalnim sudom te tvrdi da svako stvorenje mora biti podčinjeno i poslušno rimskom prvosvećeniku. Papinska bula izazvala je mnoge reakcije. Mnogi su je teolozi i filozofi branili, poput spomenutog Egidija Rimskog, ali mnogi su nastojali pobiti u njoj iznesene tvrdnje. Važnu ulogu u ovoj raspravi imao je već spomenuti Danteov firentinski učitelj Remigio de' Girolami. On je i prije i poslije objave bule *Unam sanctam* pisao o ovom problemu u djelima *Contra falsos Ecclesie professores* i *De bono communi*. Između teokratskih ideala i autonomije svjetovnih vladara, on je bio bliži prvome iako je u svojim tvrdnjama bio nešto blaži. S druge strane, Ivan Pariški (Iohannes Quidort) 1302. godine napisao je svoje djelo *O kraljevskoj i papinskoj moći (De regia potestate et papali)*. Ovaj dominikanski teolog u sukobu između Bonifacija i Filipa stao je na stranu kralja te je teoretizirao potpunu autonomiju svjetovne vlasti. Osvrćući se na teoriju o „dvama svjetlilima“, Ivan Pariški piše o tome kako nalazi mjesta u djelima Izidora Seviljskog u kojima poistovjećuje sunce s kraljevstvom, a mjesec sa svećeništvom: „Dakle, on govori: »Sunčev sjaj predstavlja uzvišenost kraljevstva i ljude koji su poslušni svom kralju; mjesec predstavlja hram, zvijezde su prinčevi i sve su stvari uglavljene u kraljevstvu kao u čvrstim temeljima.«“ (Cassell, 2001, 10-11). Ovdje se vidi kako Ivan Pariški ne samo da potvrđuje autonomiju kraljevstva, već se čini i kao da mu daje određeno prvenstvo.

Naveli smo tek neke primjere i autore koji su raspravljali o „dvama mačevima“, „dvama svjetlilima“, odnosno o problemu odnosa između duhovne i svjetovne vlasti. U takvom povijesno- - filozofsko-teološkom kontekstu nalazi se Dante Alighieri te sam pokušava promišljati i pisati o ovom problemu političke autonomije. U okvirima tog konteksta nazire se prava svrha i uloga Dantove *Monarhije*. Sloboda i jasnoća njegove misli stvorit će mu mnogo problema i u ovoj raspravi. No, on ne odustaje, već kao i u prethodna dva pitanja o svjetskoj Monarhiji i rimskom narodu kao idealu, Dante ponovno nastoji snagom razuma argumentirati svoje zaključke.

3.4.1. Dva svjetlila

I sam Pjesnik svjestan je da će njegovo izlaganje ovog argumenta naići na mnoge protivnike: „Sada pak preostaje razglabati o trećem; a jer njegova istina neće izaći na vidjelo, a da se neki ne zacrvene, možda će to biti uzrok nečije zlovolje naspram meni.“ (Alighieri V, III, 1). Ipak, ne odustaje od svoje namjere jer je uvjeren da se radi istine isplati žrtvovati sve, čak i obitelji. Inzistira na jasnoći argumenata, ali kako bi do nje došlo, potrebno je prethodno jasno izložiti problem, odnosno pitanje na koje se traži odgovor. U ovom slučaju temeljno pitanje glasi ovako:

Stoga se ovo pitanje o kojem ću ubuduće raspravljati tiče dvaju velikih svjetlonoša, to jest rimskog Prvosvećenika i rimskoga Vladara; i pita se da li ugled rimskog Monarha, koji je s pravom Monarh svijeta, kako je u drugoj knjizi dokazano, izravno o Bogu ovisi ili o kakvom Božjem namjesniku ili pomoćniku, pod čim podrazumijevam Petrova nasljednika, koji je uistinu ključar nebeskoga kraljevstva.(Alighieri V, III, 1)

Iz postavljenog problema može se iščitati kako za Dantea uopće nije upitno treba li postojati razdvojena duhovna i svjetovna vlast, već se pita na koji način one moraju biti razdvojene. Temeljno je pitanje mora li svjetska vlast izravno ovisiti o rimskom prvosvećeniku ili bi od njega trebala biti neovisna. U tom slučaju ovisila bi izravno o Bogu, baš kao i sam papa. Još je jedna odlika Danteova umovanja postavljanje jasnog načela kojim se vodi na početku svakog argumenta. U ovom slučaju načelo od kojeg se polazi jest da Bog hoće svrhu naravi, odnosno da ne želi zapreku svrhe. Kada to ne bi bilo istinito, Bog bi htio zapreku svrsi, a samim time htio bi i svrhu zapreke. Kako je svrha zapreke ne-bitak, to znači da bi Bog htio ne-bitak svrhe naravi. Dante zaključuje kako je takav zaključak daleko od istine jer u tom slučaju u svijetu ne bi postojale nikakve zakonitosti, a to očito nije tako. Dakle, postoji polazišno načelo koje će omogućiti razvijanje samog argumenta. Važno je naglasiti i komu se Dante obraća ovim svojim izlaganjem. On identificira tri vrste ljudi koji se bave ovim pitanjem: na prvom su mjestu rimski prvosvećenik i drugi pastiri Crkve koji se zbog gorljivosti, a ne zbog oholosti, suprotstavljaju istini; drugi su oni koji su pohlepni, oholi i koji se unatoč zlim namjerama nazivaju sinovima Crkve; treće naziva *dekretalistima* koji kao autoritet priznaju samo predaju Crkve, a pri tome zaboravljaju i ono što je bilo prije Crkve (*Stari i Novi zavjet*) i ono što je došlo „nakon“ Crkve (Augustin i drugi učitelji) te priznaju samo *dekretalijske* predaje Crkve. Za ove treće savjetuje kako bi najprije trebali provjeriti od kuda potječe ugled Crkve te ih isključuje iz rasprave, kao i drugu skupinu zlonamjernih. Preostaje, dakle, da se obrati isključivo onima koji su vođeni žarom prema Crkvi, ali ne znaju istinu: „s njima, oslanjajući se na ono štovanje koje smjeran sin duguje ocu, smjeran sin majci, pobožnik Kristu, pobožnik Crkvi, pobožnik pastiru, pobožnik

prema svima koji ispovijedaju kršćansku vjeru, započinjem u ovoj knjizi bitku za spas istine.“ (Alighieri V, III, 3). Ti kojima se obraća smatraju kako ugled Carstva ovisi o ugledu Crkve. Pjesnik kaže kako oni čak i imaju dobre razloge za takvo vjerovanje, a koje su izvukli iz Svetoga pisma, no predbacuje im to što su u svojem promišljanju izostavili bilo kakav znak razuma.

Citirajući *Knjigu postanka*, oni navode kako je Bog stvorio dva svjetlila: jedno veće da bude nazočno danju i jedno manje da bude nazočno noću. Mjesec je manje svjetlilo i sam nema nikakve svjetlosti ako je ne prima od Sunca. Tako objašnjavaju odnos duhovne i svjetovne vlasti govoreći kako svjetovna vlast nema nikakav ugled ako ga ne dobije od duhovne vlasti. Dante tvrdi kako se ovdje radi o pogrešci, a greška se može očitovati na dva načina: prihvaćajući pogrešno ili ne izvodeći ispravno. Može se pogriješiti u obliku i tada argument treba pobiti na način da se pokaže kako nije poštovan oblik silogizma. Može se pogriješiti i u sadržaju, a to znači ili da je nešto *naprosto* pogrešno prihvaćeno ili je pogrešno prema nečemu: „Ako je pogrešno »naprosto«, treba ga riješiti pobijanjem zaključka; ako je »prema nečemu« lučenjem.“ (Alighieri V, III, 4). Nadalje, može se griješiti i u tumačenju prenesenog, mističnog smisla, i to na dva načina: tražeći ga ondje gdje ga nema ili ga pogrešno prihvaćajući. Za drugi slučaj Dante kaže da je vrijedan oprosta ako se događa iz neznanja, no ne ako je iz zlobe. Govoreći tako o mogućim pogreškama, Pjesnik se osvrće na tumačenje kako dva svjetlila predstavljaju dvije vrste vlasti i uprave. Navodi dva razloga zbog kojih bi se ta tvrdnja pokazala netočnom. Prvi razlog je taj što dvije vrste vlasti pripadaju čovjeku, a Bog je prvo četvrti dan stvorio svjetlila, a zatim šesti dan čovjeka. To bi značilo da je objekt stvorio prije njihova subjekta što je za Dantea besmisleno. Osim toga, da je čovjek ostao u stanju blaženstva, dvije vrste vlasti mu ne bi ni trebale jer one postoje samo kao lijek protiv bolesti koja se naziva grijehom: „Budući da, dakle, četvrtog dana čovjek ne samo ne bijaše grešnik nego još i ne postojao, bilo je izlišno tvoriti lijek: to je protivno božanskoj dobroti.“ (Alighieri V, III, 4). Drugi razlog Dante naziva „razrješavanje lučenjem“ koje je blaže prema protivniku od „razrješavanja pobijanjem“ jer pokazuje protivniku da potpuno ne griješi baš u svemu. U ovom slučaju valja razlučiti Mjesečev bitak, njegovu moć i njegovo djelovanje. Ako uzmemo u obzir Mjesečev bitak, onda on nipošto ne ovisi o Suncu, a isto vrijedi i za njegovu moć i djelovanje. Istina je da ipak nešto prima od Sunca, ali samo zbog boljeg i jačeg djelovanja, ali ne i zbog djelovanja uopće. Ako to primijenimo na odnos duhovne i svjetovne vlasti, onda možemo zaključiti kako svjetovna vlast ne prima od duhovne ni svoj bitak, ni svoju moć, ni samo djelovanje. Ipak, prima ponešto „svjetlosti“ kako bi, pomoću blagoslova rimskog prvosvećenika, jače djelovala. Ovdje Dante ponovno govori jezikom logike i silogizama:

Stoga je dokaz manjkav u obliku, jer prirok u zaključku nije nastavak većeg člana, kako je jasno; slijedilo bi, naime, ovako: mjesec prima svjetlost od sunca koje je duhovna uprava; svjetovna

uprava je mjesec; dakle, svjetovna uprava prima ugled od duhovne uprave. Naime, u nastavku većeg člana stavljaju »svjetlost«, a u prirok zaključka »ugled«; a oni su različiti predmetom i značenjem, kako je razvidno (Alighieri V, III, 4).

Tako Dante pokušava pobiti ovaj argument ukazujući na nevaljani zaključak te tako zaključuje raspravu o ovom dijelu argumenta. Nastavlja s pobijanjem drugih argumenata koje suprotna strana izvodi iz Svetog pisma. Tako upućuje na netom navedenu pogrešku i u slučaju navođenja primjera Jakovljevih sinova Levija i Jude. Levi predstavlja duhovnu vlast, a Juda svjetovnu. S obzirom na to da Levi rođenjem prethodi Judi, zaključuju da Crkva ugledom prethodi Carstvu. Ponovno se u većem članu koristi »rođenje«, a u priroku zaključka »ugled«: „Postupak je nalik ovomu: A prethodi B u C; D i E se odnose kao A i B: dakle, D pred E u F... „ (Alighieri V, III, 5). Ponovno se vidi nevaljani zaključak s obzirom na to da su F i C različiti. Tvrdnja da ugled slijedi rođenje je potpuno pogrešna jer mnogo ljudi koji prednjače rođenjem, ali ne prednjače ugledom i obrnuto. Nadalje, ističe se zapis iz *Matejeva evanđelja* u kojem Krist od Kraljeva prima zajedno zlato i tamjan te se time pokazuje kao duhovni i svjetovni vladar. Kristovu namjesniku, rimskom prvosvećeniku, tako bi pripadalo i jedno i drugo. Jezikom silogizma argument bi mogao glasiti ovako: Bogu pripada duhovna i svjetovna vlast; rimski prvosvećenik je Božji namjesnik; dakle, rimski prvosvećenik je duhovni i svjetovni vladar. Ovdje Dante ističe kako Bog u većem članu i Božji namjesnik u manjem nisu isti. Namjesnik nije i ne može u svemu biti potpuno jednak onomu čiji je namjesnik. Tako i ovaj zaključak Pjesnik proglašava nevaljanim. Slično se može reći i za argument izveden iz Isusovih riječi Petru: „Pa što god svežeš na zemlji bit će svezano i na nebesima, a što god razriješiš na zemlji bit će razriješeno i na nebesima“ (Mt 16, 19). Tako suprotna strana izvodi sljedeći silogizam: Petru je dano da sve veže i razvezuje; Petrov nasljednik može sve što je mogao Petar; dakle, Petrov nasljednik može svezati i razvezati. Ovdje Pjesnik upućuje na problematiku sveopćeg znaka »sve«, odnosno »što god«. On tvrdi kako se to »sve« odnosi na određenu dodijeljenu službu i uvijek je u odnosu na nešto. Inače bi Petar imao vlast nekome otpustiti grijehe bez da se ovaj pokaje, a to ni sam Bog ne može učiniti. Tako se to »sve« odnosi na povjerenu službu koja nosi vlastite zakonitosti, a ta se služba očituje u prethodnoj rečenici ovog dijaloga između Isusa i Petra: „Tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskog“ (Mt 16, 19). Tako vidimo da Petru ipak nije povjereno odlučivati o zakonima i odredbama Carstva. Dante donosi još neke primjere krivog zaključivanja na temelju tekstova Svetog pisma, no za svrhu ovog rada bit će dovoljno zaustaviti se na prethodno navedenima. Preostaje još nekoliko argumenata koji nisu utemeljeni na Svetom pismu, već na samom razumu. Pjesnik iznosi neke od njih te ih nastoji pobiti.

3.4.2. Argumenti temeljeni na razumu

Povijest nam govori kako je car Konstantin darovao Crkvi samo središte Carstva, grad Rim. Dante će prihvatiti tvrdnju kako se po pravu od Crkve može imati samo ono što Crkvi pripada. No, njegovi „protivnici“ zaključuju kako je rimska uprava crkvena te se stoga može dobiti samo od Crkve. Car Konstantin nije mogao otuđiti dostojanstvo Carstvu, a Crkva nije mogla isto primiti. Kada bi to bilo tako, onda bi se radilo o podjeli Carstva, a to je suprotno samoj naravi Caru povjerene zadaće: držati ljudski rod pod jednom voljom. To bi bilo i suprotno ljudskom pravu, temelju Carstva koje bi time samo sebe uništilo. Pjesnik zaključuje kako je car Konstantin mogao darovati Crkvi svoju baštinu, imanje i slično, ali nikako nije mogao darovati svoje vrhovno vlasništvo. Njegovo jedinstvo jednostavno ne trpi nikakvu podjelu. S druge strane, Božji namjesnik također je to mogao primiti samo kao rasporeditelj dobara za Crkvu, ne kao vlasnik, i to kao rasporeditelj za siromahe, kao što su to činili i apostoli s obzirom na Kristovu uputu da si ne pribavljaju nikakva materijalna dobra.

U desetom poglavlju *Metafizike*, navodi Dante, Filozof govori kako se svaka stvar istoga roda svodi na jedno što je i mjera svega što tom rodu pripada. S obzirom na to da su svi ljudi istog roda, trebali bi se svesti na jednoga koji bi bio mjera svih. Ako uzmemo da su papa i car ljudi te da je papa nesvodiv na drugog, ostaje zaključak da bi svi ljudi trebali biti svedeni na papu koji bi bio mjera i pravilo. Tako zaključuju njegovi protivnici, no on ponovno upozorava na određene nepravilnosti u zaključivanju. Navodi kako biti čovjek i biti papa nije isto, kao i u slučaju cara. „Čovjek je naime ono što jest po bitnom obliku, po kojem pripada vrsti i rodu i po čemu je podložan svojstvu biti; otac je pak ono što jest po sporednom obliku, koji je odnos po kojem pripada rodu i vrsti i podložan je rodu prema »nečemu«, to jest po »odnosu«.“ (Alighieri V, III, 11). Tako su papa i car to što jesu prema nekom odnosu, odnosno prema papinstvu i prema carstvu. Kao takvi podložni su svojstvu odnosa i mogu biti svedeni jedino na nešto postojeće u tom rodu. Tako bi njih dvojica kao ljudi trebala biti svedena na najboljeg čovjeka, dok u bi u spomenutom odnosu trebala biti svediva tek jedan na drugoga. Nemoguće je da je jedan podložan drugome, već se svode samo na nešto gdje se konačno mogu sjediniti. Kako su oni u odnosu nadređenosti, onda se moraju i svoditi na svezu nadređenosti. Tako će se moći svesti samo na Boga.

Nadalje, Crkva nikako ne može biti uzrok ugleda samog Carstva jer je ono imalo svoju moć prije postojanja i djelovanja Crkve. Dante to objašnjava ovako: „Neka Crkva bude A, Carstvo B, ugled ili moć Carstva C; ako je, kada A ne postoji, C u B, nemoguće je da A bude uzrok toga da je C u B, jer je nemoguće da posljedak prethodi uzroku u biću.“ (Alighieri V, III, 12). Ponovno se možemo vratiti na činjenicu da je i sam Krist prihvaćao ovlast svjetovnog suđenja rimskoga cara. Kada bi Crkva imala takvu moć da daje ovlasti rimskom caru, ona bi je imala ili od Boga ili sama po sebi ili od nekog cara ili općim konsenzusom svih ljudi (barem najplemenitijih). Ako bi takva moć dolazila

od Boga, ona bi morala doći preko naravnog ili preko božanskog zakona. Sama Crkva nije učinak naravi, već direktno Boga, tako da po naravi tu moć nije mogla dobiti. Što se tiče božanskog zakona, on se očituje u *Starom* i *Novom zavjetu*. Pjesnik u njima ne nalazi nijednu Božju uputu kojom bi brigu za svjetovne stvari povjerio svećenstvu. Dakle, Crkva nije dobila takvu moć od Boga. Nije ju dobila ni od same sebe, a to se jasno objašnjava starom izrekom *nemo dat quod non habet*. To da je moć dobila od nekog cara, Dante je već pobio u prethodnom obrazlaganju odnosa cara Konstantina i Crkve, a opći konsenzus i ne treba pobijati jer je očigledno da on ne postoji. Preostaje zaključiti kako Monarh proishodi izravno od Boga, vladara svemira. Sam čovjek sastavljen je od duše i tijela, kvarljiv je kao takav, ali po samoj duši nekvarljiv. Čovjek se tako nalazi između kvarljivog i nekvarljivog, biva dijelom i kvarljivog i nekvarljivog svijeta. Slijedi činjenica da čovjek ima i dvostruku svrhu: blaženstvo ovoga života i blaženstvo vječnoga života. Prvo se dostiže u djelovanju vlastitih kreposti, dok se drugo sastoji u izravnom gledanju Boga. Do prvoga se dolazi putem filozofije, djelujući prema umnim i ćudorednim krepostima, dok se do drugoga dolazi duhovnim naukom i bogoslovnim krepostima (vjera, ufanje i ljubav). „Zbog toga je bilo potrebno čovjeku da ima dvojako vodstvo prema dvojakoj svrsi: to jest vrhovnog Prvosvećenika, koji bi, prema onomu što je objavljeno, vodio ljudski rod vječnomu životu, i Cara, koji bi prema filozofskom nauku upravljao ljudski rod svjetovnoj sreći.“ (Alighieri V, III, 15). Ipak, ne propušta naglasiti kako ovu temeljnu odvojenost duhovne i svjetovne vlasti ne treba uzimati s iznimnom strogoćom. Postoje određene stvari u kojima bi svjetovni Monarh trebao biti podložen rimskom prvosvećeniku, jer je i ovozemna sreća upravljena vječnom blaženstvu. Tako Monarh mora gajiti poštovanje prema papi kao sin prema ocu, da bi bio obasjan još jačim svjetlom i tako jače svijetlio svijetu.

Ovim mislima Dante završava goruću raspravu, ali i čitavu *Monarhiju*, svoje latinsko djelo s temama političke filozofije. Baveći se pitanjem o potrebi svjetske Monarhije i svjetskog Monarha, uvjerenjem kako je ta svjetska vlast s pravom pripadala rimskom narodu i Rimskom Carstvu (čiju potpunu obnovu Dante zagovara), zaključena je analiza govora o „dvama svjetlilima“, odnosno dvjema odvojenim vlastima: duhovnoj i svjetovnoj. Kroz Danteova djela mogle bi se iščitavati i brojne druge teme političke filozofije, no ovdje je predstavljen sam temelj njegove političke teorije. Neka detaljnija analiza ostane kao zadatak za neke buduće radove, knjige i izlaganja. Sada se pak valja posvetiti reakcijama na navedene argumente, a kojih je bilo mnogo još u Danteovo vrijeme, pa i sve do današnjih dana.

3.5. Komentar i kritika Guida Vernanija

Guido Vernani (kraj 13. stoljeća – oko 1344) bio je talijanski dominikanac, rodom iz Riminija. Taj izniman teolog bio je vjerni branitelj Pape i Katoličke Crkve¹⁰. Posebno se istaknuo komentarima i obranom spomenute papinske bule *Unam sanctam* (1302) pape Bonifacija VIII. Tom bulom papa Bonifacije VIII. dokazivao je kako Crkvi pripada ne samo duhovna, već i svjetovna vlast. To je bio i papinski odgovor na novonastale struje misli, baš poput one Danteove, koje su negirale pravo Crkve na svjetovnu vlast. Nije isključeno da su i Danteovi istupi bili dijelom povoda ove papinske bule, ali je vrlo vjerojatno ova bula bila povod Danteovoj *Monarhiji* koju je napisao desetak godina nakon. Upravo je *Monarhija*, a s njom i sam Dante, bila meta mnogih napada i kritika te je uvrštena na Indeks zabranjenih knjiga. Tako će kardinal Bertrando del Poggetto (1280 – 1352) zapisati kako je Dante zbog svoje *Monarhije* gotovo bio osuđen za herezu¹¹. Guido Vernani napisao je djelo *De reprobatione "Monarchiae"* (oko 1330. godine), a koje se često naziva *Contra Dantem*. U ovom djelu strogo i odrješito kritizira Danteovo djelo te pokušava argumentirano pobiti njegove teze. U samom su djelu njegovi napadi na Dantea često vrlo teški i žestoki. Optužuje ga da svojom bogatom elokvencijom, među mnoge istinite navode ubacuje mnoštvo lažnih i pogrešnih te tako zavodi i krivo naučava narod. U tome Vernani vidi očito djelovanje onoga koga se naziva *pater mendacii* (Lambertini, 2013, 360). Iako postoje mnoge točke u kojima se Vernani slaže s Alighierijem, mnogo je onih stvari koje dominikanac nastoji pobiti. Upravo će se neke od tih pokušaja pobijanja nastojati prikazati.

Na samom početku dovodi se u pitanje razdvajanje svrhe čovjeka kao pojedinca i ljudskog roda kao cjeline. Dante u *Monarhiji* ne navodi koja bi to bila svrha čovjeka pojedinca, ali jasno spominje i odvaja njegovu svrhu od svrhe ljudskog roda. Za Vernanija je to sasvim pogrešno: "Zaista, Aristotel u sedmoj glavi svoje *Politike* jasno iznosi da je sreća jednog čovjeka ili jednog grada potpuno ista stvar..." (Vernani, 1906, 5). Nastavlja svoju argumentaciju citirajući i Augustina koji tvrdi isto što i Filozof. Donosi i misli Anđeoskog učitelja koji tvrdi kako je upravo *visio beatifica* svrha čovjeka te se u tome slaže s Danteom. No, Vernani tumači kako je ta svrha pojedinca ista kao i svrha ljudskog roda, a *visio beatifica* nikako nije ostvariva na ovom svijetu. Odbacuje i mogućnost nekakvog *političkog blaženstava* (lat. *beatitudo politica*) s obzirom na čovjekovu grešnu narav koja

¹⁰ Usp. Vernani, Guido. *Enciclopedia Treccani*, mrežno izdanje. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 2021. Pristupljeno 2. 8. 2021. https://www.treccani.it/enciclopedia/guido-vernani_%28Enciclopedia-Dantesca%29/;

¹¹ Poggetto, Bertrando del. *Enciclopedia Treccani*, mrežno izdanje. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 2021. Pristupljeno 2. 8. 2021. https://www.treccani.it/enciclopedia/bertrando-del-poggetto_%28Enciclopedia-Dantesca%29/;

je u stalnom sukobu s krepostima. Kao jednu od najvećih grešaka i zabluda u Danteovoj teoriji, Vernani vidi priklanjanje Averroesu i njegovu *monopsihizmu* koji je u njihovo doba bio odlučno odbačen i osuđen od Crkve. Smatra kako se Dante zaista priklonio mišljenju o postojanju jednog jedinog intelekta među svim ljudima, a koji svi ljudi dijele. Vernani citira Aristotela navodeći kako svaki čovjek posjeduje dušu po kojoj živimo, osjećamo i razumijevamo. Intelekt je ovdje shvaćen kao mogućnost (lat. *potentia*) duše po kojem duša spoznaje i razumije. Prema tome, “intelekt nije odvojena supstanca i nije jedan u svim ljudima” (Vernani, 1906, 11). Nije posve očito kako je Dante potpuno prihvatio i zagovarao teze Averroesa, jer nigdje to jasno ne ističe. On, doista, govori o zajedničkoj svrsi ljudskog roda, no ne navodi nigdje izričito postojanje jednog intelekta među svim ljudima. Zbog toga bi, u budućnosti, valjalo detaljnije ispitati ovu tezu i preispitati njezinu istinitost. Vernani će nastaviti kritiku prvog poglavlja *Monarhije*, odnosno rasprave o tome treba li za ljudski napredak postojati svjetska Monarhija i Monarh. Sve ono što Dante navodi kao prednosti jednog Monarha, Vernani pripisuje jedino Bogu i smatra kako njemu jedinom pripada pravo da vlada nad cijelim svijetom. To pravo se onda prenosi na njegova namjesnika na zemlji – papu. Za njega bi bila najbolja ona Monarhija u kojoj bi svi slijedili evanđeoske zakone i propise. Jedino bi to dovelo čovječanstvo do toliko željenog mira i slobode, jer je jedino u Bogu pravda čista i savršena. Isus Krist je jedini primjer savršenog Monarha i vladara te to ne bi moglo pripasti nijednom drugom čovjeku, osim rimskom prvosvećeniku. Ne kao čovjeku, već kao namjesniku Isusa Krista na zemlji.

3.5.1. Kritike na drugo poglavlje *Monarhije*

Osvrćući se na drugo poglavlje *Monarhije*, u kojem Dante navodi kako je rimski narod s pravom stekao ulogu vladara nad cijelim svijetom, Vernani iznosi niz argumenata kojima to nastoji pobiti. Najprije spominje Danteove navode kako rimski narod prednjači po plemenitosti zbog svojih plemenitih korijena i kako mu zbog toga pripada pravo vladanja i upravljanja. Za njega je to duboko pogrešno jer smatra da plemenitost i takva uloga može pripadati samo po krepostima, ne po podrijetlu. Osim toga, opisuje rimski narod kao duboko poganski i praznovjeran. Kao što je Dante pronašao citate i primjere rimske plemenitosti, tako Vernani pronalazi citate i primjere rimske okrutnosti. Spominje kako su bili zavađeni među sobom, ljubomorni prema drugima, nečovječni prema mnogima i bez poštovanja prema Bogu. Nadalje, Dante je naveo slučaj u kojem su za vrijeme Nume Pompilija oluja i tuča spasile Rim od uništenja i u tome vidi “Božji prst”, čudo. Vernani se pita kako je to moguće i čije bi to bilo čudo, s obzirom na to da je prije toga Numa Pompilije prinomio žrtve poganskim božanstvima. Osim toga, ne slaže se s navodima kako se Božja volja očituje u rimskom preuzimanju vlasti. Dante će reći kako se Božja volja očituje u znakovima te će razne povijesne situacije tumačiti kao znakove Božje volje. Upravo navedeni primjer tuče i oluje jedan je takav slučaj.

Vernani pobija te argumente tvrdeći kako su tuča i oluja mogle nastati slučajno (*per caso*), ali i kao rezultat djelovanja demona koji su sposobni proizvesti vremenske neprilike. Na taj način pobija i druge primjere te navodi kako nije moguće jasno razlučiti Božju volju u vladavini rimskog naroda.

Dante govori i tome kako s pravom vlada onaj narod koji najviše traži opće dobro te smatra da je rimski narod u tome prednjačio. Vernani ovako razmišlja o izrečenome uvjetu: "Argument »šepa« već u prvoj propoziciji jer je moguće da dva, tri ili četiri naroda teže prema istom općem dobru" (Vernani, 1903, 23). Ne slaže se ni s nastavkom jer tvrdi i sam Augustin kako je opće dobro republike sam Bog i ispravan kult prema njemu. Rimsko idolopoklonstvo sigurno nije primjer toga, kao ni primjer težnje prema pravom blaženstvu, s obzirom na to da su brinuli isključivo o zemaljskom blaženstvu i slavi. Ta briga za vječno blaženstvo još je jedan primjer prave brige za opće dobro te se može zaključiti kako rimski narod zaista ne pripada onima koji ga najviše žele. Zaključuje vrlo oštro: "Tko bi se, osim onoga tko je sišao s pameti, usudio tvrditi da je onaj narod s pravom vladao nad drugima dok se, daleko od istinskog Kralja, posvećivao demonima i njima služio te se unatoč tome nadao da će od naroda primiti vlast i slavu" (Vernani, 1906, 25). Vernani svoju kritiku nastavlja navodeći kako Dante ponovno griješi kada spominje sveopći mir za vrijeme cara Augusta, a prešućuje dugu i nemirnu povijest Rimskog Carstva prije i poslije Augusta. Osim toga, sam August za njega sigurno nije odraz Božje volje. Osim što je bio poganin i prinosio žrtve poganskim bogovima, Vernani naglašava kako je duboko zaglibio u luksuznom životu i obilju grijeha koje takav život donosi.

Kao što smo već pisali, Dante tvrdi da kada se nešto osvoji dvobojem ili ratom, da je to onda s pravom osvojeno i u tome se očituje Božja volja. Za Vernanija je to potpuno pogrešno iako ne odbacuje mogućnost da se Božja volja zaista očituje u dvoboju. No, mnogi ratovi temeljeni su na nepravdi i započeti s krivim namjerama. Pobjednik takvog rata nikako ne može tvrditi kako je pobijedio s pravom. Osim toga, navodi i sljedeće: "Dodajem kako je Izidor u četvrtom poglavlju, pete knjige djela *O podrijetlu (Etimologije)* napisao: »Naravno je pravo da svi posjeduju vlastitu slobodu«. Dakle, Rimljani su, želeći sebi podčiniti druge, djelovali protivno naravnom pravu" (Vernani, 1906, 29). Dominikanac kritizira i Danteovu tvrdnju kako je i sam Krist priznao rimsku vlast jer se odlučio roditi za vrijeme Augustova popisa. Ako bi ta činjenica značila priznavanje i opravdanje vladavine Rimskog Carstva, istom bi se logikom moglo zaključiti kako je i Juda s pravom izdao Isusa, kako ga je Pilat s pravom osudio ili kako su ga Židovi s pravom optuživali. S obzirom na to da je Bog dopustio da se to sve dogodi i da je sam Krist prihvatio sve te događaje, takvom bi se logikom moglo zaključiti da je to svojevrsno Božje opravdanje i priznavanje. Ipak, Vernani tvrdi kako takvo nešto nema nikakvog smisla te se takvi zaključci ne mogu i ne smiju donositi. Posljednja kritika ovog dijela Danteova izlaganja odnosi se na Pjesnikovu tvrdnju da je za puninu otkupljenja grijeha, Isus morao biti osuđen od univerzalne svjetske vlasti, čijem sudu na zemlji nema premca. Potpuno odbacuje

ovakvu tvrdnju jer niti je neka svjetovna vlast imala takvu moć i pravo nepravedno osuditi Krista, niti je imala ikakvo pravo odlučivati i suditi o otkupljenju grijeha. Time završava kritiku ovog dijela *Monarhije* i okreće se posljednjem, trećem dijelu.

3.5.2. Kritike na treće poglavlje *Monarhije*

U trećem poglavlju *Monarhije* Dante donosi teoriju o dvama svjetlilima, odnosno o potpunoj odvojenosti duhovne i svjetovne vlasti. Već je napomenuto kako je upravo ta teorija izazvala najžešće reakcije među njegovim suvremenicima. Čini se kako je i Vernaniju upravo ovaj dio stvorio najviše problema. To je i vrlo logično s obzirom na to da je dominikanac bio gorljivi branitelj Pape i njegova potencijalnog prava na svjetovnu vlast. Dante piše kako su dva svjetlila stvorena prije samog čovjeka i prije nego što je čovjek zaglibio u grijehu. Duhovna i svjetovna vlast služe čovjeku kao lijek zbog njegova grijeha te nema nikakve logike na takav ih način poistovjećivati s dvama svjetlilima. Za Vernanija takav argument nema smisla i tvrdi kako su svjetlila mogla biti stvorena unaprijed kao model (lat. *figura*) onoga što ima doći, kao što je Abelova žrtva bila samo model kasnije žrtve Isusa Krista. Na isti je način Božja providnost i svemoćnost mogla stvoriti i dva svjetlila koja će prikazivati dvije buduće vlasti. Rasprava se nastavlja biblijskim primjerom Samuela kojeg je Šaul pomazao za kralja. Dante će tvrditi kako je Samuel to napravio samo kao Božji poslanik, ali ne i kao Božji namjesnik u onom smislu u kojem se kasnije doživljavalo papu. Dakle, Samuelu nije pripadalo pravo da pomazuje svjetovnog kralja, već je samo izvršavao izravne Božje upute. Vernani upućuje na to da je Samuel kao prorok i svećenik zaista bio Božji namjesnik na zemlji i kako se odrekao dijela svjetovne vlasti tako da je pomazao Šaula za kralja, ali je ostao vrhovni sudac u duhovnim i svjetovnim stvarima sve do starosti. I kada je bio u podmakloj dobi, Izraelci to prepoznaju i traže ga da im podari i odredi novog vrhovnog sudca kao što ga imaju i drugi narodi. Prema tome, on je kao Božji namjesnik s pravom bio sudac i u svjetovnim stvarima.

Kritizira, nadalje, Danteove navode kako se Isusove riječi preko kojih daje Petru vlast da veže i razvezuje nikako ne odnose na svjetovne stvari. Vernani naglašava kako to nije točno, jer su Petru dani “ključevi” kako bi spasio svakog grešnika koji se iskreno pokaje, no ta “predaja ključeva” ne odnosi se na svjetovne stvari. Ali zato se na svjetovne stvari odnose Isusove riječi upućene Petru: “Pasi ovce moje!” (Iv 21,15). Ovdje Isus povjerava Petru brigu za njegov narod kojem je potrebno dati primjer vrlina, zaštititi ga od protivnika, ispravljati one koji su u krivu itd. Vernani zaključuje: “Iz ovog proizlazi da je Krist dao Petru i njegovim nasljednicima moć upravljačkog ispravljanja (korigiranja) nad svim svojim ovčicama” (Vernani, 1906, 39). Dio tog “stada” je i sam svjetovni vladar te je samim time i on podložan korekcijama Petrova nasljednika. Čini se kako je takva praksa i započela s carem Konstantinom što Dante odlučno negira. On tvrdi kako Konstantin nije mogao

predati Crkvi dijelove svoje moći i vlasti jer bi takvo dijeljenje bilo suprotno naravi njegove zadaće ujedinjenja cijeloga Carstva. Vernani se pita kome je pripadalo to Carstvo i tvrdi kako bi sam Dante rekao da je ono pripadalo rimskom narodu. Ako je tako, onda bi Konstantin zajedno s cijelim rimskim narodom mogao dati dio vlasti i moći Crkvi. Ili je bilo tako ili je Crkvi dao nešto što je nepravедno posjedovao. Samo Rimsko Carstvo je već bilo podijeljeno i svedeno na najniže grane samim time što se odbacivao pravi Bog i što su se prinosile žrtve demonima. Upravo je jedino u osobi Kristova namjesnika Carstvo moglo biti potpuno jedinstveno. Takve navode dominikanac potkrepljuje Augustinovim citatima koji tvrdi kako se nepravедno posjeduje nešto što je dano od Boga, a posjeduje se Boga odbacujući. Osim toga, odbacuje i Danteove navode o tome kako je Isus zapovjedio apostolima da si ne priskrbljuju nikakva materijalna dobra. Pjesnik se očito priklanja radikalnom učenju franjevačke škole koja zagovora radikalno siromaštvo kao savršenstvo. Vernani odlučno, pa i pomalo pogrdno, piše kako ni sam Dante ne zna u kojoj bajci takvo nešto stoji. Isus je uputio apostole da ne propovijedaju s ciljem stjecanja materijalnih dobara, ali nikako im nije zapovjedio takvo nešto. Nešto poznatiji dominikanac sv. Toma Akvinski naučava kako siromaštvo nije savršenstvo i svrha samom sebi, već je ono put prema savršenstvu. Vernani se pita ne primjećuje li zaista Dante primjere svetih otaca, poput Augustina i Ambrozija, koji su posjedovali materijalna dobra i time ničime nisu djelovali protivno Isusovu nauku. Smatra kako je legitimno pravo Crkve da prihvaća milodare vjernika i koristi ih za svoje potrebe i potrebe svih vjernih.

Slijedi Danteova tvrdnja kako je Carstvo postojalo i prije osnutka Crkve te se time dokazuje kako ono ni u čemu ne ovisi o Crkvi. Vernani piše kako se Crkva može shvatiti i kao “Božji grad” te postoji od početka svijeta baš kao i “Sotonin grad” koji se može shvatiti i kao “Crkva zla”. Te dvije crkve ili dva grada, djelovale su i bile isprepletene u sjeni od početka svijeta sve do Kristova dolaska. Dakle, pogrešno je tvrditi kako je Carstvo postojalo prije Crkve jer Crkva postoji oduvijek. Preostaje Danteov argument o čovjekovoj dvojnoj naravi: raspadljivoj i neraspadljivoj. Te dvije naravi, prema Pjesniku, vode prema dvostrukoj svrsi, a svaka od njih dostiže se na različite, prigodne načine: putem vrlina. Tako Dante određuje vrline koje pripadaju raspadljivoj i one koje pripadaju neraspadljivoj naravi. Vernani negira bilo kakvu mogućnost prakticiranja i posjedovanja vrlina u okvirima raspadljive naravi, kao i dostizanje nekog oblika blaženstva u istoj. Tako je ovakva podjela nemoguća i pogrešna. Čovjek je u cijelosti usmjeren prema jednom cilju i do njega dolazi putem vrlina koje su moguće samo u okvirima neraspadljive, duhovne naravi. Tako duhovnom pripada prvenstvo nad svjetovnim. To se prvenstvo očituje u moći upravljanja i suđenja. Vernani tako zaključuje svoju kritiku Danteove *Monarhije* i njegove političke teorije. To je svakako bila jedna od najžešćih reakcija na Danteova djela i misli. Kako su godine odmicale, pa sve do danas, pisalo se sve više pohvala i

hvalospjeva o Danteu i njegovim djelima, ali se i sve manje komentiralo i spominjalo njegovu političku teoriju.

4. Odjeci i kritike Danteove misli

Čini se kako je malo autora u ljudskoj povijesti toliko cijenjeno, spominjano i komentirano kao Dante Alighieri. Iznimno je teško pronaći osobu, posebno na Starom Kontinentu, koji nikada nije čuo za ovog velikana ljudske povijesti i za njegovu *Božanstvenu komediju*. Mnogo bi se knjižnica moglo napuniti komentarima njegova života i njegovih djela. Iako za života nije bio priznat ni prepoznat od šire javnosti kao veliki pisac, već nedugo nakon njegove smrti i sama će ga Firenca početi slaviti i kititi se djelima “svoga sina”. No, Dante nije bio uvijek hvaljen i čašćen hvalospjevima, već su ponekad njegova djela i misli bili oštro kritizirani, kao što je to bio primjer u kritikama Guida Vernanija. Ipak, kako su odmicale godine i stoljeća, Dante je sve više hvaljen i prepoznat kao velikan ljudske povijesti. Posebno je to vidljivo i opipljivo u ovoj godini kada se obilježava 700. obljetnica njegove smrti i kada su njemu u čast napisana mnoga nova djela, održana mnoga događanja, održane mnoge predstave itd. U ovom će se poglavlju pokušati prikazati glavne, važnije reakcije koje su izazvala Danteova djela u europskoj i svjetskoj, ali i u našoj, hrvatskoj povijesti.

Činjenica da je Danteova politička teorija s godinama gubila na važnosti lako je objašnjiva promjenom paradigme i prakse u politici. Sve je više jačala nacionalna svijest pojedinih naroda koja je kod većine velikih europskih naroda vrhunac doživjela u 19. stoljeću. Takvoj nacionalnoj svijesti dodaje se sve jača i široko prihvaćena demokracija, dok su drugi oblici vlasti polako počeli “izumirati”. Osim toga, sekularizam je u Europi uzimao sve više maha te su se duhovna i svjetovna vlast odvojile, a čini se kako je i Crkva sve manje pretendirala na položaj svjetovne vlasti. S obzirom na navedeno, Danteove teorije o svjetskoj Monarhiji i Monarhu, te o odvajanju duhovne i svjetovne vlasti, polako počinju gubiti na važnosti i sve su slabije komentirane. No, Dante nakon svoje smrti dostiže slavu koju je za života zaslužio, ali ju nikada nije dostigao. Upravitelji Firence vrlo su brzo nakon Pjesnikove smrti shvatili da je on njihov “sin” koji je iza sebe ostavio vrhunska remek-djela koja bi mogla biti ures njihova grad. Zato su zamolili još jednog firentinskog velikana Giovannija Boccaccia da napiše njegov životopis, o kojem je već govoreno i koji je više puta citiran u prvom poglavlju rada. To je bio i svojevrstan početak upoznavanja Pjesnika i davanja mu zaslužene počasti. A takva praksa traje sve do danas i čini se kako nikada nije bila jača nego u ovoj godini velike 700. obljetnice Danteove smrti. U međuvremenu ga je cijeli svijet upoznao te su o njemu i njegovim djelima napisane tisuće i tisuće knjiga, znanstvenih članaka i sl. Neka njegova djela posebno su cijenjena, poput djela *Novi život* i *Gozba*. Ipak, djelo koje je zaista promijenilo tijek i izgled europske civilizacije jest *Božanstvena komedija*. Opisi i putovanja kroz pakao, čistilište i raj promijenili su percepciju “života nakon smrti”, a njegovi bogati stihovi koji su u središte svega stavljali ljubav (lat. *eros*) zasigurno su promijenili i percepciju “života prije smrti”. Također, Pjesnik je mnogo doprinio Europi i svijetu u duhovnom smislu. Već je govoreno o njegovu kritiziranju Katoličke Crkve, ali i o

plemenitim namjerama te njegovoj ljubavi s kojom je upućivao kritike. To je prepoznala i Katolička Crkva koja ga je na jednak način, s određenim vremenskim odmakom, prihvatila kao svojega voljenog “sina”. Gotovo da nema pjesnika i književnika, slikara i kipara, ljubitelja proze i poezije, na kojega Danteova djela nisu u određenoj mjeri utjecala. Naravno da je nemoguće navesti svakoga, ali pokušat će se navesti najpoznatije ljude i najpoznatija djela u kojima se na jasan način vidi Danteov utjecaj.

4.1. Danteov utjecaj na svijet

Boccaccio je uložio mnogo truda u istraživanje i promoviranje Danteova lika i djela. Skupljao je njegova djela, putovao na mjesta na kojima je Pjesnik boravio i sastao se s njegovom kćeri, časnom sestrom Beatrice. Danteov lik i djelo komentirao je više puta i Francesco Petrarca koji ipak nije bio toliko naklonjen firentinskome pjesniku i oduševljen njime. Poznati talijanski pisci i povjesničari Filippo Villani (1325 – 1407) i Giannozzo Manetti (1396 – 1459) pisali su Danteove životopise, baš kao i budući kancelar Firentinske Republike Leonardo Bruni¹² (1370 – 1444) koji je napisao djelo *Vita di Dante e Petrarca*. Svi ovi utjecaji vezani su uz Firencu, no Danteova djela brzo su se proširila i ostatkom Italije, a uskoro i po Španjolskoj, Francuskoj i ostatku Europe. Tako su stigla i do Engleske. Velik su utjecaj ostavila na britanske pisce, pa se tu može istaknuti i utjecaj na poznatog književnika Geoffreya Chaucera¹³ (1340 – 1400). Sigurno je nakon Gutenbergova izuma tiskarskoga stroja Danteov utjecaj bio još jači, pa tako nailazimo na komentare i kritike Danteovih djela po čitavoj Europi. Narav ovog rada ne dopušta nabranje svih imena, komentara i kritika, no to bi svakako mogla biti tema jednog novog, opširnog rada. Valjalo bi, ipak, spomenuti procvat Danteove poezije u razdoblju romantizma ili jak utjecaj u razdoblju talijanskog *Risorgimenta*. Upravo su u 19. stoljeću i razdoblju ujedinjenja Italije Danteova djela jačale talijanski identitet i doprinijela nacionalnom zanosu koji je rezultirao ujedinjenjem cijele Italije. Čini se prigodnim istaknuti i poseban utjecaj što ga je Dante ostavio na velikom piscu i nobelovcu T. S. Eliotu (1888 – 1965). On je napisao više eseja i radova u kojima govori o Danteu i hvali ga najljepšim i najvećim epitetima te ističe Pjesnikov dubok i konstantan utjecaj na vlastite misli i djela (Eliot, 1952).

No, nije Dante utjecao isključivo na pisce. Mnogi su slikari bili nadahnuti posebno *Božanstvenom komedijom* i opisima pakla, čistilišta i raja. Među tim se imenima posebno ističu Sandro Botticelli i Raffaello. Nadalje, nailazimo i na glazbu koja je skladana u čast Danteu ili

¹² Bruni, Leonardo. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslava Krlež, 2021. Pristupljeno 18. 8. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9832>;

¹³ Chaucer, Geoffrey. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslava Krlež, 2021. Pristupljeno 18. 8. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11514>;

nadahnuti njegovim djelima. Tako je Franz Liszt skladao sonatu *Eine Symphonie zu Dantes Divina Commedia*¹⁴, dok je Giovanni Pacini skladao svoju *Sinfonia Dante in re minor*¹⁵. U novije doba valja istaknuti i muzičku operu *La Divina Commedia Opera Musical – L'uomo che cerca l'Amore*. Glazbu potpisuje Marco Frisina, dok je autor libreta Gianmario Pagano. Vrlo su česte izvedbe i recitali Danteove *Božanstvene komedije* koje se često i televizijski prenose. Svakako treba ovdje istaknuti i televizijski spektakl *Tutto Dante* koji je premijerno emitiran 2007. godine. Tijekom 2006. godine u Firenci oskarovac Roberto Benigni interpretirao je i analizirao najupečatljivija pjevanja *Božanstvene komedije*, i to u trinaest nastavaka. K tomu treba dodati i mnoštvo filmova i igranih serija koji spominju Dantea i njegova djela te su njima nadahnuti. Također, napravljene su i videoigre čija je tematika preuzeta iz *Božanstvene komedije* (npr. *Dante's Inferno*). Preostaje mnoštvo drugih primjera u kojima se jasno može vidjeti Danteov utjecaj, no navedeni će primjeri biti dovoljni kako bi se pokazalo da su mnoga „svjetovna“, profana djela bila i jesu nadahnuti Pjesnikovim riječima. No, Dante je nadahnuo i mnoga sakralna djela, kao i mnoge religiozne, duhovne pisce. Katolička Crkva nije propustila odati počast i priznanje Danteu za njegov doprinos, smatrajući ga svojim „sinom“. To nije propustio napraviti ni papa Franjo prilikom velike, 700. obljetnice Pjesnikove smrti.

4.2. *Candor lucis aeternae*

Na blagdan Navještenja Gospodinova, 25. ožujka 2021. godine, koji je iznimno bitan i kao datum na koji je započeo Danteov put kroz pakao, papa Franjo objavio je apostolsko pismo povodom 700. obljetnice Pjesnikove smrti. Ono nosi vrlo značajan naziv *Candor lucis aeternae* – „Sjaj vječne svjetlosti“. Papa Franjo osjetio je potrebu pridružiti se, predvodeći u tome cijelu Katoličku Crkvu, svima onima koji puni poštovanja prema Danteu obilježavaju ovu veliku obljetnicu. No, želio se ovim činom pridružiti i svim svojim prethodnicima, rimskim prvosvećenicima koji su na isti način odali počast firentinskom Pjesniku. Upravo o tome govori u prvom poglavlju svog apostolskog pisma. Tako navodi primjer pape Benedikta XV. koji je, prigodom 600. obljetnice Danteove smrti, 1921. godine, obilježio tu obljetnicu enciklikom *In praeclara summorum*. U toj je enciklici prikupio i misli svojih prethodnika, „posebno Lava XIII. i sv. Pija X. ...“ (Franjo, 2021, 5). Također, tom je prigodom Benedikt XV. započeo i obnovu crkve u Ravenni u kojoj je sahranjen Dante Alighieri. Upravo je on neprestano i u više navrata naglašavao kako Pjesnik pripada baštini Katoličke Crkve. Tako papa Franjo donosi nekoliko redaka pisma koje je Benedikt XV. uputio Pasqualeu Morgantiju, nadbiskupu u Ravenni:

¹⁴ Usp. Franz Liszt – *Dante symphony (1856)* : <https://www.youtube.com/watch?v=FMwJSI7qC3U>;

¹⁵ Usp. Giovanni Pacini - *Sinfonia Dante in D-minor (1863)* : <https://www.youtube.com/watch?v=72P917Ntqdl>.

Uostalom (i to je najvažnije) dodaje se i jedan poseban razlog zbog kojeg smatramo kako treba obilježiti njegovu svečanu obljetnicu sa svjesnom zahvalnošću i s brojnom prisutnošću naroda, a to je činjenica da je Alighieri naš. [...] Zaista, tko bi mogao negirati da je naš Dante hranio i osnaživao plamen genijalnosti i poetske vrline tražeći inspiraciju u katoličkoj vjeri, do te mjere da je u gotovo božanstvenoj poemi opjevao uzvišene tajne vjere? (Franjo, 2021, 8)

Papa Benedikt XV., kao i njegovi nasljednici, čvrsto je vjerovao da Dante pripada katoličanstvu i oštro je kritizirao nemali broj onih koji su tvrdili kako Pjesnik i njegova djela nemaju mnogo veze s religijom. On vrlo pažljivo prepoznaje Danteovu namjeru pri pisanju svojih djela te poručuje svima, a ponajviše studentima i stručnjacima, kako bi trebali prepoznati temeljnu svrhu Pjesnikovih djela, a to je „uzdići smrtnike iz stanja bijede, odnosno grijeha te ih dovesti do stanja blaženstva, odnosno Božje milosti“ (Franjo, 2021, 8). Nakon Benedikta XV., papa sv. Pavao VI. obilježio je 700. obljetnicu Danteova rođenja 1965. godine. Tom je prigodom darovao pozlaćeni križ crkvi u kojoj je Pjesnik pokopan te je poslao pozlaćeni lovorov vijenac kako bi bio ugrađen u krstionicu sv. Ivana u Firenci. I on je napisao apostolsko pismo naziva *Altissimi cantus* u kojem potvrđuje čvrstu vezu između Dantea i Crkve. Ponovno ga naziva „našim“ jer je bio vođen Kristovom ljubavlju, jer je iznad svega volio Crkvu o čijoj je slavi pjevao i zbog toga što je priznavao i poštovao Kristova vikara na zemlji. Ne propušta ni dati zadatak svim kršćanima da prepoznaju Dantea kao „našeg“ i da u njegovim djelima istražuju „neprocjenjivo blago kršćanskih misli i osjećaja...“ (Franjo, 2021, 9). Kako se ne bi činilo da Katolička Crkva zanemaruje sve kritike koje je sam Dante upućivao na račun više rimskih prvosvećenika, sv. Pavao VI. naglašava upravo to, kako ne valja zaboraviti te kritike, ali ni ljubav prema Crkvi i prema dobru Crkve koja je stajala iza tih kritika. Ne propušta podcrtati ni Pjesnikovu težnju za osobnim i općim mirom, koji je i u doba nastajanja ove enciklike (1965.) bio nužno potreban svijetu. U ostvarenju takvog mira papa Pavao VI. ističe važnost suradnje vjere i razuma. Na toj je suradnji inzistirao i njegov nasljednik sv. Ivan Pavao II. koji je u više navrata govorio i pisao o firentinskom Pjesniku te pritom isticao pojam koji je smatrao središnjim u Danteovim djelima. Radi se o pojmu *trasumanare* koji bi se mogao definirati kao uzdizanje iznad granica ljudske naravi kako bi se dohvatila božanska narav. Nadalje, Benedikt XVI. u svojoj enciklici *Deus caritas est* svoju raspravu počinje polazeći upravo od Danteova pogleda na Boga u kojem su ljubav i svjetlo jedna jedina stvar te se i u mnogim drugim dokumentima i interventima poziva na Pjesnika. Konačno, sam papa Franjo u enciklici *Lumen fidei* citirao je Dantea, a naglašava kako njegova djela i danas mogu obogatiti umove i srca mnogih, posebno mladih.

Tako papa Franjo u apostolskom pismu *Candor lucis aeternae* završava jedan kraći povijesni pregled papinskih osvrta na lik i djelo Dantea Alighierija. Apostolsko pismo nastavlja se opisom Danteova života, govorom o Danteu kao proroku nade, pjesniku koji pjeva o ljudskoj težnji i pjesniku Božjeg milosrđa i ljudske slobode. Nastavlja se poglavljem o trima ženama u *Božanstvenoj komediji*: Djevici Mariji, Beatrice i Luciji te poglavljem o „siromašnom“ Franji. Enciklika završava pozivom upućenim kršćanskim zajednicama, akademskim institucijama, udrugama i kulturnim pokretima da proučavaju i šire Danteovu misao u svojoj punini. Ovaj poziv nadopunjuje se ohrabrenjem umjetnicima da daju glas, lik, boju, zvuk i srce Danteovoj poeziji. Ovim nadahnjujućim pozivom zaključuje se ovo potpoglavlje koje tek površno donosi pregled odjeka Danteove misli u Europi i svijetu, posebno u okvirima „kršćanskoga svijeta“. Preostaje vidjeti kakav je i koliki utjecaj ona imala u Hrvatskoj.

4.3. Odjek Danteove misli u Hrvatskoj

Kao što je Dante Alighieri utjecao na cijeli svijet, tako je utjecao i na Hrvatsku te na hrvatske pisce, umjetnike itd. Nismo sigurni je li Hrvatska utjecala na Pjesnika te kakve je odnose imao s njom. Sigurno je ipak da u *Božanstvenoj komediji* opisuje hrvatskog hodočasnika koji je došao u Italiju vidjeti Kristov lik u Veronikinu rupcu: „Ko taj što možda iz Hrvatske sada/ dolazi našu Veroniku zreti,/ što je se s davnog ne nasiti glada.“ (Alighieri I, *Raj* XXXI, 103 – 105). Postoje i neke indicije, a navodi ih i Ivan Lerotić u djelu *Dante i hrvatske zemlje* (2004.), da je Dante za vrijeme progonstva i svojih putovanja posjetio naše krajeve te da mu je vodič bio Augustin Kažotić, no i to ostaje isključivo na razini indicije i nagađanja. Za onoga koji poznaje povijest Hrvatske i njezinih sinova, sjetit će se mnogih naših intelektualaca i znanstvenika koji su živjeli od 14. do 17. stoljeća, a koji su redom studirali u Italiji. Tu možemo spomenuti Dominika Zlatarića Dubrovčanina koji je bio rektor u Padovi, Jurja Dobrotića koji je bio u službi firentinske obitelji Medici, Stjepana Nalješkovića, učitelja u Bologni, Juraja Dubrovčanina (Georgius Raguseus), poznatog filozofa i teologa, Stjepana Gradića koji je bio prefekt Vatikanske knjižnice i mnoge druge. Nažalost, šira hrvatska javnost nije čula za ove naše velikane koji su studirali i nerijetko djelovali u Italiji. Njima valja pribrojiti i one nešto poznatije: Nikola Gučetić, koji nikada nije napustio granice Dubrovnika, ali je kao izvrstan znanstvenik i filozof bio upoznat sa svim važnim i poznatijim djelima, a tu si i Frane Petrić te kasnije Ruđer Bošković. Svi su nabrojani sigurno bili, manje ili više, u kontaktu s Danteovim djelima i vjerojatno su bogatstvo tih djela prenosili i među hrvatskim narodom. Stoga, pokušat će se prikazati temeljni utjecaji Danteovih misli, najprije u hrvatskoj književnosti, a zatim i u hrvatskoj likovnoj umjetnosti.

4.3.1. Dante i hrvatska književnost

Na kraju drugog sveska već spomenutog djela *Dante – djela*, Frano Čale i Mate Zorić donose jedan iscrpni pregled pod nazivom *Dante u hrvatskoj književnosti*. Ovdje će se nastojati iznijeti tek glavne dodirne točke između Dantea i hrvatske književnosti. Na početku pregleda donose izdašan popis djela koja se bave upravo povezanošću Pjesnika i hrvatskog naroda. Taj bogat popis dokazuje i koliko je sama povezanost jaka. Tako se izdvajaju istraživanja Radovana Vidovića (1963.) pod nazivom *Versioni croate e serbe di Dante*; Arturo Cronia (1965.) objavljuje knjigu *La fortuna di Dante nella letteratura serbo-croata*; Josip Torbarina (1966.) piše polemični osvrt *Arturo Cronia on Dante in Croatian and Serbian Literature*; Mirko Deanović svoje je priloge objavio u raznim prigodama, i mnogi drugi. Vidljivo je kako su mnogi iskazali interes i istraživali dugu zajedničku povijest Dantea i hrvatskog naroda. Jedan od najranijih zapisa, osim spominjanja Hrvatske u *Božanstvenoj komediji*, nalazimo u Zadru: “U novije doba Jakov Stipišić objavio je u *Zadarskoj reviji* (1967, br. 2-3) zanimljiv podatak da je zaderski sukunar Mihovil posjedovao vrlo lijep i tada jamačno jako skup primjera *Božanstvene komedije*, koja se spominje u inventaru napravljenom poslije trgovčeve smrti godine 1385...” (Čale – Zorić, 1976, 767). Vidimo da se radi o tek šezdesetak godina nakon Pjesnikove smrti, a njegovo djelo već je iznimno popularno i u Hrvatskoj. Kada govorimo o prelasku iz 15. u 16. stoljeće, onda valja spomenuti Danteov utjecaj u pjesmama hrvatskih pjesnika poput Šiška Menčetića, Džore Držića, spomenutog Dominika Zlatarićija, Petra Zoranića itd. Ipak, najznačajnije ime je upravo ime onoga kojeg nazivamo ocem hrvatske književnosti, baš kao što je i Dante označen ocem talijanske književnosti. Marko Marulić je i naš prvi prevoditelj Danteovih djela te je poprilično jasno da ih je dublje poznao. Mavro Vetranović autor je nedovršenog alegorijskog djela *Piligrin*, a u kojem se vidi jak utjecaj *Božanstvene komedije* u dijelovima u kojima čitatelj “nailazi na opće simbolično i moralno značenje putovanja, na mračnu šumu, na grešnike i kazne odmjerene prema zakonu odmazde, na lijepu i kreposnu djevojku koja vodi putnika, koji je kao i Dante na polovici životnog puta...” (Čale – Zorić, 1976, 773). Mnogo je poznatiji Petar Zoranić i njegovo djelo *Planine* u kojem također nalazimo alegorijsko značenje putovanja, opis pakla, natpis nad vratima pakla i mnoge druge stvari u kojima vidimo izravan utjecaj Pjesnikove *Komedije*. Manje poznati kajkavski pripovjedač Štefan Fuček u svojim je *Hištorijama* upotrebljavao fantastične i mistične elemente, a činjenica da je bio nadahnut Danteom posebno se vidi u tvrdnjama Antuna Nemčića koji je za Fučeka “rekao da je naš »pseudo – Dante, «” (Čale – Zorić, 1976, 774).

Kao i u ostatku Europe, u 19. stoljeću pojavljuje se romantizam, a samim time i još jača popularizacija Danteovih djela. U tom razdoblju pronalazi se sve veći broj prijevoda *Božanstvene komedije*. Prvi cjeloviti prijevod iz 1845. godine djelo je Franje Tice Uccelinija. Sve veći broj prijevoda kojima se željelo popularizirati Danteove misli imao je i snažnu ulogu u preporodnim

idealima koji su uzimali maha. Sam veliki Petar Preradović preveo je određena pjevanja *Pakla*, a slijede i tek neka imena prevoditelja koji su preveli dijelove *Božanstvene komedije*: Izidor Kršnjavi (1919.), Ivan Andrović (1920.), Antun Sasso (1920.), Miho Gjuranec (1937.), Mihovil Kombat itd. Još jedan od poznatih prevoditelja bio je i Vladimir Nazor “čiji je prijevod *Pakla* izišao u Zagrebu 1943...” (Čale – Zorić, 1976, 780). U novije doba nailazi se na još veći broj prijevoda čitavog Danteova opusa, a to nam dokazuje da i sedamsto godina nakon Danteove smrti ni naš hrvatski narod nije prestao voljeti i čitati djela velikog Dantea Alighierija.

Jedan od najvećih pisaca u povijesti hrvatske književnosti, Antun Gustav Matoš, bio je, također, oduševljen likom i djelom Dantea Alighierija. On je putovao u Firencu i izbliza upoznao Pjesnika te ga je u svojim spisima često spominjao:

Matoš se poklonio pred likom i uspomenom vječne nadahniteljice Beatrice: »A došavši u grad, blizu Danteove kuće, na uglu ulice Studio, stojim među vikačima i prolaznicima, jer tu, na mjestu ove visoke, tvrde palače, gdje življaše i Ivan, kapetan Crnih četa, tu se rodila ona. Tu negdje je prvi put vidje Pjesnik u crvenom plaštu, a lice njeno dobi boju plamena, kao da je slutio kako ćemo i mi, iza stotina godina, stajati u tim mračnim uličicama i čekati, da pored nas prođe barem sjena one što bješe Beatrice Portinari i što postade svjetlo, nada i san Danteovog *Novog života*, donijevši svijetu novu tužnu radost, umornu radost Vincijeve *Gioconde*, Durerove *Melanholije* i soneta Buonarrotijevog. Beata Beatrix!« (Čale – Zorić, 1976, 804).

Očito je kako je Matoš vrlo dobro poznao Dantea, njegov život i njegova djela, a još je više spoznao prilikom svojih putovanja u Firencu. U Matoševim djelima na mnogo će se mjesta naići na Danteovo ime, a slično je i u djelima Tina Ujevića. Pjesnik iz Imotskog smatrao je Dantea pretečom *misticizma ljubavi*. On nije bio toliko očaran *Božanstvenom komedijom* koliko djelom *Novi život* te problematikom erotike i ljubavi u Danteovim pjesmama. Danteov utjecaj i nadahnuće vidimo i u recentnijem razdoblju među novijim autorima poput Milana Begovića, Nikole Polića, Drage Ivaniševića, Ranka Marinkovića, Ive Brešana, Nikole Šopa, Vlade Gotovca, Miljenka Smoje itd. Konačno, vrlo kompleksan odnos s firentinskim Pjesnikom imao je i Miroslav Krleža u čijim djelima Dante ne zauzima neko posebno, uzvišeno mjesto, ali se prema širini i područjima interesa rijetko tko može dovesti u tako blisku vezu s Pjesnikom kao on.

Ivan Mužić i Stanko Rac izdali su 2018. godine knjigu *Danteova vjera*. U ovoj knjizi naglasak je na Danteu kao kršćaninu, vjerniku, pa i teologu. Tako se govori o njegovoj viziji stvaranja zemlje, vremena i čovjeka, o djelovanju zvijezda, slobodnoj volji i Božjoj milosti itd. Prije svega, autori žele predstaviti Pjesnika kao čovjeka vjere, iznimno religioznog, što ni sam nije nijekao: „U *Božanstvenoj*

komediji može se osjetiti da se Dante smatrao savršeno pravovjernim kršćaninom i da zato on može suditi svoje bližnje i – nebližnje.“ (Mužić – Rac, 2018, 8). Konačno, ne možemo ne spomenuti akademika Mirka Tomasovića (1938 – 2017) i njegovu knjigu *Hrvat u Empireju* (2017.), koja je bila i posljednja knjiga njegova bogatog književnog opusa. U prvom dijelu knjige nastojao je prikazati Danteov život i djela, dok je zadaća drugog dijela bila prikazati temeljne odjeke Danteove misli Hrvatskoj, a ponajviše odjek *Božanstvene komedije*, za koju sam kaže da je u njoj Dante „uspio prenijeti svekolikost srednjovjekovnog znanja, umovanja, čuvstvovanja i literarnog oblikovanja u genijalnoj zamisli da to oplemeni i poveže poezijom, individualnim vlastitim umijećem i vlastitom ljudskom sudbinom zaljubljenika, zauzetog domoljuba, vjernika, prognanika, intelektualca...“ (Tomasović, 2017, 17). Tomasović je posebnu pažnju posvetio pokušajima prevođenja *Božanstvene komedije* na hrvatski jezik, kojih u novijoj povijesti ne nedostaje. Analizira i različite prijevode XXXI. pjevanja *Raja* u kojem se pojavljuje već spomenuti hrvatski hodočasnik. Posebno ističe i hvali prijevode Mihovila Kombola, čiji je učenik i sam bio. Kada se govori o brojnim prijevodima Danteovih djela na hrvatski jezik, prigodno je spomenuti i Božidara Petrača koji ove godine, prigodom 700. obljetnice Pjesnikove smrti, priprema novi prijevod *Božanstvene komedije*. Danteov utjecaj, ipak, ne vidimo samo u hrvatskoj književnosti, već i u hrvatskoj likovnoj umjetnosti.

4.3.2. Dante i hrvatska likovna umjetnost

U drugom svesku *Dante – djela*, nakon analize Danteova utjecaja na hrvatsku književnost, nalazi se i prilog *Danteovske teme i motivi u hrvatskoj likovnoj umjetnosti* Tonka Maroevića. Pokušat će se iz tog priloga izdvojiti najvažniji i najočitiji primjeri utjecaja Alighierijeva lika i djela. Na početku nije naodmet spomenuti kako se i sam Dante okušao u slikanju i očito mu je taj dio umjetnosti i samom bio pri srcu. Ali i njegova su djela od samog početka usko povezana sa slikarstvom: “Od samog nastanka rukopis je *Komedije* često bivao popraćen minijaturama i crtežima, a kasnija izdanja grafikama i reprodukcijama slika. Vrlo rano danteovske su teme i motivi prenošeni na zidove i na platna, »prevođeni« najraznovrsnijim likovnim tehnikama, katkad i od najvećih majstora (Botticelli, Signorelli, Michelangelo)” (Maroević, 1976, 838). Takav trend raširio se i među hrvatskim likovnim umjetnicima. On nije bio toliko izražen do sredine 19. stoljeća iako postoje indicije da su umjetnici poput Julija Klovića, Dobrića Dobričevića, Vjekoslava Karasa i dr., bili nadahnuti danteovskim temama. Ovi primjeri ostaju na razini indicija bez čvrstih dokaza. Prvi jasno vidljiv i pouzdan trag Danteova utjecaja vidimo u djelatnosti Izidora Kršnjavog. On sam nije naslikao neku od tema Danteovih djela, iako je imao slikarsku naobrazbu, ali je njegova cjelokupna djelatnost utjecala na druge likovne umjetnike i potaknula ih da to učine. Kršnjavi je vidio određene ideale u talijanskoj renesansi i želio je “europeizirati” hrvatsko slikarstvo i kiparstvo. Obavljao je određene javne službe:

“Kao višegodišnji predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu u Khuenovoj vladi, Kršnjavi je došao u priliku da i realizira neke od svojih ideja...” (Maroević, 1976, 841). Među ostalima, Kršnjavi je u Italiju na likovno usavršavanje poslao Belu Čikoša Sesiju, koji je bio spreman odgovoriti na njegove poticaje i zahtjeve. Autor je slike *Dante pred vratima čistilišta* (1898.) kao i akvarela *Dante i Matilda* (1904.). Slikar Oton Iveković autor je slike *U ateljeu* (1898.) koja prikazuje djevojku koja čita, dok je kraj nje Danteova bista. Pejzaž Emanuela Vidovića naziva *L'ra che volge il desio* (1896.) odaje na subliman način određene danteovske elemente. Poznati Vlaho Bukovac bio je iznimno nadahnut Pjesnikovim djelima te je naslikao triptih: *Raj* (1899.), *Čistilište* (1900.) i *Pakao* (1902.). Osim toga, autor je slika *Dante na obali*, uljene skice za *Pakao* i jedne skice olovkom naziva *Dante u raju*.

Jedan od hrvatskih slikara koji je možda i najviše bio vezan uz Dantea svakako je Mirko Rački. U ovom kontekstu najpoznatiji je po svojim ilustracijama *Komedije*. Prvu narudžbu od dvadesetak crteža koje prikazuju teme iz *Pakla*, dobio je 1904. godine. Iste će godine, na poticaj Kršnjavog, naslikati još 53 crteža za *Pakao*, sedamnaest crteža za *Čistilište* te šest crteža za *Raj*. Dio tih crteža objavio je sam Kršnjavi u svom prijevodu *Pakla*. Godine 1938. Rački radi potpuno nove crteže za cjelovito izdanje *Komedije*.

Osim crteža i bakropisa isti je slikar izradio i velik broj ulja na platnu (često u više varijanti) na danteovske motive: *Grad Dis* (1906 i 1908), *Ubojice u rijeci krvi* (1907), *Prijelaz preko Aheronta* (1907), *Francesca da Rimini* (1907, 1910 i 1912), te tri slike: *Prijelaz preko Stiksa*, *U dolini kraljeva* i *Rajsku ružu*, načinjene 1914. kao poklon Kršnjavomu, prema njegovu izboru najkarakterističnijeg motiva za svaki dio *Komedije* (Marović, 1976, 844).

Njegov bogat danteovski opus naišao je na mnogo pohvala i pozitivnih kritika ne samo u Hrvatskoj, već i u Italiji te ostatku Europe. A u čitavoj Europi iznimno je poznat i cijenjen Ivan Meštrović koji je portretirao Izidora Kršnjavog i u svom bečkom domu ugostio Mirka Račkog. Moguće je da su ga upravo oni oduševili te potaknuli na istraživanje i interpretiranje Danteovih tema. On je više puta pisao o Danteu, ali svakako je najjača poveznica s Pjesnikom njegov kip kneza Ugolina o kojem Dante piše. Kneza Ugolina naslikao je i Celestin Medović, još jedan štićenik Izidora Kršnjavog. Jedan slikani portret Dantea Alighierija naslikao je Frano Branko Angeli Radovani (1909.), a ciklus ilustracija *Komedije* naslikao je i Julije Meissner 1906. godine. Danteov portret koji je izveden u bronci djelo je Vanje Radauša. Još valja spomenuti i djelo Ivana Lackovića – Croate (1932.) koje prikazuje lik hodočasnika iz Hrvatske o kojem Dante pjeva u *Raju*.

Mogao bi se navesti još cijeli niz hrvatskih likovnih umjetnika koji su, posebice u 20. stoljeću, bili nadahnuti danteovskim temama, no i takva detaljnija analiza morat će se prepustiti nekom budućem radu.

U prvome dijelu rada prikazan je Danteov život i političko djelovanje, u središnjem dijelu analizirana je njegova politička teorija, dok su u ovom poglavlju prikazane glavne kritike, odjeci i utjecaji Danteova lika i djela na hrvatsku, europsku i svjetsku povijest. Preostaje tek da autor ovog rada pokuša ponuditi čitatelju nekoliko pozitivnih stvari Danteove političke filozofije, ali i njegova života i djelovanja, koje bi se mogle primijeniti u današnjem svakodnevnom životu.

4.4. Aktualnost Danteove političke filozofije

Jasno je kako se Danteov „svijet“ i današnji „svijet“ razlikuju u tolikoj mjeri da je vrlo teško pronaći ključne stvari koje su ostale iste. Izniman napredak znanosti, mnoga otkrića i izumi, pojava raznovrsnih novih tehnologija i sl., sve je to iz korijena promijenilo način ljudskog života. Stvorene su nove države, politički režimi i načini vladanja potpuno su drugačiji, a monarhije su u svijetu gotovo posve izumrle ili su svedene na tek simboličku razinu. Demokracija je postala nit vodilja i svojevrsan ideal iako neke njezine manjkavosti, koje je primijetio i sam Dante, nisu iskorijenjene. U samoj Europi danas je posve bespredmetno raspravljati o odvajanju duhovne i svjetovne vlasti, jer su sekularistička načela postala nešto posve uobičajeno i opće prihvaćeno. Moglo bi se zapitati, dakle, što je još aktualno u Danteovoj političkoj teoriji i njegovu političkom djelovanju te postoji li išta što bi se od njega moglo naučiti.

Promijenio se cijeli svijet i kompletan čovjekov život, ali čini se kako je isti ostao upravo čovjek. Promijenile su se mnoge okolnosti, ali čini se da su temeljni principi, problemi i previranja unutar političkog života ostali isti. Naglašena je turbulentnost Danteova vremena, mnogi nemiri, sukobi, prosvjedi i nesigurnost u kojima je narod živio. Danas bi se moglo tvrditi isto, s obzirom na društvene, političke, međunarodne i vojne odnose. Biti „svoj“ čovjek, čvrstog stava, slobodnog mišljenja i djelovanja, bilo je teško u Danteovoj Firenci jednako kao i danas. Mnogo je lakše bilo, i još jest, prikloniti se „mišljenju“ stranke ili kakve druge interesne skupine. Upravo takvu slobodu mišljenja i djelovanja pokazivao je Dante. Istina je da je on u potpunosti bio čovjek svojega vremena, pa se tako ponekad priklanjao mišljenjima i odlukama gradskog i stranačkog vrha. No, u bitnim stvarima Dante je uvijek imao svoje mišljenje i nije se ustručavao iznijeti ga u svojim djelima ili u političkim istupima. To mu je u životu stvorilo mnogo problema te ga je dovelo do smrtne presude, bježanja iz voljene Firence i lutanja po Italiji i Europi. Čini se kako ga je stigla sudbina mnogih istinskih ljudi koji se u ljudskoj povijesti nisu ustručavali iznositi svoja mišljenja i boriti se za istinu. Biti „svoj“, biti slobodan i boriti se za istinu – prva je stvar koju nas Pjesnik uči!

Danas primjećujemo golem nedostatak hrabrosti i ambicije za bavljenje političkim životom te nedostatak brige za opće dobro. Upravo je takvu hrabrost, ambiciju i brigu pokazivao Dante cijeloga života. Bio je posve svjestan kako nije sam na svijetu, kako živi unutar jedne sredine i jednog društva za čiju je budućnost i sam odgovoran. Odlučio je preuzeti tu odgovornost i ne biti *idiotes*, kako bi to rekli stari Grci. S obzirom na to da je od obiteljske ostavštine mogao sasvim pristojno živjeti, odlučio se boriti za probitak i dobrostanje cijeloga društva. Zato se još u mladosti odlučuje baviti politikom, zato razvija svoju političku teoriju i piše o onomu za što misli da će dovesti njegovo društvo do napretka: o svjetskoj Monarhiji, Monarhu i odvojenosti svjetovne i duhovne vlasti. Dakle, druga stvar koju nas Dante uči – imati hrabrosti uključiti se u „javne stvari“ i početi se brinuti za zajedničko dobro!

Život u skladu s vrlinama bio je jedan od Danteovih ovozemaljskih ciljeva. Danas je govor o takvom životu i više nego potreban. Čini se kako je svijet, više nego ikada, upao u jamu površnosti, relativizma i indiferentizma prema svemu i svakomu. Mnogi su u životu izgubili smisao, a sa smislom i bilo kakav oblik volje za životom u skladu s vrlinama. Dante je nastojao živjeti takav život, a o vrlinama je napisao mnoštvo svojih redaka. Pravda, poštenje, razboritost, umjerenost i mnoge druge vrline bile su predmet Danteovih misli, stihova i tekstova. Ipak, u skladu s najvišim kršćanskim krepostima, na srcu i u peru najviše su mu bile vjera, nada i ljubav, „ali najveća je među njima ljubav (1 Kor 1,13). Pjesnik ne propušta nijednu priliku za govor o ljubavi. Konačno, treća stvar koju nas Dante uči – živjeti u skladu s vrlinama te nikada ne zaboraviti na ljubav!

Svijet i čovječanstvo nikada nisu bili toliko zatvoreni sami u sebe kao danas. Bilo kakav doticaj i govor o bilo čemu što bi nadilazilo ljudsku stvarnost postao je nepoželjan, suvišan i bezvrijedan. Ne želi se reći kako mnogi i u Danteovo vrijeme nisu živjeli na takav način, ali je sigurno kako čovjek nikada u povijesti nije toliko isključivao transcendentnu stvarnost kao danas. *Božanstvena komedija* želi nam poručiti upravo to: čovječe, nešto te čeka s one strane, a ti imaš moć u ovom trenutku odlučiti što će te to dočekati. Više je puta spomenuto kako je Dante bio čovjek svojega vremena, ali kao što je čvrsto nogama bio na zemlji. tako je srce i um usmjeravao prema transcendentnom, prema nebu. To je i četvrta Danteova pouka!

Još jedna stvar koja nedostaje današnjem svijetu jest refleksija, promišljanje. Najbolji instrument za to jest filozofija. Dante je to shvatio nakon Beatricine smrti i otkrio „plemenitu gospu“ u liku filozofije. Od tog trena ona je bila prava Danteova učiteljica i voditeljica kroz život. Moći razumno promišljati o životu i o stvarima koje proživljavamo i doživljavamo, jedno je od najjačih oružja koje čovjek može posjedovati. Ako takvo promišljanje uspijemo i zapisati na način da bude drugima razumljivo, onda to oružje postaje „nuklearno oružje“. Alighieri je to shvatio i činio te je to njegova peta pouka – dubokoumno promišljaj, bavi se filozofijom!

Nema boljeg načina nego zaključiti ovaj rad prenošenjem riječi biskupa Mije Škvorca koje je izrekao u jednoj od svojih korizmenih propovijedi 1953. godine: „Pođimo časkom večeras – vođeni velikim Danteom – u taj svijet slobode! Jer to je već ovdje – u četvrtima sumornog Zagreba – to je već ovdje na hrvatskim plodnim prodolima i našim vedrim obalama – to je već ovdje početak eshatološkog, završnog, posljednjeg stanja naše spašene duše.“ (Škvorc, 2019, 660). Upravo je put prema slobodi ono što Dante pokazuje – put prema slobodi za vrijeme života i put prema konačnoj slobodi i blaženstvu.

5. Zaključak

U ovome radu ponuđen je prikaz Danteova života, njegove obitelji i sredine u kojoj je živio. Posebno je obrađena turbulentna politička i društvena situacija u Firenci koja je bila bitno obilježena sukobima najprije gvelfa i gibelina, a zatim i sukobima bijelih i crnih gvelfa. Iznesen je i bogat Pjesnikov politički život i djelovanje te je predstavljen Dante kao političar. U kratkim crtama opisan je i Dante kao filozof, odnosno izvrstan poznavatelj filozofije. U drugom je dijelu rada iznesena Danteova politička filozofija temeljena prije svega na njegovu filozofsko-političkom djelu *Monarhija*. Ono je obilježeno raspravom o nužnosti jedne jedine, svjetske Monarhije i jedinstvenog Monarha za probitak svijeta. Zatim i primjerom rimskoga naroda koji je, prema Pjesniku, s pravom vladao svijetom. Konačno, iznesena je i njegova teorija o “dvama svjetlima”, odnosno o temeljnoj odvojenosti duhovne i svjetovne vlasti. Njegova politička teorija, a posebno teorija “dvaju svjetila”, iznjedrila je mnoštvo kritika među njegovim suvremenikima. Najsnažnija je bila kritika Guida Vernanija koja je iznesena u trećem poglavlju. Ovaj dominikanac vidio je Dantea kao onoga koji želi zavesti narod i privesti ga na pogrešan put te se izričito zalagao za papino direktno pravo i na duhovnu i na svjetovnu vlast. U tom trećem poglavlju izneseni su, doduše tek površno, i najjači odjeci Danteova života i djela, najprije u Europi i svijetu, a zatim i u našoj domovini. Mnogi hrvatski književni i likovni umjetnici bili su, i još uvijek jesu, duboko nadahnuti firentinskim Pjesnikom. Konačno, na samom kraju rada autor je nastojao izdvojiti pet stvari odnosno pouka koje se mogu izvući iz Danteova političkog djelovanja i iz njegove političke filozofije te koje bi se mogle primijeniti i u današnjem svakodnevnom životu.

Svrha ovog diplomskog rada bila je analizirati i čitatelju približiti Dantea Alighierija kao političara te njegovu političku filozofiju. Samim time autor je želio odati priznanje i na ovaj način doprinijeti proslavi velike 700. obljetnice smrti Pjesnika u svoje ime, ali i u ime akademske institucije kojoj pripada – Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Neka ovaj rad bude poticaj drugim filozofima i znanstvenicima, profesorima i studentima da još dublje čitaju, istražuju i promoviraju misao ovog velikana ljudske povijesti – Dantea Alighierija.

Literatura

- ALIGHIERI, Dante (1976). *Dante – Djela 1 i 2*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb.
- “Alighieri I” : Božanstvena komedija. u *Dante – Djela 2*.
 - “Alighieri II” : Poslanice. u *Dante – Djela 1*.
 - “Alighieri III” : Gozba. u *Dante – Djela 1*.
 - “Alighieri IV” : O umijeću govorenja na pučkom jeziku. u *Dante – Djela 1*.
 - “Alighieri V” : Monarhija. u *Dante – Djela 1*.
- ARISTOTEL (1988). *Metafizika*, Globus, Zagreb.
- BALDELLI, Ignazio (1996). *Dante e la lingua italiana*, Accademia della Crusca, Firenca.
- BOCCACCIO, Giovanni (1918). *Il commento alla Divina Commedia e gli altri scritti intorno a Dante*, ur. Domenico Guerri, Gus. Laterza & figli, Bari
- BOCCACCIO, Giovanni (1965). *Esposizioni sopra la Comedia di Dante*, ur. Giorgio Padoan, Mondadori, Milan.
- BOCCACCIO, Giovanni (2013). *Život Danteov*, Šareni Dućan, Koprivnica.
- BIBLIJA (1968), Stvarnost – HKD Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb.
- BARBERO, Alessandro (2020). *Dante*, Editori Laterza, Bari – Roma.
- BELIĆ, Ante (2019). *Renesansni čovjek*, Bakalaureatski rad (mentor: dr. sc. Anto Gavrić, izv. prof.), Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Zagreb.
- CASSELL, Anthony (2001). "Luna est Ecclesia": Dante and the "Two Great Lights", u *Dante Studies*, no. 119 (2001), str. 1- 26, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- ČALE, Frano i ZORIĆ, Mate (1976). Dante u hrvatskoj književnosti, u *Dante – Djela 2*, 763 – 835, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb.
- ELIOT, Thomas Stearns (1952). A talk on Dante, u *The Kenyon Review*, vol. 14 (2), 178 – 188, Ohio, SAD.
- *Enciclopedia Treccani*, mrežno izdanje. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 2021. <https://www.treccani.it/>, 2. 8. 2021.
- FATOVIĆ – FERENČIĆ, Stela (2004). Srednjovjekovni korijeni i kontinuitet u vremenu: u povodu 650. obljetnice zagrebačke gornjogradske ljekarne, u *Medicus*, vol. 13 (2), 139 – 149, Zagreb.
- FRANJO, papa (2021). *Candor lucis aeternae*, Libreria editrice Vaticana, Vatikan.
- GAVRIĆ, Anto (2012). Transcendentali – razvoj nauka i pojmovna problematika, u Anto Gavrić – Ivan Šestak (ur.), *Veritas vitae et doctrinae. U potrazi za istinom o čovjeku i Bogu*. Zbornik u čast Hrvoja Lasića, Zagreb: Filozofsko teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, 2012, str. 153-177.
- HOWARD, Michael (2002). *Rat u europskoj povijesti*, Srednja Europa, Zagreb.

- *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslava Krleže, <http://www.enciklopedija.hr>, 7. 6. 2021.
- LAMBERTINI, Roberto (2013). Guido Vernani contro Dante: La questione dell' universalismo politico, u *Il mondo errante – Dante fra letteratura, eresia e storia*, Centro Italiano di studi sull' alto Medioevo, Spoleto.
- LAMBERTINI, Roberto (2019). Giles of Rome, u *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2019 Edition), URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/giles/> , pristupljeno 6. 9. 2021.
- LODONE, Michele (2017). Rassegne, u *Rivista della Storia della Chiesa in Italia*, vol. 1 (2017), str. 207-214, Vita e pensiero, Roma.
- MACHIAVELLI, Nicolò (1985). Povijesni spisi, u *Nicolò Machiavelli – izabrano djelo/ Drugi svezak*, Globus, Zagreb.
- MAROEVIĆ, Tonko (1976). Danteovske teme i motivi u hrvatskoj likovnoj umjetnosti, u *Dante– Djela 2*, 837 – 853, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb.
- MUŽIĆ, Ivan i RAC, Stanko (2018). *Danteova vjera*, Matica hrvatska – Ogranak Imotski, Split.
- SUNAJKO, Goran (2012). Machiavelli Niccolò, u *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb.
- ŠESTAK, Ivan (2018). *Toma Akvinski o sreći i blaženstvu*, Filozofsko – teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb.
- TOMIĆ, Slaven (2019). *Sukob gvelfa i gibelina*, Diplomski rad (mentor: dr. sc. Denis Njari, doc.), Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek.
- VEREŠ, Tomo (1982). Toma Akvinski i Dante Alighieri, u *Crkva u svijetu*, vol. 17 (4), 327 – 343.
- VERNANI, Guido (1906). *Contro Dantem – Tractatus “De reprobationem Monarchiae”;* *Compositae a Dante Aligherio Florentino*, R. Bemporad & figlio librai – editori, Firenca – Rim – Milan.

ŽIVOTOPIS

Ante Belić rođen je 12. 8. 1994. godine u zagrebačkim Gračanima gdje je završio i osnovnu školu. Nakon osnovne škole upisuje Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju te ju uspješno završava 2013. godine. U rujnu 2014. godine započinje studij filozofije na Salezijanskom papinskom sveučilištu (*Università Pontificia Salesiana*) u Rimu. Na prvoj godini studija pohađa kolegij Filozofija srednjeg vijeka koji ga još jače oduševljava za bavljenje filozofijom, posebno filozofijom srednjega vijeka i renesanse. U listopadu 2016. godine nastavlja studij filozofije na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Titulu sveučilišnog prvostupnika filozofije dobiva 2019. godine nakon napisanog baccalaureatskog rada naziva *Renesansni čovjek* (mentor: dr. sc. Anto Gavrić, izv. prof.). Odmah po završetku preddiplomskog studija upisuje diplomski studij na istome fakultetu. Na prvoj godini diplomskog studija filozofije nagrađen je Rektorovom nagradom za rad *Grad Sunca, Utopija i HRutopija - Mogu li nas utopije nešto naučiti?* (mentor: dr. sc. Anto Gavrić, izv. prof.). Iste godine nagrađen je i Dekanovom nagradom za odličan uspjeh u akademskoj godini. Tri godine zaredom bio je dobitnik Stipendije za izvrsnost Sveučilišta u Zagrebu, dok je u akademskoj godini 2020./2021., bio dobitnik Stipendije za izvrsnost Grada Zagreba. Dvije godine obnašao je dužnost predsjednika Studentskog zbora Fakulteta filozofije i religijskih znanosti te je sudjelovao u radu Fakultetskog vijeća kao predstavnik studenata. U časopisu *Nova prisutnost* (Vol. XIX No. 1, 2021.) objavio je recenziju zbornika radova prigodom 75. rođendana msgr. prof. dr. sc. Valentina Pozaića naziva *Elige vitam*, a iste je godine, kao urednik, sudjelovao u izdavanju monografije *Ideju naši z bistrice*. S nekoliko studenata pokreće *Metapodcast* na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti.

Tijekom 2016. i 2017. godine sudjeluje u radu Druge sinode Zagrebačke nadbiskupije kao izabrani član, predstavnik vjernika laika. Od 2016. godine djeluje i kao član župnog pastoralnog vijeća Župe sv. Mihaela Arkandela – Gračani, Zagreb. Tijekom čitavog razdoblja studiranja obavljao je niz različitih studentskih poslova. Osim filozofije, poseban interes pokazuje za literaturu i povijest, a stalan je pratitelj i društvenih, političkih, sportskih i kulturnih događanja. Slobodno vrijeme koristi za bavljenje glazbom i rekreativnim sportom.